

T.C.
NIĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**İSLAM EKONOMİSİNDE TEORİK AÇIDAN ÜRETİM –
TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Ahmet Enes ÇAĞLAR

Niğde

Ağustos, 2021

T.C.
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

İSLAM EKONOMİSİNDE TEORİK AÇIDAN ÜRETİM –
TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ahmet Enes ÇAĞLAR

Danışman : Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOĞLU
Üye : Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN

Niğde
Ağustos, 2021

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum 'İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim-Tüketim ve Bölüşüm' başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ve akademik kurallar çerçevesinde tez yazım kılavuzuna uygun olarak tarafımdan yazıldığını, yararlandığım eserlerin tamamının kaynaklarda gösterildiği ve çalışmamın içinde kullanıldıkları her yerde bunlara atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım. 04/08/2021

Ahmet Enes ÇAĞLAR

ÖN SÖZ

Bu tez, İslam'ın üretim-tüketim ve bölüşüm ile ilgili yaklaşımının bireyin yaşamını kolaylaştırma, huzur sağlama ve ihtiyaç-kaynak dengesini oluşturma konusunda mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurarak, İslam Ekonomisi disiplinin insanlar için daha iyi anlaşılır olması amacı ile hazırlanmıştır. Çalışmada İslam Ekonomisi ilkeleri ve teorik açıdan üretim-tüketim ve bölüşüm konuları incelemeye alınmış ve ilgili literatür taramasına yer verilmiştir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesinde değerli bilgilerini benimle paylaşan, kendisine ne zaman danışsam bana kıymetli zamanını ayırıp büyük bir ilgi ile faydalı olabilmek için elinden gelenin fazlasını sunan, bu zorlu pandemi sürecinde çekinmeden iletişim kurabildiğim, güler yüzünü ve samimiyetini benden esirgemeyen ve gelecekteki meslek hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden faydalanacağımı düşündüğüm danışman hoca statüsünü hakkıyla yerine getiren kıymetli hocam Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOĞLU'na teşekkürü bir borç biliyorum ve şükranlarımı sunuyorum.

Tez savunma jürimde yer alarak tez çalışmamla ilgili görüşleri ile tezin düzenlenmesinde yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Ayberk Nuri BERKMAN'a ve Prof. Dr. Serdar ÖZTÜRK'e ayrıca teşekkür ederim.

Son olarak en önemlisi ise, halen sıcak muhabbetini üzerimde hissettiğim haklarını ödeyemeyeceğim rahmetli babama ve çalışmamda desteğini, bana olan güvenini hiçbir zaman benden esirgemeyen ve beni bu günlere sevgi ve saygı kelimelerinin anlamlarını bilecek şekilde yetiştirerek getiren ve varlığıyla bana her zaman güç veren bu hayattaki benim için en büyük lütuf olan biricik anneciğime de şükran duyarım.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSLAM EKONOMİSİNDE TEORİK AÇIDAN ÜRETİM – TÜKETİM VE
BÖLÜŞÜM**

ÇAĞLAR, Ahmet Enes
İktisat Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Aslıhan NAKİBOĞLU
Ağustos 2021, 115 sayfa

İslam'ın bir toplum ve devlet düzeni olarak tanımlandığı günümüzde, İslam'ın iktisadi yaşamla ilgili gündeme getirdiği açıklamalar da gün geçtikçe önem kazanmıştır. Bu sebeple insanı tabiatından, hayatı ekonomiden soyutlamayan bir dinin, kendi mantığına ve dünya görüşüne uygun bir ekonomik sistemi de belirlemesi oldukça mantıklıdır. İslam ekonomisi içerisinde özellikle ahlaki değerleri bulundurması ile ana akım ekonomik sistemler ile arasında bir farklılık göstermektedir. İktisadın önemli birer konularından olan üretim, tüketim ve bölüşüm ile ilgili problemlerde de İslam ekonomisi olaylara ahlaki değerlerle konuları değerlendirmektedir.

Bu bağlamda “İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim – Tüketim ve Bölüşüm” isimli yüksek lisans tez çalışması, adil bir ekonomik sistem odaklı İslam iktisadi yaklaşımını Kur'an ve Sünnet temelinde açıklayıp günümüzde ana akım iktisadi yaklaşım olarak kabul gören iktisat yaklaşımından ayrıldığı konuları belirterek, günümüzde gelinen noktada İslam iktisadi yaklaşımının yapısını değerlendirmiştir. İslam ekonomisi, İslam'ın koymuş olduğu sınırlar ve hükümler çerçevesinde uygulanan ekonomik bir model olarak ele alınmıştır. İslam Ekonomisi ilkeleri ve teorik temelleri açıdan üretim-tüketim ve bölüşüm konuları incelenerek konuyla ilgili literatür taraması yapılmıştır. Bu çalışma ile İslam ekonomisinin ana akım ekonomik sistemlerle olan ilişkileri belirlenerek İslam ekonomisinin hem günümüzdeki konumu hem de geleceği açısından önerilerde bulunulmuş ve İslam ekonomisinin teorik açıdan ilerlemesi için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Adil Ekonomik Düzen, Üretim ve Tüketim, İslam Ekonomisi, Bölüşüm.

**ABSTRACT
MASTER THESIS**

**THEORETIC PRODUCTION CONSUMPTION AND
APPORTIONMENT IN ISLAMIC ECONOMY**

ÇAĞLAR, Ahmet Enes

Department of Economics

Thesis Supervisor: Assoc. Prof. Ashhan NAKİBOĞLU

August 2021, 115 pages

Today, when Islam is defined as a society and state order, the explanations that Islam brings to the agenda about economic life have gained importance day by day. For this reason, it is quite logical that a religion that does not isolate human beings from nature and life from economy should also determine an economic system in accordance with its own logic and worldview. It differs from the mainstream economic systems, especially in the presence of moral values in Islamic economics. In the problems related to production, consumption and distribution, which are important issues of economics, Islamic economy evaluates the issues with moral values.

In this context, the master's thesis titled "Theoretical Production - Consumption and Distribution in Islamic Economics" explains the Islamic economic approach focused on a fair economic system on the basis of the Qur'an and Sunnah, and by stating the issues that it differs from the economic approach, which is accepted as the mainstream economic approach today, At this point, he evaluated the structure of the Islamic economic approach. The Islamic economy was considered as an economic model implemented within the framework of the limits and provisions set by Islam. In terms of Islamic Economy principles and theoretical foundations, production-consumption and distribution issues were examined and a literature review was made on the subject. In this study, the relations of Islamic economy with mainstream economic systems were determined and suggestions were made in terms of both the current position and future of Islamic economy and suggestions were made for the theoretical advancement of Islamic economics.

Key Words: Equitable Economic Order, Production and Consumption, Islamic Economics, Apportionment.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1
1. TEZİN KONUSU.....	2
2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ.....	2
3. TEZİN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	3
4. TEZİN SINIRLILIKLARI.....	3
5. TEZİN SONUCU.....	3
6. İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM-TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM LİTERATÜR ÖZETİ.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İSLAM EKONOMİSİ

1.1. Din ve Ekonomi.....	17
1.2. İslam Ekonomisi Kavramı.....	20
1.3. İslam Ekonomisi Metodolojisi.....	24
1.4. İslam Ekonomi Felsefesi.....	28
1.5. Tarihsel Süreçte İslam Ekonomisi.....	30
1.6. Dünyada İslam Ekonomisi Alanında Yazılan Bazı Eserler.....	33
1.6.1. Muhammad Abdul Mannan.....	33
1.6.2. Muhammad Akram Khan.....	35
1.6.3. Muhammad Anas Zarqa.....	36
1.6.4. Muhammad Umer Chapra.....	37

1.6.5.	Masudul Alam Choudhury.....	40
1.6.6.	Timur Kuran.....	43
1.7.	İslam Ekonomisinin Belirleyicileri.....	44
1.7.1.	Faiz Sorunu.....	45
1.7.2.	İslami Gelir Dağılımı (Zekât)	46
1.7.3.	İslami Ekonomik Normlar.....	49

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI ÖZELLİKLERİ İLE İSLAM EKONOMİSİ

2.1.	İslam Ekonomisinin Hedefleri.....	51
2.1.1.	Kişisel Bağımsızlık.....	51
2.1.2.	Maddi ve Manevi Gelişim.....	52
2.1.3.	Dayanışmanın Sürdürülmesi ve Adalet.....	52
2.2.	İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri.....	53
2.2.1.	Mülkiyet.....	53
2.2.2.	Adil Paylaşım Zekât.....	55
2.2.3.	Ekonomik Özgürlük.....	58
2.2.4.	Sosyal Adalet.....	60
2.3.	İslam Ekonomisinin Yapısal Özellikleri.....	60
2.3.1.	Adil Gelir Dağılımı ve Sosyal Refah	61
2.3.2.	Meşruiyet İlkesi.....	62
2.3.3.	Yardımlaşma ve Dayanışma Esası.....	64
2.3.4.	Mülkiyet Hakkı ve Girişim Özgürlüğü.....	65
2.3.5.	İsraf, İddihar ve Faiz Yasağı.....	67
2.3.6.	Serbest Piyasa Esası.....	69

2.4.	İslam Ekonomisinde Gelir ve Sermaye.....	71
2.5.	İslam Ekonomisinde Faizsiz Ekonomi ve Banka.....	72
2.6.	İslam İktisat Sistemi Açısından Ekonomik Problem ve Çözüm Yolu.....	80
2.6.1.	Ekonomik Problem.....	80
2.6.2.	Ekonomik Problemin Çözüm Yolu.....	82

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM – TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM

3.1.	İslam Ekonomisinin Mülkiyet Anlayışı.....	83
3.1.1.	Teorik ve Pozitif Açından Mülkiyetin Gelişimi.....	84
3.1.2.	Mülkiyet Hakkının Meşruiyeti.....	86
3.1.3.	Mülkiyetin Elde Edilmesi.....	88
3.2.	Üretim ve Tüketim.....	90
3.2.1.	Üretimin Tanımı.....	90
3.2.2.	Üretim Faktörleri.....	91
3.2.2.1.	Emek, İşgücü ve Ücret.....	92
3.2.2.2.	Sermaye.....	93
3.2.2.3.	Tabii Kaynaklar, Toprak ve Rant.....	94
3.2.2.4.	Müteşebbis ve Kâr.....	94
3.2.3.	Tüketimin Tanımı.....	95
3.2.4.	Tüketim Harcamaları.....	96
3.2.5.	Tüketim ve Fayda.....	97
3.2.6.	Tüketim ve İhtiyaç.....	98
3.2.7.	Tüketimin Üretim Açısından Kıymeti.....	99

3.3. Bölüşüm.....	99
3.3.1. Bölüşüm ve Üretim Arasındaki İlişki.....	100
3.3.2. Sosyal Yaşamda Bölüşümün Önemi.....	101
SONUÇ.....	103
KAYNAKÇA.....	106

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo.1: Bazı Bilim İnsanları Tarafından Yapılan İslam Ekonomisi Tanımları.....	23
Tablo.2: Zekât Vasıtasıyla Gelir Dağılımının Düzeltilmesi Örneği.....	48
Tablo.3: Zekât İle Vergi Arasındaki Farklılıklar.....	57

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil.1: Çağdaş ve İslami Ekonomik Faaliyetler Zinciri Şeması.....	21
Şekil.2: Mudaraba Ortaklığının Temel Yapısı.....	76
Şekil.3: Müşaraka Ortaklığı İşleyişi.....	77
Şekil.4: İslami ve Geleneksel Bankaların Ekonomik Faaliyetleri.....	79
Şekil.5: İslam Ekonomisi Kapsamında Üretim Faktörleri.....	92

GİRİŞ

İktisat kavramı, genel olarak bireylerin ihtiyaçlarının karşılanması olarak ifade edilebilir. Peki, bireylerin ihtiyaçları nasıl ve ne şekilde karşılanacaktır? Tüm ekonomik problemlerin gerçek çözümü bu soru içerisinde yatmaktadır. Bireylerin ihtiyaçlarının sürekli bir şekilde karşılanması için gerçekleştirilen çabalar ise zamanla iktisat biliminin meydana gelmesini sağlamıştır.

İktisat biliminin özü ekonomik etkinliklerdir. Bu ekonomik etkinlikler bireylerin yaşamları devam ettirebilmeleri için yapmakla yükümlü oldukları etkinliklerdir. Bütün bireylerin zaruri ihtiyaçları vardır ve ekonomik etkinliklerin amacı da bu zaruri ihtiyaçları gidermek olmuştur.

Tüm ilahi dinler içerisinde ekonomik etkinliklerin nizamı için birçok emir ve yasağın olduğu bilinmektedir. Fakat söz konusu bu emir ve yasakların bir uyum içerisinde bir araya getirilerek ekonomik bir model haline gelmesi sadece İslam dininde olmuştur. Dolayısıyla din ve iktisat kavramları söz konusu olduğunda akla hemen İslam Ekonomisi gelmektedir. İslamiyet'in iktisadi etkinlikler ile ilgili emir ve yasakları Kur'an, Sünnet ve Şeriat'tan faydalanarak İslam iktisadı kavramını meydana getirmiştir.

Yaşamın tüm yönlerini ilgilendiren ve düzenlemeler yapan İslam'ın, insan yaşamında çok ciddi bir yeri olan ekonomik konular için de düzenleme yapmaması mümkün değildir. İslamiyet'e ait asli kaynaklardan olan Kur'an ve Sünnet İslam iktisadının herkes tarafından anlaşılabilir ve uygulanabilir olması adına çok büyük bir öneme sahiptir. İslam iktisadı bireye değer veren ve adaleti temel alan yapısıyla herkesin ilgisini çekmektedir. Bireyin maddi ve manevi yönlerini ele alarak insan merkezli bir iktisadi modelin kurulmasını İslam iktisadının öncelikli hedefi olmuştur.

İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli bu çalışma giriş ve sonuç bölümleri haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam ekonomisi ayrıntılı bir şekilde tanımlanarak felsefi yapısı, belirleyicileri, metodolojisi ve İslam ekonomisinin tarih süreç içerisindeki konumu açıklanmıştır. Aynı zamanda dünyada İslam ekonomisi alanında literatüre büyük katkıları olan düşünürlerin söz konusu alanda yazdıkları bazı eserlere de bu bölümde yer verilmiştir.

İkinci bölümde, İslam ekonomisinin yapısal tüm özellikleri, temel ilkeleri ve İslam ekonomisinin hedeflerinin neler olduğu açıklanmıştır. İnsan yaşamında ekonomik problemlerin her zaman olduğu bilinmektedir. Bu yüzden İslam iktisadı açısından ekonomik problemlerin çözüm yolu da bu bölümde ele alınmıştır. İslam ekonomisinde önemli bir yeri olan faizsiz finans sisteminin, küresel bankacılık sistemine getirdiği faydalara da değinilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise, genel olarak İslam ekonomisinde üretim ve tüketim unsurlarının ekonomi içerisindeki yeri, İslam ekonomisinin mülkiyet üzerine olan anlayışı ve ekonomik anlamda sosyal yaşamda bölüşüm konusuna değinilmiştir.

1. TEZİN KONUSU

İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli bu yüksek lisans tezi çalışmasında, dünyada ekonomiye üçüncü bir yol gözüyle bakılan “İslam Ekonomisi” konu edinilmiştir. İslam ekonomisinin doğası, metodolojisi, üretim-tüketim-bölüşüm konuları ve bu alanda çalışmalar yapan ekonomideki öncü kişiler üzerine literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Ayrıca İslam iktisadının ortaya çıkış süreci ve ana akım iktisat sistemi karşısındaki durumu anlatılmıştır.

2. TEZİN AMACI VE ÖNEMİ

Günümüzde iktisadi ilişkilerin gelişmesi ve ekonomi biliminin giderek önem kazanmasıyla İslam Ekonomisi merak uyandıran, çalışmaları teşvik eden ve iktisadi doktrinleri ile mukayesesi gerçekleştirilen bir alan haline gelmiştir. İslam Ekonomisi temelinde bir ahlak ekonomisidir. Günümüz iktisat doktrinleri ise ahlaki değerleri ihmal eden materyalist bir yapıya sahiptir. Bu açıdan İslam Ekonomisi ahlaki değerleri de içerisinde barındırması yüzünden materyalist modellerden bir farklılık göstermektedir. Bu sebeple İslam Ekonomisi üzerinde fazla durulması, geniş araştırmalar yapılması ve önemle incelenmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Dünyada İslam Ekonomisi, İslam’ın çizmiş olduğu sınırlar ve kurallar çerçevesinde uygulanan ekonomik bir model olarak görülmektedir. Doğal kaynakları, emek ve sermayeyi aktif bir şekilde kullanıp bireylerin refah düzeylerinin yükselmesini amaçlayan İslam Ekonomisi temelinde Kur’an ve Sünnet ilkelerine dayanmaktadır. Bu yüzden, İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli yüksek lisans tezinin temel amacı, İslam’ın üretim-tüketim ve bölüşüm ile ilgili

yaklaşımının bireyin yaşamını kolaylaştırma, huzur sağlama ve ihtiyaç-kaynak dengesini oluşturma hususunda mantıklı ve yararlı sonuçlar doğurarak, İslam Ekonomisi disiplinin anlaşılmasına yardımcı olacağına inanılmaktadır.

3. TEZİN ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli bu yüksek lisans tezi çalışmasında öncelikle bir ekonomik model olarak tanımlanan İslam Ekonomisi tahlil edilerek, İslam'da üretim-tüketim ve bölüşüm konuları incelenmiştir. İslam Ekonomisi ile ilgili kavramların ve terimlerin kesin olarak tanımlanmasını ve anlaşılmasını sağlama amacı ile geniş bir literatür taraması(kitap, makale, yurtiçi ve yurtdışı süreli yayınlar) yapılmıştır. İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli yüksek lisans tezi çalışmasında, İslam Ekonomisi, üretim-tüketim ve bölüşüm konuları ele alınışı tanımsal araştırma yöntemi ile gerçekleştirilmiştir. Alandaki kavramsal, teorik ve uygulama ile ilgili tartışmalardan üretim-tüketim ve bölüşüm ile ilgili literatür taraması yapılmış ve literatürde bu konu hakkında yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olduğu görülmüştür. Bu doğrultuda çalışmada teorik açıdan betimleyici ve ilişki arayıcı mantıksal analiz metotları kullanılmıştır.

4. TEZİN SINIRLILIKLARI

Konu hakkında literatürde özellikle Türkçe olarak hazırlanmış yeterli kaynağın bulunmaması ve yeterli akademik çalışmanın yapılmaması İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim - Tüketim ve Bölüşüm isimli bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır.

Ekonominin önemli konu başlıklarından olan üretim, tüketim ve bölüşüm ilişkilerinin teorik içeriğine bir katkıda bulunarak bizden sonraki bilimsel çalışmalara atıf olabileceği düşüncesi ile çalışma tamamlanmıştır.

5. TEZİN SONUCU

İslam insanlara dünya ve üzerindeki her şeyin, Allah tarafından yaratılıp yine insanların hizmetine sunulduğunu bildirir. Bu bildiri doğrultusunda da İslam ekonomisi insanların iktisadi yaşantısına prensipleri ve hükümleri ile bir yol gösterici niteliğinde olmuştur. İslam ekonomisinin ana konularından ve iktisadın unsurları olan üretim, tüketim ve adaletli bir bölüşüm yine insanlar için önemli bir konumda olduğunu

söyleyebiliriz. Tarihte ana akım iktisadi modellerin günümüze kadar üretim ve tüketim gibi çeşitli iktisadi problemle karşılaştığı ve bu iktisadi problemler karşısında tam bir başarı ile ayakta kalamadığı bilinmektedir. Tamda bu noktada literatürde üçüncü bir seçenek olarak değerlendirilen İslam iktisadi bu problemlere temel dayanağı olan Kur'an ve Sünnet ışığında yaklaşarak çözümler üretebilmiştir. Yalnızca bu yüzden dahi sonuç olarak İslam iktisadi toplum için öncü bir model olarak ele alınabilir.

6. İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM-TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM LİTERATÜR ÖZETİ

Dünyada İslam ekonomisi, metodolojisi, ilkeleri, finansı ve felsefesi üzerine araştırmalar yapan akademisyen ve ilim insanları günümüzde giderek artmaktadır. Çünkü gelişmekte olan bir sosyal bilim olarak İslam ekonomisi, mevcut ekonomik düzen içerisindeki problemlere alternatif bir çözüm olma özelliği ile “*üçüncü bir yol*” olarak görülmektedir. Çalışmanın bu bölümünde İslam ekonomisi, üretim, tüketim ve bölüşüm kavramlarını çalışan yayınlar hakkında bilgi verilmiştir. İslam Ekonomisinde Teorik Açıdan Üretim – Tüketim ve Bölüşüm isimli bu çalışma teorik bir çalışma olup genel olarak İslami ekonomi ile ilgili yapılacak yeni çalışmalara bir referans niteliği olacaktır.

Tabakoğlu (2008) “*İslam İktisadına Giriş*” isimli kitabında İslami ilkelerine vurgu yaparak bu ilkeler hususunda benimseyici, uygulamalar hususunda da eleştireci bir yaklaşım yolu izlemiştir. İslami iktisadın günümüz İslam toplumlarının gereksinimleri doğrultusunda ayrı bir önemle incelenmesi gerektiğini belirten Tabakoğlu, söz konusu bu toplumların düşünsel, kültürel ve siyasi özgürlüklerini kazanmaları için büyük ölçüde bu alan ile ilgili çalışmalara bağlı olduğunu düşünmüştür. Bireyin yaşamını sürdürürken ve mülkü ihya ederken karşılaşılan, üretim, tüketim, harcama, bölüşüm ve tasarruf kavramlarına İslami açıdan değinmiştir. Ana akım ekonomide üretim faktörlerinin; emek, sermaye, teşebbüs ve tabii kaynaklar olmak üzere dört başlıkta ele alınırken, İslam hukukunda sadece emek ve mâl olmak üzere iki başlıkta ele alındığını söylemiştir. Tabakoğlu, İslam'ın ekonomik prensiplerini genel bir perspektiften incelemiş ve çalışması ideal bir İslam iktisadına karşılaştırmalı bir çalışma olmuştur.

Yeniçeri (1980) “*İslâm İktisadının Esasları*” isimli kitabında İslam ekonomisinin esaslarının aynı zamanda İslam fikhının da bir parçası olduğunu belirtmiştir. Fıkıh ile iktisat arasında köklü bir bağlantının olduğunu düşünen Yeniçeri, söz konusu bu bağlantıları kitap içerisinde birçok kez ortaya koymuştur. İslam âleminin tam anlamıyla kendine has bir iktisadi yapıya günümüzde ulaşamadığını vurgulamış, fakat bu alanda kayda değer birtakım ilerlemelerin olduğunu da belirtmiştir. Bu ilerlemeler ışığında İslam âleminin de diğer sistemlerden farklı olarak kendine özgü bir yapıya kavuşacağını düşünmüştür. Yeniçeri, bu eserinde İslam iktisat anlayışı ile diğer ekonomik sistemlerin bir karşılaştırmasını yapmaya gerek duymadan, yalnızca İslami ekonomik düşünceyi meydana çıkarmayı amaçlamıştır.

Döndüren (1993) “*Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*” isimli kitabında, para-kredi ve enflasyon, İslam ekonomisinde faiz meselesi ve İslam’da işçi-işveren münasebetleri üzerine İslam ekonomisinde bu konularda oluşan problemleri çözüm yolları, vahiy ve sünnet açısından incelemiş ve bazı bölümlerde günümüz ekonomik sistemler ile İslam ekonomisinin mukayesesini özenli bir şekilde gerçekleştirmiştir. Günümüzde liberal kapitalist ekonomik modeller ile kollektivist modellerin bir mücadele içinde olduğuna inanan Döndüren, bu modellerin bilimi temel aldıklarını ve hak ile adaletin kendi inisiyatiflerinde oldukları belirtmiştir. Bu yüzden sosyal ve özellikle ekonomik nizamın sağlanmasında akıl ve deneyimin yetersiz kaldığını söylemiştir. Döndüren bu çalışmasıyla ekonomik problemlere vahiy ve sünnet açısından yaklaşmanın toplum içerisinde huzur ve adaletli bir yarar dengesinin kurulmasına yardımcı olacağını belirtmiştir.

Altuğ (2017) “*İslam Ekonomisi: Temel Ekonomik Model*” isimli kitabında, günümüzde var olan ekonomik modellerin insan düşüncesinin ürünü modeller olduğunu ve bu modellerin insan düşüncesi ürünü olması nedeniyle eksik bir yönünün olacağını belirtmiştir. Bu yüzden ilahi bir model olarak nitelendirilebilecek İslam ekonomisi veya İslam dininin ekonomik yaklaşımı üzerinde önemle durulması ve araştırmaların gerçekleştirilmesi gerektiğinin düşüncesindedir. Altuğ çalışmasında, İslam ekonomisi üzerine tüm konuları genel olarak ele alarak İslam ekonomisini diğer ekonomik sistemlerle karşılaştırmış ve “*temel ekonomik model*” olarak adlandırdığı İslam ekonomisinin esaslarından herkesin anlayacağı bir yalın dilde bahsetmiştir.

Mannan (1980) “*İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*” isimli kitabında, ele alınan tüm hususlar incelendiğinde, temel ekonomik konular esas alınarak bu konuların İslamiyet’teki yerine değinildiği görülmektedir. İslam’ın ekonomik ve sosyal yapı için ortaya koyduğu kurallar ele alınmıştır. İslam’da tüketim ilkeleri, yiyecek maddeleri üzerine kesin emirler, istekler ve İslam’a göre öncelik sıraları, üretimin ilkeleri ve İslam’da özel mülkiyetin yeri gibi İslam ekonomisi için mühim konuları ele alan Mannan, İslam devletlerinde sadece üretim artışının bireyin refahını azami düzeye çıkarmak için yeterli olmadığı düşüncesindedir. Mannan’ın bu çalışması günümüz ana akım ekonomi düşüncesinin yanı sıra, İslam iktisadının değerlerinin daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamaktadır.

Talegani (1989) “*İslam ve Mülkiyet*” isimli kitabında, konu ve işleniş bakımından düşünsel tavrını eserde tam anlamda yansıtmasa da, eser kişiliği hakkında bir fikir alınabilecek tarzdadır. İslam ekonomisi için önemli olduğu kadar sosyal ve siyasi boyut niteliği de taşıyan mülkiyet kavramının ele alındığı bu çalışma içerisinde yer yer radikal yaklaşımlarda gözlemlenmektedir. Çalışma genel hatlarıyla İslam’ın mülkiyet ve ekonomik ilişkiler konusundaki ilkeleri ele almaktadır. Talegani, İslam’ın ekonomik ilkelerini ve kaidelerini bir bütün olarak dikkate almış ve İslam ekonomisini günümüz ekonomik düşünce modelleri ile mukayese ederek, İslam ekonomisinin bilimsel ve uygulamalı günümüz ekonomik modeller ile arasında hiçbir yakınlığının olmadığını ya da söz konusu bu modelleri tamamlayıcı bir nitelik taşımadığı sonucuna varmıştır.

Es-Sadr (1980) “*İslâm Ekonomi Doktrini*” isimli kitabında özellikle İslam ekonomik sistemi ele alınırken, İslam’ın maddi hayat görüşü ve İslam’ın insan, mülk, toplum ve yaşama ilişkin açıklamalarının ve önerilerinin önemle dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. İslam’ın ekonomik modelini bir ilim olarak nitelendirmenin oldukça sakıncalı olacağını aktaran El-Sadr bunun nedenin ilmi anlamda İslam ekonomisinin, şeklini ve ilerleyişini uygulandığı pratikten almasından kaynaklandığını söylemiştir. El-Sadr, İslam ekonomisi konularını ele alıpta ilmi tahlil metodunu kullanarak batı ekonomik modellerinde makro düzeyde bazı hataların oluştuğunu ve çoğu kez baka faktörleri de içinde barındıran iktisadi işlemlerin “*evrensel gerçeklikler ya da kanunlar*” halinde sunulduğu sonucuna varmıştır. Ancak İslam ekonomisinin böylesi yanlış bir tutum ve gözlem ile açıklanamayacağını da vurgulamıştır.

Geçit (2009) “*Ekonomi ve İnanç*” isimli kitabında ne maddeden soyutlanmış bir maneviyat anlayışı ekseninde, ne de ideolojik tartışmalar çerçevesinde hareket edilmiştir. Kur’an’da geçen iktisadi hükümler ile iktisat konularına değinen ayetleri temel alarak, bunları ilgili hadisler desteği ile anlamaya çalışarak hem geçmiş İslami ilim ve kültür mirası, hem de çağdaş İslami ilim ve kültür kazanımı ışığında Müslüman bireylerin ekonomik faaliyetleri üzerinde etki eden imanî kaynak ve temelleri tespit etmek ya da kısa bir ifadeyle iktisadi faaliyetlerin imanî kökenini bulmak hedeflenmiştir. Günümüzdeki ana akım iktisadi sistemlerin her şeye maddi bir gözlükle bakmış ve her konuda olduğu gibi iktisadi konularda da manevi değerleri, ahlaki erdemleri, dini ve imanî gerçekleri yok saydığını belirten Geçit, iman ile iktisadi hayatın ayrılamayacağını ve dünyevi hayatın, maddiyattan çok inanç ve iman temelleri üzerine sürdürüldüğü sonucuna varmıştır. Aynı zamanda bu sonuç Kur’an’ın iktisat ile ilgili tüm hükümlerde de yer almaktadır.

Ahmed (1947) “*İslam İktisadı*” isimli eserinde kapitalist ve sosyalist sistemler İslami bakış açısı ile tetkik ve tahlil edilmiş, faiz, zekat ve İslami bankacılık üzerinde durulmuş ve son olarak iktisadi konularda İslami prensipleri açıklamaya çalışmıştır. Kitapta, prensipler ayrıntılı bir şekilde anlatıldıktan sonra bunların mantıken yol açtığı iktisadi yapının ana hatları da çizilmiştir. Kapitalizm, sosyalizm ve faşizm gibi belli başlı iktisadi sistemler, onların gösterdiği şaşkıncı meseleleri göz önüne sermek için objektif bir bakışla incelenmiştir. İslam’ın ekonomik prensiplerine yarılan bahislerde, bu meselelerden çoğunun İslam nizamında nasıl bertaraf edildiği anlatılmıştır. İslam’ın tasavvur ettiği iktisadi sistemin modern şartlar altında pratik olarak ne dereceye kadar ve ne yoldan yürütüleceği araştırılmıştır.

Atılğan (1996) “*İslam’ın Ekonomik Politikaları*” isimli kitabında İslam’ın ekonomik prensipleri ve politikaları iktisat biliminin ulaştığı ufuktan incelenmiştir. İktisat biliminin analiz araçları kullanılarak temel iktisadi sorunlara hangi çözümler getirilebileceği ve bu çözümlerin hangi prensiplere dayandığı gösterilmeye çalışılmıştır. İslam dininin ekonomik prensip ve kurumları çerçevesinde işleyebilecek bir serbest piyasa mekanizmasının teorik olarak mümkün olduğu, ancak bu alanda gerekli içtihat çalışmaları ile İslam toplumlarının kültürel yapılarının çelişmekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkdoğan (1996) “*İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*” isimli kitabında, Max Webber’in batı sosyolojisindeki yeri ve önemi üzerine modern görüşlerin bir değerlendirmesi ve sosyolojiye olan etkileri, özellikle, iktisadi zihniyet ve ahlak açısından ileri sürülen görüşlerin bir eleştirisi yapılmıştır. Ekonomik sistemlerin kendilerini oluşturan değer ve ahlaki normlardan soyutlandıkça daha da maddileştiği sonucuna varılmıştır. Böylesi bir durumun, toplumun ruhsal dengesini bozmak suretiyle insanlar arasında israf ve lüks yaşantıya sebep olduğu da görülmektedir.

Aydın (2013) “*Redefining Islamic Economics as a New Economic Paradigm*” isimli çalışması İslami dünya görüşünün ayırt edici aksiyomatik özelliğine dayanan yeni bir ekonomik paradigma olarak İslam ekonomisini yeniden tanımlama girişimidir. Çalışmada öncelikle kapitalizmin krizlerinin kanıtlarını sunulmakta ve alternatif bir paradigma aranmaktadır. Sonrasında batılı seküler dünya görüşü içinde kapitalizmin kökenini ana hatlarıyla belirtilmekte ve İslami dünya görüşü antropolojik, epistemolojik ve teleolojik perspektiflerden sunulmaktadır. Sonuç olarak da, İslam ekonomisinin kapitalizme bir alternatif ekonomik paradigma olduğu belirtilmiştir.

Khan (1990) “*Factors of Production and Factor Markets in Islamic Framework*” isimli çalışmasında, ana akım ekonomik modellerin, üretim faktörlerinin sınıflandırılmasında farklı bir metot kullandıklarını belirtmiştir. Bu sınıflandırmanın tamamen keyfi ve kendine bağlı hiçbir bilimsel kutsallığının olmadığını da özellikle vurgulamıştır. İslam ekonomisinde üretim, tüketim ve bölüşüm teorilerinin gözden geçirme ve yeniden formüle etme girişimleri yapıldığı için, üretim faktörlerinin yeniden gözden geçirilmesinin gerekli olduğu düşüncesindedir. Bu üretim ve bölüşüm teorilerinin daha da geliştirilebilmesi için İslami değerlere sahip çıkılması gerektiği düşüncesindedir. Çalışmada, yalnızca İslami kavramlardan türetilen değil, aynı zamanda ana akım teorik çerçeve için bile oldukça rasyonel kabul edilecek yeni bir üretim faktörleri sınıflandırması ele alınmıştır. İslami çerçevede destekleyici İslami kurumsal düzenlemeler ile beraber faktör piyasalarının kısa bir analizi de çalışmaya dâhil edilmiştir. Ele alınan üretim faktörlerine yönelik bu yeni yaklaşımın, sadece üretim ve dağıtım teorileri için değil aynı zamanda üretim faktörlerinin arz ve talebe dayalı olmaları sebebi ile bu çalışmanın ekonomik kalkınma teorileri için de çıkarımları bulunmaktadır.

Azid (2010) “*Anthology of Islamic Economics: Review of Some Basic Issues*” isimli çalışmasında, temel metodolojik yaklaşımlara odaklanarak ekonominin son iki yüzyıldaki gelişimini ele almaktadır. İslam ekonomisinin evrimini tartışıp, temel kavramlarını ana akım ekonomi ile karşılaştırmaktadır. Çalışma İslam ekonomisinin temel özünü belirleyip farklı boyutlarını, değerlerini ve vizyonunu ortaya koymaktadır. İnanç ve dürüstlüğün İslam ekonomisinin ana felsefesi olduğu ve Kur’an ve Sünnetin İslam ekonomisi için temel rehberlik kaynağı olduğu belirtilmektedir. İslam ekonomisi literatüründe neden geleneksel iktisat dışında ayrı bir disiplinin geliştirilmesine bir ihtiyaç olduğu tartışılmıştır. Azid bu çalışmasında insanların geleneksel ekonomi alanında çalışması ve uzmanlaşması yanı sıra, modeller arasında rekabetçi tartışmalar yapabilmek için İslam perspektifinden ekonomiyi öğretmeyi ve modern ekonomik modellere alternatif çözümler sunmak için insanlara İslam ekonomisinin nasıl uygulanabileceğini tanıtmayı amaçlamıştır.

Efe (2018) “*İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi*” isimli çalışmasıyla, üretim faktörleri ve fiyatlandırma sisteminin günümüz iktisat teorisi ve kapitalist uygulamalar çerçevesinde şekillenmesinden dolayı, İslam’a uygun üretim faktörlerinin ve fiyatlandırma sisteminin kapitalist uygulamalara kıyasla bireylerin sosyal refahını artırma ve yaşamlarını kolaylaştırma konusunda daha tutarlı, mantıklı ve faydalı olduğunu ispatlamaya çalışmıştır. Çalışmada İslam ekonomisi kapsamında üretim faktörleri ve fiyatlandırma sisteminin temelleri incelenmiştir. İslami yaklaşımın üstünlüğünü her seferinde vurgulayan Efe, İslam ekonomisinde üretim faktörlerinin bireylerin gereksinimlerini gideren özellikleri ile bir araç olarak görüldüğünü söylemiştir. Bu doğrultuda İslam ekonomisinde üretim faktörlerinden sermayenin fiyatının faiz değil kâr olduğunu ve fiyatlandırma sisteminde de ana akım modele yakın fakat düzensizliklere ve bozgunculuğa karşı bir tedbir ve düzenleme sisteminin var olduğunu tespit etmiştir. Bireylerin ekonomik yaşantılarında zevk, tercih ve davranışlarının değişebileceğini belirtilmiş ve bu yüzden üretim, tüketim, bölüşüm ve yatırım ile ilgili bireylerin seçiminin de dini değer yargıları ve hayat görüşlerine göre değişebileceği sonucuna varmıştır.

Ersoy (2015) “*İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı*” isimli çalışmasıyla İslam iktisadının Kapitalist ve Sosyalist iktisat sistemlerinden farklı olduğu ve günümüzde ekonomik problemlere çözüm aranırken İslam ekonomisinden de faydalanılması çağımız ekonomistlerinin bakış açılarını

değiştirecek ve karşılaşılan problemlerin çözümü sırasında, özellikle arz-talep dengesinin sürdürülmesinde ve adil bölüşümün yapılmasında yeni ufuklar açacağı kanısındadır. Ersoy bu çalışmasında, İslam ekonomisinin, tekelleşmenin yok olduğu ve hukukun üstün olduğu bir düzlemde ekonomik aktörlerden birinin kendi çıkarlarını birbaşkasına zor kullanarak kabul ettiremediği ve tarafların kendi istekleri ile düzenledikleri anlaşmalara göre üretim, tüketim ve bölüşümün gerçekleştirildiği adil bir iktisat düzeni olduğu sonucuna varmıştır.

Çayıroğlu (2014) “*İslam İktisadının Karakteristik Özellikleri*” isimli çalışması İslam ekonomisinin, dayanağı, amacı, temel değerleri, üretim-tüketim ve bölüşüm anlayışı, insan ve varlığa yaklaşımı, ahlaki ve manevi görüşleri, topluma sözverileri, emek ve sermayeye bakışı, mülkiyet anlayışı, israf ve faiz yasağı gibi konular ile ilgili özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Aynı zamanda İslam ekonomisinin günümüz ana akım ekonomik modellerinden ayıran kendine özgü ilke ve prensiplerinin olduğunu ve söz konusu bu ilke ve prensiplerin düzgün bir şekilde uygulanmasının insanlarda huzurun sağlanmasına yol açacağını göstermiştir. Çayıroğlu bu çalışmasında, günümüzde İslam ekonomisi üzerine gerçekleştirilen çalışmaların ana akım ekonomilerin kuramlarından kurtulamamalarının nedenini, Müslümanların kapitalizm karşısında İslam ekonomik sisteminin tam anlamıyla geliştirilememesi olarak işaret etmiştir. Bu yüzden ki Müslümanların, kapitalist modelin izlerini takip etmek yerine, kendi değerlerini temel alarak yeni bir model geliştirmeleri gerektiği sonucuna varmıştır.

Sugözü (2017) “*İslam Ekonomisi Ve Adil Ekonomik Düzen*” isimli bu çalışmada, temel ilkeleri Kur’an ve Sünnetten gelen İslam ekonomisinin Kur’an ve Sünnette bulunmayan bazı hükümlerle ilgili fikirleri yani icmanın ve kıyasın İslam ekonomisinin kesin sınırlarını belirleyip belirlemediği tartışılmıştır. İslam ekonomisinin kapitalizmi oluşturan ana akım iktisat ekollerinin bir sentezi ya da antitezi değil, bu ekollerin düşüncelerini temsil eden kapitalizmin ve sosyalizmin bir alternatifi olan ekonomik bir model olduğu sonucuna varılmıştır.

Çolak (2003) “*İslâm’ın İktisâdî Prensipleri*” isimli çalışmasında İslam ekonomisinin, diğer iktisadi modellerde olduğu gibi inanç değerlerinden ve dinden bağımsız bir şekilde ele alınmasının mümkün olmadığı ve İslam’ın iktisat görüşünün İslam dini perspektifinde ve çerçevesinde ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Çolak

bu çalışmasında, İslam ekonomisinin temellerini ortaya koymayı amaçlamış ve yer yer İslam ekonomisini kapitalizm ve sosyalizm ile karşılaştırmasını yapmıştır. İslam iktisat prensiplerinin İslam ahlakının hâkim olduğu topluluklarda tam anlamıyla uygulanabilmesi için, İslam'da iktisadi hayatın her yönünü kapsayan prensipler çerçevesinde ele almak ve değerlendirmek gerektiği sonucuna varılmıştır.

Efe (2017) "*İslam Ekonomisi Perspektifiyle Bir Büyüme Modeli Çerçevesinde Üretim ve Sosyal Refah Fonksiyonu*" isimli bu çalışmasında İslam perspektifinde İslam iktisadının üretim, büyüme ve sosyal refah işlevi ile ilgili temelleri incelenmiştir. Sürdürülebilir bir iktisadi büyüme ve devletlerin dünya çapında rekabet edebilecek şekilde inovatif üretim sistemlerini uygulayabilmesi için bir sosyal refah ortamının olması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Gül (2010) "*İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri*" isimli çalışmasında İslam iktisat anlayışının en temel dayanağı olan Kur'an'ın ekonomi alanına düşünsel temel sağlaması konusu incelenmiştir. Gül sonuç olarak, Kur'an'ın herhangi bir ekonomik sistemi öngörmediğini ve aynı şekilde İslam'ın da bütünü için bu durumun geçerli olduğunu söylemiştir.

Çelik (2003) "*İslam İktisat Ahlakına Dair Birbirini Tamamlayan Bakış Açıları: Weber ve Ülgener Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*" isimli bu çalışmasında din ile iktisat arasındaki ilişkinin sosyolojik analizinde öne çıkan Weber'in açıklamaları ve Ülgener'in yaklaşımları tarihsel analizler çerçevesinde ele almıştır. Din ve iktisat arasındaki ilişkinin analizinin sonucunda Weberci sayılmakla birlikte Ülgener'in yapmaya çalıştıklarının salt bir aktarımdan ziyade, kendine has özellikleri ile tamamlayıcı bir bakış açısı olarak farklı bir zenginlik kaynağı olduğu sonucuna varılmıştır.

Eren (2013) "*İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*" isimli bu çalışmada İslam'ın bireyleri nasıl değerlendirdiği ve nasıl bir model geliştirmek istediği incelenmiş ve homo economicus modeli ile bir mukayese gerçekleştirilmiştir. İslam'ın bireylerin davranışlarını ciddi bir şekilde değiştirdiği ve İslam'ın günümüzde ana akım bir model olan homo economicustan farklı bir birey modeli oluşturduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Ökte (2010) “*İslam Ekonomisinin ve Finansının Temelleri: Teori ve Uygulama*” isimli bu çalışmada mülkiyet, ekonomik özgürlük ve sosyal adalet ilkeleri gibi İslam ekonomisi için bir temel teşkil eden bu ilkeler ele alınmıştır. İslam ekonomisinin merkezinde temiz ahlak ve ilahi idealler olduğunu belirten Ökte, yine İslam ekonomisinin daha az bilinen radikal bir ekonomik düşünce okulunun ötesine geçemediğini ve sorunsuz bir İslami ekonomik bir sistemin şuan var olmadığı sonucuna varmıştır.

Gül (2014) “*İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri*” isimli çalışmasında İslam devletlerinin tarihinde iktisadi gelişmenin dinamikleri ve Müslüman toplumların iktisadi anlayışı, kuralları ve uygulamaları üzerinde durmuştur. Sonuç olarak, İslam’ın iktisadi gelişmeye karşı olmadığı ve iktisadi gelişmeyi insanlığın medeni gelişmesinin temellerinden biri olduğu söylenmiştir.

Öztürk ve İnan (2014) “*İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi*” isimli bu çalışmalarında köklü bir geçmişe sahip olan kapitalizm ve sosyalizm iktisadi sistemlerinin var olan niceliklerine rağmen günümüzde ekonomik problemleri çözme konusunda yetersiz kaldıklarını ve dahası bazı sosyo-ekonomik problemlerinde ana kaynağı olduğu görüşündedirler. Öztürk ve İnan çalışmalarında kapitalizm ve sosyalizm gibi iktisadi sistemlerin zihniyetlerine, işlevselliklerine ve bölüşüm yapılarına değinmişlerdir. Gücü üstün tutan çatışmacı bir görüşün yansıması olan kapitalizm ve sosyalizm sistemlerinin yerine hakkı üstün gören dayanışmacı bir görüşün hâkim olduğu bir sisteme gereksinim duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Bilen (2016) “*Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu*” isimli çalışmasında öncelikle global dünyada gelir ve servet eşitsizliğinin arz ettiği durum ortaya konulmuş daha sonra sosyal devlet mekanizmasının bu sorunun ortadan kaldırılmasına yönelik arayışları üzerinde durulmuştur. İslam iktisat modelinin eşitsizliği azaltmak için servet üzerinden ödenmesi gereken zekat uygulamasının başarı şansının ne düzeyde olduğu da analiz edilmiştir. Sonuç olarak, piyasa ekonomisinin doğal seyri gerek faktörler arasında gerek ise bireyler arasında hem gelir hem de servet dağılımında adaletten uzak bir gelişmeye yol açtığı görülmüştür.

Karahöyük (2013) “*Din ve Ekonomi İlişkisi*” isimli bu çalışmada din ve ekonomi kavramlarının birbirleri ile bağlantılarının olup olmadığı ve bu iki kavramın birbirlerini etkilemesi üzerinde durulmuştur. Dinlerin iktisadi hayat görüşü ile ilgili karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılmıştır. Karahöyük çalışmanın sonucunda, din ile ekonominin sıkı sıkıya birbirine bağlı olduğunu vurgulamıştır.

Kurt (2008) “*İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu*” isimli çalışmasında İslam toplumlarının tarih içerisinde geri kalmışlığının, iç ve dış faktörler olarak birden çok nedenin olduğu belirtilmiş ve bu geri kalmışlığın nedenleri irdelenmiştir. İslam toplumlarında belli bir dönemden sonra gerçekleşen ekonomik bunalım ve çöküşün İslami inanış neticesinde değil uluslararası çarpık güç ilişkileri ve kolonyalizm gibi dış faktörler sonucu olduğu vurgulanmıştır. Bu doğrultuda, İslam dininin ekonomik gelişmeyi engellediği düşüncesinin gerçeklikle uyuşmadığı ve İslami ekonomik modelin diğer bir ekonomik modeller ile karşılaştırıldığında, İslami ekonomik modelin gelişmeyi daha da destekleyici olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kazancı (2016) “*Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*” isimli çalışmasında İslam ekonomisi ve serbest piyasa ekonomisini niceliklerine göre ele almış ve aralarında karşılaştırmalı bir analiz gerçekleştirmiştir. Kazancı bu çalışmasıyla, İslam’ın ekonomik bakış açısı ve uygulamaları ile ana akım ekonomik modellerin ürettiği problemleri ve dengesiz yapıyı ortadan kaldıracak sosyal bir piyasa ekonomi sistemini meydana getirdiği sonucuna varmıştır.

Yüce ve Çelik (2018) “*Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü*” isimli bu çalışmasında İslami bir iktisadi anlayışın ne şekilde olması gerektiği ve ana akım ekonomiden kendini ayıran yönlerinin neler olduğu açıklanıp İslami bir ekonominin toplumda uygulanması için devletin siyasetinin rolü tartışılmıştır. İslami bir ekonomi modelin işlerliğinin yalnızca devlet ile insanların İslam ekonomisi ilke ve kurallarına uyması ile mümkün olacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda modelin işlerliğinde bu iki değişkeninin noksan veya yetersiz kalması halinde İslam ekonomisinin faaliyetlerinden geri kalacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Akça ve Bozatlı (2019) “*İslam Ekonomisinin İhmal Edilen Konumu: Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*” isimli çalışmalarında İslam ekonomisinin

ahlak, etkinlik ve adalet çatışmasında nerede konumlanacağı ve nasıl bir iktisadi nizamının olması gerektiği konusu ele alınmıştır. Ahlak, etkinlik ve adalet çatışması açısından bakıldığında İslam ekonomisinin bu unsurları çatıştırmak yerine öncelikli olarak uyumlaştırmayı hedeflediği sonucuna varılmıştır.

Acar (2003) “*İslam İktisadının Başlıca Sorunları*” isimli bu çalışmada İslam ekonomisinin gerek teorik, gerekse de pratik açıdan çeşitli problemlerle karşı karşıya geldiği başlıca problemler irdelenmiştir. Günümüzde bazı devletlerde iktisadi, İslami ilkelere dayalı hale getirmek amacıyla kapsamlı bazı reform girişimleri olsa da genelde halkının çoğunluğu Müslüman ülkelerde yaşanan rejim sorunları, devlet-vatandaş ilişkilerinin güvensizlik üzerine inşa edilmiş olması gibi nedenlerle, İslam iktisat teorisinin verimli bir şekilde gelişeceği pratik bir zeminin varlığından söz etmek ne mümkün henüz mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Kahf (2003) “*İslamic Economics: Notes on Deefinition and Methodology*” isimli çalışmada İslam ekonomisi için önerilen farklı tanımların sonuçları incelenerek İslam ekonomisinin kapsamı ve metodolojisi ana hatları ile çizilmeye çalışılmıştır. İslam ekonomisinin kendi başına bir metodoloji mi gerektirdiği yoksa “genişletilmiş” bir ekonomi olarak ana akım ekonomide uygulanan bilimsel yöntemlerin genel çerçevesini mi kabul ettiği sorusunu ele alarak ana metodolojik sorunu ana hatlarıyla açıklamıştır.

Possumah ve İsmail (2012) “*Journey to Islamic Economic Methodology, Selected Issues In Its Building Process*” isimli çalışmada İslam ekonomisinde metodolojik olarak inşa sürecinde ortaya çıkan konuları ele almış ve kısaca detaylandırmaya çalışmıştır. Din ve ekonomiyi bir araya getirdiğinden, İslam ekonomisinin kavram ve çerçeve oluşturmak için kendi metodolojisinin olması gerektiği sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda çalışmada, İslam ekonomisi biliminin ana akım ekonomi biliminden ayrı ve bağımsız olarak geliştirildiği de vurgulanmıştır.

Al-Jarhi (2013) “*Gaps in the Theory and Practice of Islamic Economics*” isimli çalışmada İslam ekonomisindeki çeşitli boşlukları belirlemekte ve bu tür bir boşluğu doldurma sorumluluğu doğrudan İslam iktisatçılarına yükleyerek bunları doldurmanın yollarını önermektedir. Al-Jarhi, Bunun gibi boşlukların, anlayışımızın düzeltilmesi, analizlerin yeniden yönlendirilmesi ve uygulamaların düzeltilmesi yoluyla doldurulabileceğini vurgulamıştır. İslami finansın doğru algılanıp doğru

uygulandığında insanlığa fayda sağlayacak yeni bir ekonomik düzen oluşturacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Zaman (2013) “*Logical Positivism And Islamic Economics*” isimli bu çalışmasında mevcut ekonomi metodolojisinin ve Avrupa'daki seküler köklerden ortaya çıkışının ayrıntılı bir tartışmasını sunmaktadır. Mantıksal pozitivistlere dayanan bu metodolojinin temel ilkeleri İslam ile çeliştiğini belirten Zaman, İslam ekonomisi için daha uygun olacak bazı alternatif metodolojiler de sunmuştur. Önce mantıksal pozitivistlerin baskın bilim felsefesi olarak nasıl ortaya çıktığını ve ekonominin temellerine nasıl benimsendiğini anlatmış ve daha sonra mevcut ekonomik metodolojinin mantıksal pozitivistlere dayandığını göstermiştir. Bu felsefenin İslam karşıtı olduğunu ve bu nedenle İslam Ekonomisini inşa etmek için kullanılmayacağını ileri sürmüştür. Mantıksal Pozitivism, ahlaki bilim dışı olarak reddederken, ahlak İslami öğretilerin merkezi bir parçası olduğu vurgulanmış ve alternatif bir metodolojinin bazı temel unsurları çizilmiştir.

Biraima (1991) “*A Qur'anic Model For a Universal Economic Theory*” isimli çalışması rasyonel seçimin yol gösterici ilkesi olarak fayda maksimizasyonuna dayalı Ortodoks ekonomiyi ve rasyonel bir Müslüman için yol gösterici ilke olarak imanın maksimizasyonuna dayalı yeni bir ekonomiyi bütünleştiren evrensel bir Kur'anî iktisat teorisinin ana hatlarını vermektedir. Her iki ilkenin de, Allah'ın insanın ve onu çevreleyen evrenin yaratılmasının ardındaki amacını ve bu ilahi amacın gerçekleştirilmesinde yer alan temel unsurları tasvir eden “Yaratılış Ana Planı”nın kalbinde yer alan Kur'an ilkeleri olduğu gösterilmiştir.

Chapra (2001) “*Islamic Economic Thought and The New Global Economy*” isimli çalışmada Kur'an ve Sünnet'in öğretilerini ve bir dizi klasik Müslüman âlimin insanlığın birliğine ve bunun artan uzmanlaşma ve işbölümü ve kısıtlamaların kaldırılması yoluyla dünya ekonomilerinin entegrasyonu üzerindeki etkilerine ilişkin görüşler incelenmiştir. Daha sonra bu öğretilerin ve görüşlerin “Yeni Küresel Ekonomi” çerçevesine ne ölçüde uygun olduğu tartışılmıştır. Yazar, İslami öğretilerde kökleşmiş felsefenin ve Müslüman bilim adamlarının yazılarının, dünya ekonomilerinin arzu edilen entegrasyonunu sağlamak için adaletin teşvikini vazgeçilmez olarak gördüğünü de savunmuştur. Müslüman ülkelerin küreselleşmeyi desteklemesi gerektiği, ancak aynı zamanda onun paradigmasına adaletin

yerleştirilmesi için m¼cadele etmesi gerektiği ileri sür¼lm¼řt¼r. Ancak bunun tek başına yeterli olmayacağı ve aynı zamanda kendi ekonomilerinde daha fazla adalet sağlamak için çaba göstermeli ve ayrıca küreselleşmenin zorluklarını başarılı bir şekilde karşılamalarına yardımcı olacak bir dizi önlem almaları gerektiği sonucuna varılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK İSLAM EKONOMİSİ

1.1. Din Ve Ekonomi

Sosyal hayatı şekillendiren ve günlük siyaseti belirleyen din ve ekonomi unsurları bireylerin davranış ve eylemleri üzerinde oldukça etkilidir. Din gibi sosyolojik ve önemli bir kavram, hayat ile oldukça ilişkili iken, bir diğer önemli kavram olan ekonomiden uzak ve ilişkisiz olması beklenemez. Aslında birbiri ile tamamen ilişkisiz görünen bu iki kavram yine de yüzlerce yıldır birbirleri ile bağlantılı haldedir.

Ekonomi kavramı çağımızda sosyalizm, komünizm, liberalizm vb. düşünce modellerinin doğmasına sebep olmuştur. Bununla beraber geçmişte de toplumların kurulmasına ve farklı dünya görüşlerinin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Din ve ekonomi ilişkisi İslam Tarihi açısından ele alındığında, Müslümanlar 19. Yüzyıla kadar her konuda başarılı olduğu gibi ekonomik açıdan da diğer toplumlara göre çok iyi bir konumda olup fakirlik, işsizlik, yoksulluk ve tembellik sorunlarını zekât, infak, diyet, kefare, adalet, yardımlaşma, dayanışma ve eşitlik gibi kavram ve prensipler üzerine kurdukları kendine özgü iktisat sistemiyle sorunları çözmüş olmasını ve Müslümanlığın ulaştığı her noktada tesis edilen hanlar, hamamlar ve bir takım vakıflar vasıtasıyla yardıma muhtaç insanların ihtiyaçlarını giderdiği bir durumda bulunduğunu görmekteyiz(Geçit, 2009:10).

İçinde bulunduğumuz bu çağ, iktisadi aktivitelerin çok fazla olduğu, ekonomisiz ve iktisatsız bir günün olmadığı bir çağdır. Çağımızda insan varlığının en aktif ve belirleyici meşguliyeti de ekonomi ve iktisat olmuştur. Nitekim ekonomi, çoğu birey ve toplumun din, dünya, siyaset ve ideoloji, tavır ve düşüncesi üzerinde dahi şekillendirici, belirleyici ve yönlendirici bir etken olmuştur. Geçmiş yüzyıllar içerisinde din iktisadı ve ekonomi faaliyetleri belirleme ve düzenleme hususunda önemli bir etken iken, şuan çoğu bireyin din görüşü, onun ekonomik anlayışı ve statüsünden etkilenmektedir(Geçit, 2009:9).

Ekonomi tarihinin en önemli kişilerinden olan Alfred MARSHALL, “*Principles Of Economics*” kitabının giriş bölümünde şu sözleri söylemiştir.(Marshall, 1964:6);

“Dünya tarihini yeniden şekillendiren ve insanların kendi günlük işlerine yön veren iki temel kurum vardır, bunlar din ve ekonomidir.”

Din, insanoğlunun yaşamının yalnızca uhrevi bölümünü yöneten ya da sadece manevi olarak ele alınabilecek bir yapı oluşturmaz. Din, yaşamın her noktasında kendisini bir biçimde belli eden ve çoğu zaman dayatmacı bir politikayla kendisini söz konusu alanlara zuhur ettiren bir çizgide ilerler. Ekonomi ise, insan denen varlığın kişisel ve toplumsal yaşamını bir şekilde yön vermiş, şekillendirmiş ve kendi kuralları çerçevesinde düzenlemiş bir sistem olarak düşünce tarihinde önemli bir yere sahip olmayı başarmıştır(Pehlivan, 2016:14-17). İnsanlar üzerinde bu derece önemli olan iki kurumun birbirleri ile ilişki içinde olmamaları olanaksızdır. Bu doğrultuda Max WEBER’de din ve ekonomiyi *“The Protestant Ethics And The Spirit Of Capitalism”* adlı eserinde ekonomik düşünüş biçiminin içinde olduğu toplumdaki inancın ahlaki yapısı ile bağımlı olduğunu, dinin, ekonomi ile ve çevresindeki sosyal tabakalaşmayla bağlantılarının olduğunu söylemiştir(Weber, 1999:25).

Din ve ekonomi tarihi şekillendiren en önemli unsurlardır. Din ve ekonomi arasında karşılıklı bir etkileşim bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetler dini, dini faaliyetlerde ekonomiyi etkilemektedir. Dinin sosyal toplumlar üzerinde etkileri bulunmasaydı her toplumda aynı ekonomik sistemin var olması ve benzer şekilde işlemesi gerekirdi. Tüm toplumlarda benzer bir ekonomik modelin oluşmaması, toplumların farklı gelişmişlik düzeylerinin olması, farklı kültür yapılarını bünyelerinde bulundurmaları, farklı coğrafyalarda bulunuyor olmalarının yanında, toplumların farklı karakteristik özelliklere ve farklı değer yargılarına sahip olmalarından da kaynaklanmaktadır(www.ekodialog.com).

Din ve ekonomi, hem bağımlı hem de bağımsız bir değişken olarak kabul edilmekte ve aralarındaki ilişki ve etkileşim ele alınmaktadır. Dinin, ekonominin bağımlı değişkeni olduğunu savunan yaklaşımda, dine yön veren unsurun ekonomi olduğu doğrultusunda bir izah oluşturulmaktadır. Bu doğrultuda din; David HUME ve Sigmund FREUD’a göre geri kalmışlığın neden olduğu bilgisizce bir düşünce, Ludwig A. FEUERBACH’a göre bireyin kendinden uzaklaşması, Karl MARX’a göre altyapı öğelerinin oluşturduğu bir üst yapı kuruluşu, Thorstein Bunde VEBLEN’e göre gereksiz tüketimin ve tembelliğin dışı vurumu, Emile DURKHEİM’e göre ise toplum ile olan rasyonel-fonksiyonel bağlantıyı çözümsenecek olan bir değer olarak

görülmektedir. Dinin, ekonominin bağımsız bir değişken olarak konu edinildiği bir analize göre ise iş ahlâkı, dürüstlük, güven, tutumluluk, konuk severlik, yardım severlik gibi öznel nitelikler ekonomik gelişmeye ortam oluşturabilir. Ekonominin, dinin bağımlı değişkeni olarak görüldüğü yaklaşımların ilk amacı, ekonominin dini kurallar ile tekrardan yapılandırılması ve bu sayede ekonomik gelişmenin daha uyumlu ve daha az yıkıcı kılınmasıdır. Ekonominin, dinin bağımsız değişkeni görüldüğü yaklaşımda ise, dini eğilim ve aidiyetlerin ekonominin açıklayıcılığı altında belirlenebilir olması hedeflenmektedir(Kaymakçı, 2012:21-25).

Tarihsel süreç içerisinde bütün ilahi dinler, insanoğluna ve toplumlara bir yaşam ve davranış kabiliyeti kazandırmıştır. Fakat her toplum birbiri ile eş değer olsa dahi din ve dini alanları algılama ve değerlendirme şekilleri farklılık göstermiştir. Bu doğrultuda toplumsal bir alan olarak din ve ekonomi arasındaki bağlantının, sosyal bilimlerin en enteresan hususları arasında olduğu görülebilir. Çünkü evren için bir yorum ortaya koymayan veya bir tavır sergilemeyen hiçbir din yoktur. Dolayısıyla din, içinde bulunduğumuz toplumun genel bir kuramı, ansiklopedik bir hülasesi, yaygın bir düşüncesi, ahlâki yaptırımı, meşru ve gayri meşru bütünleyicisi, nihayetinde ise onun genel mazeret ve teselli temelidir. Diğer taraftan insanların hem dinlerinden hem de ekonomiden bir takım esas beklentileri oluşmaktadır. Öncelikle her insan, bu iki toplumsal kurumdan hali hazırda refah düzeylerinin iyileştirilmesini ve güven ortamının oluşturulmasını ister. Bu bağlamda din, genelde farklı seviyelerde olsa da, iktisadi davranış hususunda birşeyler ifade eder, insan davranışı için kurallar ve bir takım düzenlemeler getirir. Bu durumların doğrultusunda din ve ekonominin birbiri ile ilişkili olduğu gerçeği açıktır(Fidan, 2014:86-87).

Din etkeni kültür modellerinin en mühim öğelerini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle kültür farklılıklarının belirleyicisi dindir. Dinler yalnızca inanç modelleri olarak değil aynı zamanda bu modellerin belirlediği sosyal, siyasi, iktisadi ve hukuki sistemlerdir. Yalnızca, batı iktisadi kaynaklarda günümüz iktisat biliminin asıllarından birinin İbranî – Hıristiyan geleneği olduğu söylenir. Yani günümüz batı iktisadı ilmine İbranî – Hıristiyan kültürü işlenmiştir(Tabakoğlu, 2008:38).

Söz konusu bu yaklaşımlar içerisinde din ve ekonomi kavramları arasında sıkı bir bağlantı vardır. Din ve ekonomi kavramları, tarih boyunca toplumsal ve siyasal açıdan çatışmalar halinde olmuş, bazı zamanlarda ise tam bir işbirliği içinde olmuşlardır.

1.2. İslam Ekonomisi Kavramı

Günümüzde bireylerin ve toplumların önem verdiği konuların başında ekonomi kavramı gelmektedir. Üretim, tüketim, ekonomik büyüme, gelişmişlik düzeyi, gelirin adil bölüşümü gibi konular artık üzerinde önemle durulur hale gelmiştir. İslam dininde bu hususları dikkate almış ve içerisinde hiçbir bireyin haksızlığa uğramayacağı bir ekonomik model geliştirmiştir.

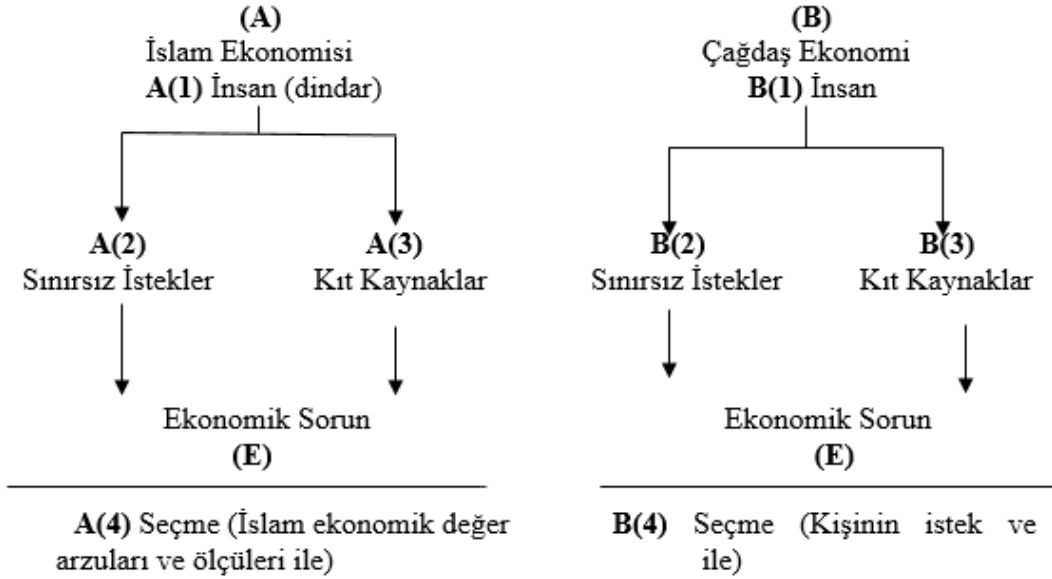
Öncelikle İslam Ekonomisi için kavram üzerinde durmak gerekirse, Türkçeye “İslam” kelimesi Arapçadan, “Ekonomi” kelimesi ise batı dillerinden geçmiştir. Diğer dillerde İslam Ekonomisi anlamında kullanılan terimler ise şöyledir: Arapçada yeni yayınlarda “*El İktisadu'l – İslâmi*” tabiri yaygınlaşmıştır. Nadiren de olsa “*El Fıkhu'l – İktisadi*” tabirine de rastlanmaktadır. İngilizcede ise “*Islamic Economics*” şeklinde terim kullanılmaktadır. Diğer batı dillerinde “Ekonomi” kelimesinden sıfat yapılarak “*İslamische*” veya “*İslamigue*” bir tabir eklemesi ile kullanıldığı görülmektedir. İslam hukukuna ait eski eserlerde ise bu konuda farklı bir tabir kullanılmamaktadır (Armağan, 1991:9-10).

İslam ekonomisi, Müslüman bir toplumda bireylerin ekonomik yaşantılarına öncülük eden değerler modeli olarak sosyal, siyasi ve yasal açılardan İslami aksiyomların yürürlükte olduğu varsayımını esas alan bir çalışma alanı olarak tanımlanabilir (Karadoğan, 2014:27). İslam ekonomisinin tanımını yapan Profesör Al-Zarqa, iki rahip tanımdan bahseder ona göre ilk tanım; *i*) İslam ekonomisi, İslam şeriatının rehberliğinde bir toplumun ekonomik yaşamını inceleyen bir bilimdir. Dolayısıyla gayrimüslim toplumların ekonomik yaşamı bu tanımın dışında kalmaktadır. İkinci tanım ise; *ii*) İslam ekonomisi, hem Müslüman hem de gayrimüslim tüm toplumları kapsadığı için yapısı daha geniştir. Şeriata uymasa bile ekonomik davranışları, kurumları ve politikaları inceler (Zarqa, 2007).

İslam ekonomisi, islami kaidelerden yola çıkan toplumun sorunlarını inceleyen bir bilimdir. Toplumdan soyutlanmış bireylerin teker teker incelenmesi değildir. Çağdaş ekonomi daha çok para ile ilgili sorunlar ile ilgilenmektedir. Maalesef, bugün de ekonominin bireyin tutumları arasında sadece para kazanma ve bu parayı kullanma yanı sıra ilgilendiği fikrini savunan düşünürlerin sayısı gün geçtikçe yükselmektedir. Temel ekonomik sorunların kaynağını şu gerçeğe dayandırabilir; Bireyin istek ve

ihtiyaçları vardır ve bu ihtiyaç ve istekler sınırlı enerjimizden ve bütçemizden vazgeçmedikçe karşılanmaz. Öyleki, bütün isteklerimizin karşılanabileceği kadar sınırsız kaynaklarımız olsaydı, ekonomi sorunu meydana gelmeyecekti. Kıt kaynaklar açısından, çağdaş ekonomi ile İslam ekonomisi arasında hemen hemen hiçbir fark yoktur. Söz konusu bu ekonomik modeller arasındaki temel en büyük ayırım, seçme probleminin çözümünde bulunmaktadır. Yani kaynakların kıt olması seçme sorununu meydana getirmektedir. Kaynakların kıtlığı ile isteklerin çokluğu arasında yaşanan çelişki, bizleri istek ve arzularımız arasında bir intihap yapmaya, istek ve arzularımızı önemlerine göre bir hizaya sokmaya ve kaynaklarımız ile gereksinimlerimizi, azami ölçüde karşılayacak şekilde dağıtmaya zorlamaktadır. Çağdaş ekonomilerde intihap problemi çoğu zaman bireyin çelişkili istek ve arzularına bağlıdır. Fakat İslam ekonomisinde kişi, kaynakları istediği gibi harcayamaz. Söz konusu bu ayırım aşağıda verilen ekonomik faaliyetler zinciri şeması ile açıklanabilir(Mannan, 1980:16-17);

Şekil.1: Çağdaş ve İslami Ekonomik Faaliyetler Zinciri Şeması

Kaynak: Mannan, M.A. (1980), "İslam Ekonomisi Teori ve Pratik", 4. Baskı, Fikir Yayınları, İstanbul.

Şekil-1'den hareketle, İslam Ekonomisi (A-1) toplum içerisinde yaşayan herhangi bir bireyi değil, dindar bireyi ele almaktadır. Buna karşın çağdaş ekonomi (B-1) toplumdaki herhangi bir bireyi inceler. Sınırsız istekler (A-2, B-2) ve kaynakların azlığı sebebi ile (A-3, B-3), ekonomik problemler meydana gelmektedir. (E) her iki ekonomide de durum eşdeğerdir. Ancak seçme hususunda iki ekonomi birbirlerinden

farklılaşmaktadır. İslam ekonomisine (A-4) İslam'ın temel öğelerince denetlenilmekte, çağdaş ekonomi ise kişisel arzu ve isteklerle denetlenmektedir(Mannan, 1980:18).

İslam insan yaşamının her alanında ve özellikle ekonomik faaliyetler konusunda toplum için kural ve yol haritası sunar. İslam ekonomisi İslam hukukunu referans alır ve İslam hükümlerine dayanır. Adaleti temel alan bir ekonomik sistem kurarak farklı sosyo-ekonomik veya politik sınıflar arasında ortaya çıkabilecek ve topluma zarar verebilecek çekişmeleri önleme İslam'ın temel amaçlarındandır. İslam ekonomisinde birey ve firmaların üretim, ticaret, tüketim, bölüşüm, yatırım, finansman gibi ekonomik faaliyetleri İslam ekonomisi ilkelerine göre gerçekleşir. İslami finans terimi de İslam ekonomisine uygun finansal faaliyetleri ifade etmek için kullanılır. Tarihsel olarak 1950'li yıllardan sonra ortaya çıktığı düşünülse de, 7. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar dünya ekonomik yapısını etkileyen çok uzun bir geçmişi vardır. 19. yüzyıldan sonra İslam devletlerinin öneminin dünya da önceki döneme göre azalmasıyla birlikte İslam ekonomik sisteminin payı toplam içinde gerilemiştir. İslam ekonomisi 2008 yılındaki küresel ekonomik krizle daha iyi anlaşıldığı gibi kapitalist ve sosyalist ekonomik sistemlerden farklı olan en önemli ekonomik sistemdir. Diğer ekonomik sistemlerden farklı kaynakları, değerleri, ilkeleri ve amaçları vardır(Sayan, 2019:19).

İslam ekonomisinin en önemli rolünün sadece gerçek ekonomiyi açıklamak değil, aynı zamanda ideal ve gerçek ekonomik toplum arasındaki uçurumu belirlemek olduğunu savunur(Mannan, 1984:3). Geleneksel iktisat son zamanlarda aydınlanma öncesindeki köklerine geri dönme dönemindedir. Diğer yandan İslâm ekonomisi dünyevi ve maddeci dünya anlayışı ile asla aynı çizgide olmamıştır. İslam ekonomisi ya da iktisadı, sekülerizme ve değerlere kayıtsızlığa karşı çıkan bir fikre dayanır. İslâm ekonomisi her bireyin refahı için cinsiyet, yaş, ırk, din veya zenginlik ayrımı gözetmeden ne komünizmde olduğu gibi özel mülkiyeti engeller, ne de kişilerin kendi menfaatleri peşinde olmalarını engeller. İslam ekonomisi, piyasanın kaynakların dağıtımındaki öneminin farkındadır ancak rekabetin, toplumun menfaatini muhafaza etme hususunda yetersiz kaldığına inanır. Ahlaki değer sisteminin, piyasa mekanizmasının, ailelerin, toplum ve 'iyi yönetim' in birlikte oynadıkları rol yardımıyla bireyler arasında sosyo-ekonomik adaleti ve her bireyin refahını artırmayı amaçlar. Böylece, İslâm ekonomisinin sosyo-ekonomik adalete büyük önem verdiği anlaşılabilir(Chapra, 2018:46)

İslam ekonomisi farklı bilim insanları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Bu tanımlardan bazıları, aşağıdaki tabloda kronolojik olarak aşağıda gösterilmektedir;

Tablo.1: Bazı Bilim İnsanları Tarafından Yapılan İslam Ekonomisi Tanımları

Bilim İnsanı	Tanım
S. M. Hasanuz Zaman (1984)	İslam ekonomisi, insanlara memnuniyet sağlamak ve Allah'a ve topluma karşı görevlerini yerine getirmelerini sağlamak için maddi kaynakların edinilmesinde ve atılmasında haksızlığı önleyen Şeriatın tedbir ve kaidelerinin uygulamasıdır.
M. A. Mannan (1986)	İslam ekonomisi İslam değerleri ile aşılacak bir halkın ekonomik sorunlarını inceleyen bir sosyal bilimdir.
Khurshid Ahmad (1992)	İslam ekonomisi, iktisadi sorunu ve insanın bu sorunla ilgili İslami perspektiften davranışını anlamaya çalışmak için sistematik bir çabadır.
M. Nejatullah Siddiqi (1992)	İslam iktisadı, Müslüman düşünürlerin dönemlerinin ekonomik zorluklarına tepki vermeleridir. Bu çabada Kur'an ve Sünnet'in yanında akıl ve tecrübe ile de desteklenmiştir.
M. Akram Khan (1994)	İslam ekonomisi, dünya kaynaklarının işbirliği ve katılım temelinde organize edilerek elde edilen insan refahı üzerine çalışmayı amaçlamaktadır.

Tablo-1'de yer alan alanında ileri gelen bilim insanlarının İslam ekonomisi için yaptıkları tanımlarda hepsinin üzerinde durduğu ve önemle vurguladığı insan faktörü İslam ekonomisinin temellerini oluşturmaktadır. Zira İslam'da insan en değerli varlık olarak görülmüştür.

1.3. İslam Ekonomisi Metodolojisi

İslam ekonomisi ilk günlerinden beri birçok eleştiriye maruz kalmış ve günümüze kadar bu eleştirilerin birçoğuna cevap verebilmiştir. Bilimsel yaklaşımın en temel konularından olan metodoloji konusu, İslam ekonomisi alanının da ilk günlerinden itibaren en dikkat çeken ve önemli konuları arasında yer almıştır.

İslam ekonomik sisteminde, diğer sistemlere nazaran metodolojik çalışmalar nispeten daha azdır. Ayrıca en az otuz yıldır konferanslarda ve araştırma dergilerinde İslam Ekonomisine yeterince vurgu yapılmamıştır. Nasr (1987), Sardar (1988), Haneef (1997) ve Choudhury (1999) gibi değerli bilim insanları, geleneksel iktisadın metodolojisine isteyerek ya da istemeyerek bağımlı olmanın bir nedeni olarak İslam Ekonomisinde ki metodolojik çalışmaların eksikliğini görmekteydiler. İstikrarlı bir bilgi birikimi ve disiplinin geliştirilmesinde kullanılabilinecek bir metodoloji geliştirmedeki başarısızlığı İslam iktisatçılarının felsefi çalışmalarındaki noksanlığına bağlanmaktadır. İslam iktisadı ile ilgili felsefi çalışmaların göz ardı edilmesi, İslam Ekonomisinde kalıcı bir ekolü yada iktisadi düşünce okullarının desteklenmesini engelleyecek ve İslam Ekonomisinin bilimsel bir disiplin olarak gelişimi gecikecektir(Haneef ve Furqani, 2011:2).

Temel ilgi alanı teori geliştirme ve değerlendirme olduğundan, İslam ekonomisinin metodolojik incelemesi gerçekten çok önemli bir konudur ve sağlam bir İslam ekonomisinin geliştirilmesi için temel bir ön koşul olarak görülmektedir. İslam iktisadı, Kur'an ve Sünnet 'de normatif rehberliği birincil bilgi kaynağı olarak gören din temelli bir ekonomi olmasına rağmen, "İslam Ekonomisi" adı verilen bilginin bir parçası olarak teoriler geliştirebileceğimiz uygun metodoloji gerektiren bilimsel bir disiplin olarak görülebilir. İslam ekonomisinde metodolojik bilgisinin neden önemli olduğunun başlıca sebepleri(Haneef ve Furqani);

- İslam ekonomisinin bir disiplin olarak başarılı bir şekilde gelişmesi, İslam iktisat doktrinlerine uygun ekonomik teorilerin nasıl geliştirileceğine dair sağlıklı bir yön belirleyecek metodolojik gelişime bağlıdır(Anwas, 1990). Geleneksel iktisat teorilerinin İslami vizyon ve değerlerle uyumlu olmayan etkenlerle aşılınmış olduğunu söylersek, o halde temel görev, İslami vizyon ve değerler tarafından aşılan ekonomik

teorilerin nasıl geliştirileceğidir(Kahf, 2003). Uygun bir İslam ekonomisi metodolojisi olmadan bu görev gerektiği gibi yerine getirilemezdi.

- Metodolojik tartışmanın çerçevesi, İslam iktisat teorilerinin değerlendirmesinde neyin yanlış ve doğru olduğunu ayırt edebileceğimiz kuralları, prosedürleri, standartları ve en önemlisi bilimsel kriterleri belirlemektir. Metodolojik araştırmanın ürünü, teori değerlendirmesi için bir dizi kriterlerdir. Bu kriterler geçerli teoriler ile geçersiz teoriler arasında ayırım yapılmasına yardımcı olacaktır(Fox, 1997: 34; Anwar, 1990).
- Choudhury (1999), yeni bir dünya görüşüne dayanan iyi tanımlanmış bir İslam ekonomisi yaratmak ve İslami iktisat çalışmalarını, uygulanabilir bir içeriği olmayan ezici bir sosyo-dini yapıdan çıkarmak için İslam ekonomisinde metodolojik formülasyona duyulan ihtiyacı kesin bir dille ile sürmüştür. Aynı şekilde Naqvi (1994), İslami ekonomik metodolojinin İslami bir ütopyada değil, Kuran'ın emirlerini takip eden tipik bir Müslüman toplumunda test edilebilir temeller üzerinde birleşik bir ekonomik disiplin geliştirmeye yönelik olduğunu belirtmiştir.
- İslam ekonomisi metodolojisi, İslam ekonomisinin işlevsel sürecini bir disiplin olarak ortaya koymayı amaçlamaktadır.

İslam ekonomisinin temeli Kuran ve Hz. Peygamberin sünnetlerinden oluşmaktadır. Bu iki unsur ilahi kabul edildiğinden doğruluğu ve yanlışlığı sorgulanmamaktadır. Çünkü temel kaynakları sebebi ile bunlar doğru görülmektedir. İslam ekonomisi metodunda karşı karşıya kalınan her durumda öncelikle bu iki unsur referans alınmaktadır. Fakat insan faktörü ve devamında gelen metodoloji problemleri sebebi ile Kuran ve Sünnet kaynaklarının rehberliğinden faydalanamama durumunda referans farklı olacaktır. Örneğin, Kuran'da bir takım ayetler ekonomik olaylarla ilgili genel prensipleri ve vaatleri ortaya koyar. İslam ekonomisinde bu ayetler başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bunlar ve Kuran'da ki diğer ayetler ve hadisler İslam ekonomisinin temellerini oluşturur. Aşağıda söz konusu ayetlerden bazıları yer almaktadır(Karadoğan, 2014: 89);

- Allah faizi tüketir.(Faize karışan malın bereketini giderir.) Sadakaları ise bereketlendirir. (2/276)
- Eğer onlar Tevratı, İncili ve rablerinden onlara indirileni (Kuran) doğru dürüst uygulasalardı şüphesiz hem üstlerinden hem de ayaklarının altından yerlerdi.(Yeraltı ve yerüstü kaynaklarından istifade ederek refah içinde yaşarlardı.) (5/66)
- Kendilerine yapılan uyarıları (indirmiş olduğumuz sıkıntı ve musibetler) unuttuklarında, üzerlerine her şeyin kapılarını açtık. Nihayet kendilerine verilenler yüzünden şımardıkları zaman onları ansızın yakaladık, birden bire onlar bütün ümitlerini yitirdiler. (6/44)
- Rabbinizden mağfiret dilemeniz, sonrada ona tövbe etmeniz için indirildi. Eğer bu emrolunanları yaparsanız, Allah sizi, tayin edilmiş bir süreye kadar güzel bir şekilde yaşatır, fazlasını yapan herkese de iğliğinin karşılığını verir. Eğer yüz çevirirseniz, ben sizin başınıza gelecek büyük bir günün azabından korkarım. (11/3)
- “Ey kavmim! Rabbinizden bağış dileyin; sonrada O’na tövbe edin ki, üzerinize göğü (yağmuru) bol bol göndersin ve kuvvetinize kuvvet katsın. Günah işleyerek Allah’tan yüz çevirmeyiniz. (11/52)
- Hatırlayın ki Rabbiniz size eğer şükrederseniz, elbette size nimetimi artıracığım ve eğer nankörlük ederseniz hiç şüphesiz azabım çok şiddetlidir! diye bildirilmiştir. (14/7)
- Kimde beni anmaktan yüz çevirirse şüphesiz onun sıkıntılı bir hayatı olacak ve biz onu kıyamet günü haşredeceğiz. (20/124)

Bu ayetler genel ekonomik ilkeleri göstermektedir. Ayrıca tüm bu ayetler İslam ekonomisinin sınırlarını belirler ve aynı zamanda insanoğlunun oluşturduğu teorilerin test edilmesinde kıstas oluşturur. İnsanoğlunun oluşturduğu teoriler, incelenip net ve inkar edilemez bir zıtlık meydana gelirse söz konusu teori daha fazla incelenmeden reddedilir(Karadoğan, 2014:90).

Bahsedilen bu metodoloji yalnızca ilahi metinler için uygulanabilir. Bu ilahi metinler insanoğlu tarafından yorumlanmış hali için uygulanabilir değildir, test edilemeye ve eleştiriye açıktır. Bu haldeki metinlerden çıkarımlar yapmayı sağlayan çok iyi formüle edilmiş bir metodoloji vardır. İslam iktisatçıları ilahi metinlerin

yorumlarını ve ondan çıkarılan edimlerini test etmek için bu metodolojiyi kullanırlar. İslam coğrafyalarında Kuran ve Sünnet bilgileri üstün bir anlama yetisine, öngörü ve hayal gücüne sahiptiler ve bu sayede kendi zaman dilimlerinde ilahi metinleri tasvir ettiler. Zamanın da etkisi ile bu bilgiler tarafından geliştirilen metodolojiler günümüzde yetersiz kalmıştır. Tüm bağlam büyük bir değime uğramıştır. Dolayısıyla günümüzde tüm metodolojilerin tekrar gözden geçirilmesi ciddi bir önem arz etmektedir(Karadoğan, 2014:90).

İktisadın amacı maddi kararlar konusunda insan davranışlarının doğasını anlamak olduğu için, insan hakkında bilgi aramanın genel metodolojisi tek yaklaşımımız olmalıdır(Kahf, 2003;31).

Geleneksel iktisadın metodolojisi, yüksek derecede kafa karışıklığı yaratan ve tartışmalı bir konudur. Addas (2008)'a göre bu kafa karışıklığının kaynağı, Joan Robinson'un ifadesi ile ekonominin her zaman taşıdığı ideolojik dayanak dediği şeydir.

Geleneksel metodolojide olan kafa karışıklığı ve belirsizlik durumu gibi İslami iktisatçılar da disiplinleri için temel oluşturacak kurallar konusunda neredeyse hiçbir fikir birliğine ulaşamamışlardır. Aslında konunun İslami yönü daha da karmaşık bir haldedir. Bunun sebebi ise İslami ekonominin kısmen hala çok yeni bir konu olmasıdır. Gelişimi şimdiye kadar oldukça düzensiz ve eğimli olmuştur. Konunun az gelişmişliği şimdiye kadar metodolojik kuralların ve yönergelerin evrimini gerektirmemiştir(Addas, 2008;29).

Kuşkusuz İslami iktisatçılar, iktisat teorilerinin etkinliğini değerlendirmek için tahrifat veya doğrulama kriterlerine pek ilgi duymazlar: onlar geçerliliğini yalnızca Vahiy'den türetilen bir dizi inanç ve kurallara dayanan İslami bir perspektiften incelerler. Müslümanlar bu kriterlere göre gerçek bilgi olarak değerlendirilecek şeyleri tahrif ederler ya da doğrularlar. Bu anlamda, İslam ekonomisinin metodolojisi ne tahrif nede doğrulamaya dayanmaktadır. Her ikisini de kullanır(Addas, 2008;8).

Belirleyici metodolojik sorun, bir dizi akademisyen ve yazar tarafından dile getirildiği şekilde "Bilimin İslamlaştırılması" yaklaşımıdır. Fakat bu yazarlar özellikle ekonomi gibi belirli konular üzerinde nadiren karşılaştığı sorunlarla genel olarak ilgilenir. Bu alanda Hasan (1998 ve 2002) belki tek başına bu önemli nokta hakkında

daha kapsamlı bir görüş sağlar. Bir yandan “adım adım” yaklaşımı ile diğer yandan “ya hep ya hiç” yaklaşımı arasında kendi tarzında geniş bir ayırım yapar.

Tarihsel olarak bilginin İslamileştirilmesi süreci, “adım adım” yaklaşımını savunan İsmail Al-Faruqi’nin rehberliğinde International Institute of Islamic Thought (IIIT) tarafından popülerleştirilmiştir. “Ya hep ya hiç” yaklaşımında olan püriten savunucularından özellikle Al-Atlas (1989, 1993 ve 1995), IIIT’ye karşı sert bir tepkide bulunmuştur. Sonrasında IIIT bir süre için tartışmanın seyrini püriten yönünde değiştirmeye meyilli olsa da sonunda ilk pozisyonuna geri dönmüştür. İsmail Al-Faruqi ile aynı yolu izleyen Hasan (2002), “adım – adım” yaklaşımını tercih etme nedenini şöyle açıklamaktadır. Ona göre yaklaşım; tarihin zorlamalarının, sınır tanımayan ekonomilerin sürekli artan egemenliğinin, iş piyasası gereksinimlerinin ve gençlerin kariyer isteklerinin farkındadır. Tam olarak ifade etmek gerekirse, İslam ekonomisinin metodolojisi, Şeriat normlarının İslami inanç ile uyumluluğunu ve Şeriat’ın birçok farklı mikro ve makro sorunlardaki tutumunu değerlendirmek amacıyla yaygın kullanıma yönelik uygulamasıdır.

Ana akım iktisadın varsayım ve metodolojisinin İslami ilimlerin klasik metodolojisi ile çeşitli biçimlerde çelişmesi, metodoloji tartışmalarının çekirdeğini oluşturmuştur. Bu çelişkiyi aşmak ve tutarlı, uygulanabilir ve işleyen bir metodoloji oluşturmak İslam iktisadı için günümüzde en önemli varoluşsal mevzulardan biri olmaktadır.

1.4. İslam Ekonomi Felsefesi

İslam yalnızca manevi bir dogma ya da ahlaksal doktrinler biçiminde gelişmemiştir. İslami ekonomik felsefe, sosyolojik bir olgu olmasının yanında, bireyin ve toplulukların günlük yaşantılarını şekillendirip hayatta yeni bir düzen sağlamayı amaçlamıştır.

Dünyada bir ülkenin ekonomi felsefesinden bahsedebilmemiz için öncelikle bu söz konusu ülkenin yaşadığı ya da yaşayabileceği ekonomik problemler karşısında dura bilme yeteneğinin olması ve bu problemler için çözüm üretebiliyor olması gerekir. Söz konusu ekonomi felsefesi, ülkenin manevi yaşantısı, sosyo-kültürel yapısı ve örf ve adetleri ile bir uyum içinde olmasıdır. Ahlaki felsefe ve klasik yaşam şekli ile bağdaştırılamayan bir ekonomik sisteme hiçbir ülke adapte olamaz. Özellikle insicamlı,

ileri görüşlü ve etkin bir İslam ekonomi felsefesi için gerekli değerler;(Mevdudi, 2014:161);

- Sosyal Adalet,
- İnsancıl Politik Sistem
- Fırsat Eşitlikleri'dir.

Sosyal Adalet: Kişilerin toplumda uymak zorunda oldukları kurallar ile hakları arasında kesin bir dengenin olması, sosyal adaletin gerekçesidir. Kişi, öz refahını toplumun refahı üzerinde görmemelidir ve toplumun menfaatleri ile kendi menfaatini bir münakaşa içinde olmadığına inanmalıdır. Bu inanç, ancak kişinin haklarının toplum tarafından garantiye alındığı durumlarda geçerlidir(Mevdudi, 2014:161-162)

İslam, toplumdaki bireyler arasında herhangi bir sınıf ayrımını engelleyerek her bireye fırsat eşitliği sağlamaktadır. Böylelikle toplumda bireyler arasında sosyal adalet sağlanıp kardeşlik ortamı oluşturulabilir(Khalid, 2017:52).

İnsancıl Politik Sistem: İnsancıl politik sistem, demokratik yönetim temellerinde kurulması gereken bir sistemdir. İnsanların temel hak ve hürriyetlerinden mahrum kaldıkları, insancıl ve demokrasiye uyuşmayan oluşumlardan toplumu uzak tutmalıdır. Toplumda bireylerin hür bir şekilde iletişim kurup fikirlerini paylaşabildikleri, sosyal ilişkiler kurabildikleri, hakları ve kazançları için mücadele edebildikleri sahalara oluşturan bir yönetimi desteklemeli ve korumalıdır(Mevdudi, 2014:163).

Fırsat Eşitlikleri: İslamın ekonomi felsefesinin bu temel değerine göre, gelişen ekonomik sistem toplumda her bir bireyin maddi açıdan gelişimine fayda sağlayacak doğru ve kesin yollar bulmalıdır. Sistem, toplumdakilerin maddi ve manevi gelişimi için ileri düzey bütün ekonomik araçlarını kullanıma açmalıdır. Geçmişten günümüze ekonomi felsefesi incelendiğinde, İslam ekonomi felsefesinin temelini oluşturan bu değerler ele alınarak her hangi ekonomik bir modelin İslam ekonomi sisteminin felsefesine erişemediğini anlayabiliriz. Dolayısıyla, ekonominin ne sosyalist, ne kapitalist, ne de liberal felsefesi, ekonominin problemlerine çare olabilir ne de halkın sağlıklı ve çok yönlü gelişimini sağlayabilir(Mevdudi, 2014:163).

Bilimsel olarak yapılan analizler ışığında anlaşılabilir ki; İslam ekonomi felsefesi, her açıdan öncü ve yalnızca halkın çok yönlü büyümesini amaçlamaktadır.

1.5. Tarihsel Süreçte İslam Ekonomisi

Tüm medeniyetlerde olduğu gibi İslamiyet'te de tarihsel süreç boyunca yürütülen tatbikatlar, ilmî çalışmalar, örf ve gelenekler ile birlikte İslam medeniyetine özgü bir ekonomik görüş ve sistem oluşmuştur.

İslam Ekonomisi ya da İslam İktisadı terimi Hindu-Pakistan kökenlidir ve bu tanım Hindistan yarımadasında ortaya çıkmıştır. 20. Yüzyılın ikinci çeyreğinde Hintli Müslüman âlimler hem batı kültürüne ve İngilizceye hâkim oldukları için hem de Müslüman halkların karşılaştığı sosyo-ekonomik durumlar karşısında, İslam'ın İktisadi düşüncelerini klasik fıkıh kaynakları dışına çıkararak modern iktisadi kavram ve kurumlar açısından açıklamaya çalışmışlardır. İslam ekonomisi terimi daha sonralarda Arapçaya ve Arap literatürüne geçmiştir(Eskicioğlu, 1999:9). İslam ekonomisi kavramı, İslam'ı bütünüyle bir yaşam şekli haline dönüştürmeyi amaçlayan Pakistanlı ünlü düşünür Seyyid Ebu'l-A'la Mevdudi'nin (1902-1978) eserlerine dayanmaktadır. Mevdudi çoğu eserinde İslam'ın sadece ibadetlerden oluşmadığını eğitim, tıp, sanat, hukuk, politika ve ekonomi dâhil olmak üzere insanlığın her türlü tecrübesini içinde sakladığını söyler(Mawdudi, 1947-1975). Mevdudi bu tezini savunmak için aralarında İslam ekonomisinin de bulunduğu çeşitli İslami disiplinlerin kurulmasına öncülük etmiştir. Mısırlı Seyyid Kutb (1906-1966) ve Iraklı Muhammed Bekir Sadr (1931-1980) gibi İslam ekonomisi yazınına şekillenmesine katkı sağlamış başka ünlü düşünürlerde vardır(Kuran, 2002:16).

Türkiye'ye ise İslam Ekonomisi tabiri Hintli âlim ve düşünür Prof. Dr. Muhammed Hamidullah tarafından getirip sunulmuştur. Daha sonra Prof. Dr. Sabahaddin Zaim Bey, 1967'de Kadıköy Toplum Merkezinde İstanbul Din Görevlileri tarafınca düzenlenen bir oturumda "*Modern İktisat ve İslam*" konusuna değinmiştir. Bu oturum daha sonrasında İhsan Babalı tarafından makale haline getirilerek İslam Düşüncesi Mecmuası Yıl:1, Sayı:5, 1968 Nisan sayısında yayımlanmıştır(Eskicioğlu, 1999:9).

1976 senesinden önce özellikle 1960'ların sonlarına doğru İslam ekonomisi alanında yapılan çalışmaların çoğu, kişisel ve dini sebepler ile meydana geldi. 20. Yüzyılın ilk yarısına ve 60'lara kadar İslam ekonomisi/iktisadı alanındaki ilk dönem yazarlar genellikle; İslami ilimler alanında ileri eğitim, İslam hukukçuları gibi din

adamları din adamları veya eğitimleri ve meslekleri gereği iktisatçılardı. Bu iktisatçıların hepsi de akademik hasletleri yanında öncelikle İslam'ı koruma çabaları ile dini yönden motive olmuşlardı. 20. Yüzyılın ilk dönemlerinde İslam ekonomisi alanındaki çalışmaları göz ardı etmeyen akademik kuruluşlar arasında Mısır'daki Ezher Üniversitesi, yalnızca İslam alemindeki ve dünyadaki en köklü üniversite olarak değil aynı zamanda İslami yazarlara ve meraklılarına önem gösteren bir akademik kuruluş olarak da ön plana çıkmaktadır. Üniversite, 1964 senesinde İslami araştırmaları yürütmek ve konferanslar düzenleme amacıyla İslami Araştırmalar Akademisi'ni kurmuştur. Fakat akademide yürütülen araştırmalar sadece İslam ekonomisi alanında olmayan farklı özelliklerdeki İslami konuları kapsamaktaydı(El-Ashker ve Wilson, 2019:287-290). Henüz gelişim düzeyinde olan İslam ekonomisi yazınına İslami Araştırmalar Akademisi'nin desteğini anlamak için Akademi tarafından hepsi Arapça olarak yayınlanan ve Siddiği'nin "Çağdaş İslam İktisadı" yazını hakkında yaptığı araştırmada bahsettiği bazı eserler şöyledir(Siddiği, 1980);

"El-Hafif, Ali, 1964, "Individual Propera and its Limit in İslam", 128 s., I. Konferans; Hasan, Abdurrahman, 1964, "Financial resources in İslam", 64 s., I. Konferans; Hüseyini, İshak Musa, 1964, "Hisbah in İslam", 255-277 s., I. Konferans; el-Arabi, Muhammed Abdullah, 1965, "İslamic View Point Regarding the Ways of Productive Employment of Property", 124-136 s., II. Konferans; El-Arabi, Muhammed Abdullah, 1965, "Contemporary Bank Transactions and İslam's View", 79-122 s., II. Konferans; Ebu Zehra, Muhammed, 1965, "Zekah", 137-201 s., II. Konferans; Eş-Şehavi, İbrahim Düsüki, 1973, "Hisbah: a Social Function (Hisbe: Bir Sosyal İşlev)", 64 s., VII. Konferans; ve El-Tahâvî, İbrahim, 1974, "Islamic Economics: a School of Thought and a System, a Comparative Study (Bir Düşünce Ekolü ve Bir Sistem, Mukayeseli Bir İnceleme)" 2 cilt, 616 ve 400 sayfa."

1976 senesinde 1. Dünya İslam İktisadı Kongresi'nden sonra İslam Ekonomisi alanında büyük çalışmalar ve gelişmeler olmuştur. Kongre düzenleninceye kadar İslam ekonomisi alanı ulusal ve uluslararası camiada tanınmışlık kazanamamıştı. Birkaç ünlü düşünür dışında İslam ekonomisi alanında tam manasıyla analitik bir şekilde veya birincil kaynak özelliğini taşıyacak kaleme alınmış kapsamlı bir eserler hiç yok denilebilecek kadar azdı. Dolayısıyla İslam iktisadı/ekonomisi kendi içerisinde bağımsız bir alan olmaktan daha çok iktisadın ve şer'i ilimlerin gölgesinde kimi zaman

İslami bir yaklaşım diğer zamanlar İslami bir iktisat sistemi ya da daha çok İslami bir perspektiften iktisadı bir husus adı altında bahsedilen bir alan olarak gelişim göstermiştir(El-Ashker ve Wilson, 2019:288-289).

Ünlü filozof ve ilk bilimsel iktisatçı olarak bilinen Adam Smith'den beri, yaklaşık iki buçuk asırdır “iktisat” sosyal bir bilim dalı olarak insan yaşamındadır. Zamanla iktisadi konusunda ki bilgi birikimi de hızla büyümüştür. Günümüzde iktisadi alanda uzman olmak isteyenler uzun ve meşakkatli bir eğitim sonucu belli bir bilgi seviyesine erişerek ve bilgilerini deneyimleri ile destekleyerek daha da geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. Günümüz iktisadi ilişkileri artık çok daha karmaşık ve her konuda uzmanlık bilgisi barındırması gereken bir yapıya dönüşmüştür.

İslami ekonominin geçmişine şöyle bir bakıldığında tarih boyunca iktisadi hususlarda karar alma meclisinin Ulemalar olduğunu görebiliriz. Ulemaların verdiği fetvaların birincil dayanağının Kur'an sonrasında ise Sünnet ve Hadisler olduğu görülebilir. Herhangi bir iktisadi sorun karşısında Kur'an ve diğer kaynaklardan yararlanılamazsa, sonrasında içtihatı başvurulduğu da olmuştur. Fakat verilen fetvaların diğer dini toplumlarında yararlına bileceği bilimsel kurumlara dönüştürülmesi amaçlanmamıştır. Örneğin, faizli işlemlerin nasıl olumsuz ekonomik etkiler meydana getireceği diğer dini toplumlara anlatılmamıştır(Gürak, 2017:8)

Geçmişte batılı ülkelerde de iktisadi işlemlerde din etkisi görülmekteydi fakat zamanla, günümüzün en yaygın iktisadi ideolojisi olan neoklasik ideolojide din faktörü tamamıyla göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla, zamanla iktisat alanında dine gereksinim kalmamıştır. Fakat İslam dini bilginleri için durum farklıdır; iktisadi işlemlerin dini değerlere uygun olması hususunda hiçbir görüş farklılığı yoktur. Diğer yandan, bazı İslam dini bilginlerinin iktisadi konulardaki eksik bilgi birikimi ile günümüzün çok yönlü ve karmaşık iktisadi konularda fetva vermesi doğru bir yaklaşım olarak görülmemelidir(Gürak, 2017:10).

Bu bağlamda M.A. Mannan; *“Eğer bilimsel araştırmamız kapitalist veya sosyalist sistemin mevcut kurum veya uygulamalarından herhangi birini doğrular veya destekler ise, onları kabul etmekte herhangi bir sakınca yoktur.”* demiştir(Mannan;28).

İslam ekonomisi kavramının meydana gelişi ve gelişimi konusunda yaşanan zorluklar üzerine bu alanın henüz başlangıç aşamasında olduğu anlaşılabilir.

Dolayısıyla teorik olarak bir İslam ekonomik sisteminin kesin varlığından bahsetmek güçtür. Fakat, Kuran ve Sünnet kaynakları doğrultusunda nasıl ki İslam Hukuku meydana gelmiş ise, ve dahası nasıl ki İslam'ın bir hukuk teorisi vardır denilebiliyorsa, elbet kaynaklara dayanarak İslam'ın tam anlamıyla Ekonomik Doktrini meydana konulduğunda İslam'ın bir ekonomi teorisi vardır, denilebilecektir(Eskicioğlu, 1999:9).

Sonuç olarak, İslam ekonomisinin her kesimde bir bilim dalı olarak görülmesi için öncelikle Kur'an, hadis ve tefsir kitapları iktisadi bir bakış açısı ile ele alınıp, İslam'da farklı yöntemleri olan mezheplerin de kuralları incelenip gözden geçirilmelidir. Bu çalışmalar gerçekleştirildikten sonra İslam ekonomisinin teorisine ulaşılmış olunacaktır.

1.6. Dünyada İslam Ekonomisi Alanında Yazılan Bazı Eserler

Dünyada, İslam ekonomisi konusunda yürütülen çalışmalar giderek artmaktadır. Çok sayıda bilim insanı ve akademisyen bu alanda yeni teoriler ortaya koymaktadır. Günümüzde İslam ekonomisi konusunun popülerlik kazanması ile bu alana ilgi duyanların sayısı da ciddi oranda artmaktadır.

1.6.1. Muhammad Abdul Mannan

a. İslam Ekonomisi Teori ve Pratik

Prof. M.A. Mannan'ın 1973'de yayınladığı bu kitap, dönemi de göz önüne alındığında böylesi geniş konuları kapsayan nadir çalışmalardan biridir. Kitabın Türkçeye çevirisi 1976 yılında Bahri Zengin ve Tevfik Ömeroğlu tarafından yapılmıştır.

Mannan kitabında İslami ilkeleri tanımlarken farklı İslami hükümlere ışık tutmakta ve İslam ülkelerinin karşılaştığı ciddi hususlar üzerine dikkat çekmektedir. Kitap, günümüz ekonomik düşüncenin yanı sıra, İslam ekonomisinin değerlerinin daha sağlıklı anlaşılmasına imkan sağlamaktadır. Yazar kitabını temel ekonomik konuları esas alarak on beş bölümden oluşturmuştur. İlk bölümde genel olarak İslam iktisadının temel bir tanımı yapılmıştır. İkinci bölümde, İslami yasalar ve ekonomik ele alınarak, İslam şeriatının İslam camiasında tüm problemleri çözecek güçte olduğu vurgulanmıştır(Mannan, 1973:29).

Üçüncü bölümde, İslam'ın diğer (kapitalizm, sosyalizm, komünizm, faşizm) ekonomik sistemlerle kapsamlı bir karşılaştırılması yapılmıştır(Mannan, 1973:92). Dördüncü bölümde, İslam'ın üretim ve tüketim konusundaki emir ve ilkeleri özetlemiştir(Mannan, 1973:121-153). Beşinci bölümde ise üretim faktörlerinin neler olduğuna yer verilmiştir(Mannan, 1973:154-210).

Bu bölümler haricinde Gelir ve Servet Dağılımı, İslamda Ticaret ve Ticari İlişkiler, İslam Devletinde Fiyatlar, İslamda Bankacılık, İslamda Tüketim Ödencü, İslamda Kamu Maliyesi, İslamda Maliye Politikası ve Bütçe, İslamda Planlama ve Kalkınma, İslamda Sigorta ve Kumar ve İslami Toplumsal Düzen isimli bölüm başlıklarına da Mannan kitabında yer ayırmıştır.

b. The Frontiers of Islamic Economics: Some Philosophical Underpinnings

Yazarın 1989 yılında yayınladığı bu makalede, akademide az tanınan İslam iktisadına dikkat çekilmek istenmiş ve İslam ekonomisinin sınırlarının genişletilmesi gerektiği gibi net bir anlayışla İslam ekonomisinde ki bazı problem ve konular hakkında önemli tartışmalar oluşturmak ve İslam'ın bir ekonomi biliminin gelişmesine yardımcı olmayı hedeflemiştir(Mannan, 1989:295).

Mannan bu çalışmasıyla İslam iktisadı, İslami finans ve kalkınma alanında kendinden sonraki öğrenci ve araştırmacılara yol gösterebilecek, ilgili soruları gündeme getirecek bir dizi kilit konu ve sorunu ortaya çıkarmıştır(Mannan, 1989:310).

c. Islamic Economics as a Social Science: Some Methodological Issues

Mannan (1983), İslam ekonomisinin bir bilim olarak nasıl başladığını göstermek ve aynı zamanda pozitif ve normatif ekonomi arasındaki ayrımın İslam ekonomisinde neden önemsiz olduğunu açıklığa kavuşturmak için söz konusu çalışmasını yayınlamıştır.

Çalışma çeşitli ekonomik sorunlara farklı İslami tepkiler olduğu varsayımına dayanmaktadır. Aynı zamanda, Mannan bu çalışmasında İslam ekonomisinin bir sistemin bir parçasıyken aynı zamanda bir bilim olduğu sonucuna da varmaktadır(Mannan, 1983:123).

1.6.2. Muhammad Akram Khan

a. *The Future of Islamic Economics*

Khan (1991), çalışmasında İslam ekonomisinin temel kavramlarını özetlemiş, İslam ekonomisinin bazı ciddi ekonomik problemleri yok etmede potansiyelinin olduğunu ve dünyanın gelecekte bu potansiyelden faydalanacağını iddia etmiştir(Khan, 1991:259).

Makalenin içeriğine bakıldığında, çalışma dört bölümden oluşmuştur. Bunların ilkinde, İslam dünya görüşü ve İslam'ın ekonomik hedefleri açıkça ortaya konulmaktadır. İkinci bölümde, İslam ekonomisinin geleceğin ekonomik sorunlarına cevap verme potansiyeline sahip olduğu savunulmuştur. Üçüncü bölüm bugünde var olan başlıca İslami ekonomik kurumlara ışık tutmuştur. Son bölümde ise, söz konusu bu kurumların sorunlarına ve zorluklarına değinilmiştir(Khan, 1991:248).

Çalışmada Khan'ın genel yargısı İslam ekonomistlerinin odaklarını genişletmeleri gerektiği olmuştur. İdeal bir İslam toplumu çerçevesinde bir teori geliştirmek yerine çağdaş bir ekonomi seçmeli ve gerçek yaşamdaki verilere dayanarak var olan ekonomik sorunların birincil nedeninin İslami ekonomik yönetim ilkelerinden sapmada yattığını, İslam ekonomistlerinin göstermeleri gerektiğini düşünmüştür(Khan, 1991:260).

b. *Methodology for Theory Building In Islamic Economics*

İslam ekonomisinin temellerinin İslam'ın ilahi kaynaklarında olduğu düşünen Khan, konu ile ilgili saygın bir literatür olmasına rağmen, İslam iktisadı teorisinin fazla gelişmediğine inanan ekonomistlerdendir. Söz konusu çalışmasında, bu doğrultudabir başlangıç yapmak için bir metodoloji önermektedir. Khan, ilahi metinlerin insan tarafından tam bir şekilde anlaşılmasının söz konusu olmadığını Müslüman iktisatçıların ilahi metinlerin insan anlayışını hipotezlere çevirerek teori geliştirmeye ilerleyebileceğini savunmuştur(Khan, 2014:11).

Çalışma, İslam iktisadı teorisini geliştirmek için Kuran'ın dört teması (riba, infak, şükür, tövbe) üzerine bazı hipotezler sunarak, önerilen metodolojinin uygulanmasını göstermektedir. Fakat sunulan hipotezlerin sadece örnek olduğunu ve gerçek bir test için ele alınmadan önce iyileştirilmesi gerektiğinin altını çizen Khan,

metodolojinin kabul edildiği takdirde, Kur'an ve hadislerdeki diğer konularında hipotezler geliştirmek için mümkün olacağını söylemiştir(Khan, 2014:11).

1.6.3. Muhammad Anas Zarqa

a. *İslamization of Economics The Concept and Methodology*

Zarqa(2003) çalışmasında İslam ekonomisi ve İslam hukuku arasındaki ilişkiyi açıkça ele alıyor ve ekonominin İslamlaştırılması için önerdiği çalışma planının değerlendirmesini yapıyor. Çalışmada bazı sorular üzerinde duruluyor ve bu sorulara cevap bulmak amaçlanıyor. Söz konusu sorular aşağıda yer almaktadır(Zarqa, 2003:3-4);

- İslami olarak nitelendirilebilecek bir ekonomi bilimi olabilir mi?
- Geleneksel ekonomi ile İslam dini arasındaki ilişki nedir ve nasıldır?
- İslam ekonomisi, İslami olmayan diğer tüm sosyal sistemleri kapsayan küresel ekonomik yasaların varlığının reddi anlamına mı gelmektedir?

Özellikle iktisat biliminin ve genel olarak sosyal bilimlerin İslami niteliğini oluşturmanın anlamını ve metodolojisini inceleyen Zarqa çalışmasının sonucunda, İslam'ın yalnızca toplumun ekonomik yaşantısının nasıl olması gerektiğine dair normatif varsayımlardan ibaret olmadığı, Şeriata dayalı bir ekonomik sistem sunduğu sonucuna varmıştır(Zarqa, 2003:33).

b. *Islamic and Conventional Economics*

Prof. M.A. Zarqa'nın 2019 yılında yayınladığı bu çalışmada geleneksel iktisat ile İslam iktisadı arasında etik üzerine yorumlar yapılmaktadır. İslam ekonomisi ile geleneksel iktisat arasındaki diyalog ve entelektüel ticaret 40 yıldan uzun süredir aktif ve karşılıklı yarar sağladığını belirten yazar çalışmasında bunları kanıtlar somut örnekler vermiştir. Sonrasında İslami ekonominin geleneksel ekonomiden tamamen ayrışması hakkındaki yorumları değerlendiriyor ve bunları açıkçası tutarsız bulduğunu belirtiyor(Zarqa, 2019).

İslami açıdan bakıldığında geleneksel ekonomiden herhangi bir ayrışmanın doğru olmadığı sonucuna varan Zarqa, bencil olmayan sektörler ve davranışsal-kurumsal reformlar konularına gereken dikkat gösterilmediği müddetçe geleneksel

iktisat ile İslam iktisadının sürekli ilişki içinde olması gerektiğini ve bu durumdan karşılıklı fayda sağlanacağını söylemiştir(Zarqa, 2019).

1.6.4. Muhammad Umer Chapra

a. The Future of Economics: An Islamic Perspective

Eser 1999 yılında Pakistanlı ünlü iktisatçı M. Umar Chapra tarafından kaleme alınmıştır. Eser, yazarın İslam İktisat Ödülünü aldıktan sonra Cidde'deki İslam Kalkınma Bankası'nda 29 Ekim tarihinde verdiği konferansta ifade ettiği bazı ön fikirlerin daha ayrıntılı incelenmesidir. Kitap yayınlanmadan önce içerisindeki bölümlerden bazıları çeşitli dergilerde makale olarak yayımlanmıştır. Usta bir ekonomist olan Chapra, iktisadın kapitalist düşünce yolunda geliştiği şekliyle, yararlılığının ve sınırlarının farkında olan bir bilim insanıdır.

Eser hem ekonomik hem de ahlaki bakış açılarından ana alkım ekonominin bilimsel ve sempatik bir eleştirisi olarak görülebilir. Chapra kitabında ekonomik analizin içsel değerinin ve dünyadaki insan durumunun iyileştirilmesine yapılabilecek katkıların farkında olarak, işlerin nerede yanlış gittiğini belirleyip onları düzeltmek için neyin gerekli olduğunu önermiştir. İslam ekonomisi, ekonomi alanına titizlikle yerleştirmiş ve asla İslam ekonomisini ayrı bir tür olarak ele almamıştır. Her zaman ekonomik problemlere İslami bir bakış açısıyla bakmış ve bu sebeptendir ki ekonomiyi İslami vizyon ile uyumlu hale getirmek için yenilikçi bir çaba göstermiştir(Chapra, 1999:19).

Bu çalışma İslam ekonomisinin durumunun kısa ama özlü ve ustaca bir bilgi birikimi ile sunumu yapılmaktadır. Geçen yüzyılda Müslüman iktisatçılar tarafından İslami bir bakış açısıyla ekonomiye yapılan çok önemli katkıların kapsamlı bir incelemesini yapan Chapra, çalışma alanı daha çok parasal ve mali konular olmasına rağmen, İslami ekonomik düşüncenin analizini başarılı bir şekilde ortaya koymuştur. Çalışması aynı zamanda idealizmi gerçekçilikle birleştirme çabasını temsil ediyor. İslami bir iktisatçı olarak ekonomide neyin yanlış gittiğine ve ilerleyen zamanlarda sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmanın nasıl sağlanabileceğine ışık tutmayı amaçlamıştır. Sadece İslami idealleri, değerleri ve ilkeleri ele almamış aynı zamanda İbn-i Haldun'u örnek alarak ekonomik sorun ve çöküşlerin sebeplerini, iyileşme ve

yeniden yapılanma yolunu aramak ve bulmak için bu eseri kaleme almıştır(Chapra, 1999).

Kitabın okuyuculara vermek istediği temel bilgi, iktisadın İslami bir perspektiften ahlaki zenginleşmeye ihtiyaç duyuluyorken, onu adil bir ekonomik dünya düzeni arayışında olan insanlık için gerçekten faydalı kılmak amacıyla, Müslümanların iktisat tarihi alanında da daha bilinçli ve bilgili hale gelmesi gerektiğidir. Müslümanlar her zaman İslam'ın kendine ait bir vizyona sahip olduğunu düşündüler ve buna bağlı olarak birkaç yüzyıl önce İslam medeniyetinin yükselişi sırasında, bunun gerçekleşmesine yardımcı olacak sosyal, politik ve ekonomik bir sistemin sınırlarını detaylandırmaya başladılar. Fakat Müslümanlar bir gerileme süreci ve ardından yabancı işgaline maruz kaldıkları zaman, bu vizyonu gerçekleştirmeyi düşünmek bile mümkün olmadı. Bu açıdan sosyal bilimlerin İslami bakış açısıyla gelişmesinde ciddi bir gerileme yaşandı. Müslüman ülkelerin kazandığı bağımsızlık ve ekonomi dahil sosyal bilimlerin paradigmaya uygun olarak gelişmesinin ardından vizyon bir kez daha gün yüzüne çıktı(Chapra, 1999).

Kitabın giriş bölümünde ve ilk dört bölümünde bazı temel sorular cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu sorulardan bazıları şöyledir(Chapra, 1999:1-139);

- Vizyon nedir ve ana akım ekonomiden nasıl farklıdır?
- Bir toplumun vizyonunun gerçekleştirilmesinde ekonominin oynadığı bir rol var mıdır?
- Vizyon esasen bir toplumun “ne olması gerektiğine” dair algıyı gösterir. Öyleyse ”olan” ve “olması gereken” arasında yaşanan ciddi boşluk nasıl kapatılabilir?
- Boşluğun kapatılması için gerekli olan sosyal, ekonomik ve politik değişimin doğası ve mekaniği nedir?
- İslami vizyon temelde ahlaki ve eşitlikçi olduğu ve dine dayalı bir paradigma olduğu için, bilim dini bir paradigma üzerine inşa edilebilir mi?

Sadece ekonomik değişkenlere başvurarak tüm bu sorulara tatmin edici bir cevap bulmak mümkün olabilir. İbn-i Haldun (ö.808/1406), Müslümanların noksanlığını açıklamak için siyasi dinamiklere ve döngüsel nesnellığe dayalı

multidisipliner bir yaklaşım benimsemiştir. İbn-i Haldun'un modeli ve kendisinden sonra yapılan bazı çalışmalarında olduğu beşinci bölümde kısaca değinilmiştir(Chapra, 1999:145-167). Söz konusu model daha sonra altıncı bölümde Müslümanların gerilemesini tespit etmek için Müslüman tarihine uygulanmıştır(Chapra, 1999:173-241). Bu bizi son birkaç yılda ekonomiye yapılan katkıları İslami bir perspektif içinde gözden geçiren, ve şimdilerde İslam Ekonomisi olarak isimlendirilen alanın incelendiği yedinci bölüme getirir(Chapra, 1999:253-356). Ve son bölümde, Müslüman ülkelerin var olan problemlerini çözmelerine ve İslami vizyonlarını geliştirmelerine yardımcı olacak İslam Ekonomisi disiplininin gelecekteki gelişimi için bir çerçeve önermiştir(Chapra, 1999:357-374).

Dr. Umar Chapra, bu çalışmasıyla döneminde, deyim yerindeyse çok büyük bir çığır açmış ve çalışması sadece İslami ekonomi literatürüne değil aynı zamanda çağdaş ekonomik tartışmalara da ufuk açıcı bir katkıdır.

b. Islamic Economics Thought and The New Global Economy

Çalışmada Kur'an ve Sünnet öğütlerini ve bazı ünlü Müslüman âlimlerin toplumun birliğiyle ilgili görüşleri ve bunun artan uzmanlaşma, iş bölümü ve kısıtlamaların kaldırılması yoluyla dünya ekonomilerinin entegrasyonu üzerindeki etkileri incelenmiştir. Sonrasında söz konusu bu öğretinin ve görüşlerin "Yeni Küresel Ekonomi" çevresinde ne ölçüde uygulanabilir olduğu ele alınmıştır(Chapra, 2001:1).

İslami öğretilerle ve Müslüman âlimlerle paralelleşen bu felsefenin, küresel ekonomilere arzu edilen entegrasyonu sağlamak için adaletin geliştirilmesini kaçınılmaz olarak gördüğünü ileri süren Chapra, Yeni Küresel Ekonomi paradigmasının bu adalete bağlılıktan yoksun olduğunu söylemiştir. Chapra, Müslüman ülkelerin küreselleşmeyi desteklemesi gerektiğini, fakat aynı zamanda paradigmasına adaletin işlenmesi için mücadele edilmesi gerektiğini savunuyor. Çalışmada bu çözümlerinde tek başına yeterli olmayacağı, kendi ekonomilerine de daha fazla adalet getirmeye çalışılması gerektiği ve küreselleşmenin zorluklarını başarıyla aşmaya yardımcı olacak bir dizi önlem alınması gerektiği vurgulanmıştır(Chapra, 2001).

c. *Islam and Economic Development*

Kitap, Eylül 1988'de Kahire'de Uluslararası İslami Düşünce Enstitüsü himayesinde düzenlenen İslam Ekonomisi üzerine bir seminerde Chapra'ın sunduğu bir makalenin genişletilmiş halidir. Kalkınma konusundaki İslami bakış açısını anlatmaya çalışan ve üniversite öğrencileri içinde bir ders kitabı niteliğinde olmuştur.

Beş bölümden oluşan bu kitabın her bir bölümünde bir soruya cevap aranmıştır. İlk bölüm, İslam'ın öngördüğü türden bir gelişim ile ilgilidir. İkinci ve üçüncü bölümler, bu tür bir gelişmenin piyasa sistemine ve sosyalizme inananların seküler yaklaşımıyla veya kalkınma iktisatçılarının bu iki sistem çerçevesinde oluşturdukları stratejilerle gerçekleştirilip gerçekleştirilemeyeceği ile ilgilidir. Dördüncü bölüm, şeriatın Müslüman ülkelere, İslam'ın öngördüğü türden gelişmeyi önemli ölçüde azaltılmış makroekonomik dengesizliklerle gerçekleştirmek için formüle etmelerine yardımcı olabileceği stratejiler ile ilgilidir. Şeriat çerçevesinde başarılı bir strateji formüle edilebilirse, beşinci bölümde Müslüman ülkelerin neden şimdiye kadar böyle bir stratejiyi formüle etmekte ve uygulamakta başarısız olduğu sorulmuştur. Chapra, sonuç bölümünde ise okuyucuya tüm analizin özünü kavraya bilmesi için bütün tartışmayı özetlemiştir(Chapra, 1993).

İslam Ekonomisi birçok üniversitede öğretilmekte ve ekonominin birçok alanında yapılan çalışmaların İslami dünya görüşünü yansıtması ihtiyacı önemli derecede artmıştır. Müslüman ülkelerinin birçoğunun gelişmekte olan ülkeler arasına girmesiyle, kalkınma ekonomisi alanında bir bilgi eksikliği ve bu eksikliği gidermeye duyulan ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacı gidermeye yönelik olarak bu kitap kaleme alınmıştır(Chapra, 1993:15).

Seküler dünya görüşüne sahip olanlarda dâhil olmak üzere tüm toplumlar, kalkınma hedefleri için istikrarlı bir şekilde gelişmeye çalışırlar. Dünyada kaynakların bol olmasıyla bu hedefleri gerçekleştirmek kolay olabilir. Fakat gerçekte kaynaklar kıt değil aynı zamanda bazı ülkelerde makroekonomik dengesizlikler ve ağır bir borç yükü de bulunmaktadır. Bu durum göz önüne alındığında, kıt kaynakların yeterli ve aynı zamanda adaletli kullanımını yeniden tahsis edilmeden kalkınma hedeflerini istikrarlı bir şekilde geliştirmek mümkün olmayabilir. Chapra'nın kitaptaki temel tezi, böylesine bir yeniden tahsisin, kaynakların bölüşümünü ve dağıtımını doğrudan veya dolaylı

olarak etkileyen tüm bireysel ve kolektif kararlara ahlaki bir boyut eklemeyen gerekleştirilemeyeceğidir(Chapra, 1993).

1.6.5. Masudul Alam Choudhury

a. Islamic Economics As A Social Science

Çalışmanın temel amacı modern sosyal bilimlerin metodolojisinde ki gelişmelerin İslami Perspektifler ışığında karşılaştırmalı bir incelemesini yapmaktır. Çalışmada öncelikle modern sosyal bilimler alanını somutlaştıran fikirlerin, gelişim tarihinin ve felsefesinin tasvirleri yapılmıştır. Devamında, genel olarak sosyal meseleleri ele alan bir araştırma organının İslami fikri, felsefesi ve metodolojisinin açıklaması yapılmıştır. İslam iktisadı alanının, sosyal sorunlara ve meselelere İslami bir inceleme çerçevesinde basitçe bir metodolojik çaba olduğu gösterilmiş ve İslam'daki genel sosyal inceleme içerisindeki fikir, felsefe ve çaba tartışılmıştır. İslami sosyal araştırmanın, sosyal bilimlerdeki yalıtılmış bir disipline ait olan bölümlere ayrılmış bir bilgi kütlesi olmadığı gösterilerek, böyle bir yaklaşımın, İslami ekonomiyi daha geniş İslami siyasal ekonomi anlayışıyla tanımlanmasına yardımcı olmuştur(Chodhury, 1990:35).

Chodhury alışmasında, İslami sosyal bilimlerin ve onun ortasında İslami siyasal ekonominin Batı bilim-din dalizminden farklı bir temele ve gelişime sahip olduğu sonucuna varmıştır. İslami sosyal bilimlerin ve İslami siyasal ekonominin seküler düalizm fikrinden farklılığının, İslam dünyasını gelecek için sosyal ve bilimsel araştırmaca potansiyel olarak yeni bir bakış açısı haline getirdiği vurgulanmıştır(Choudhury, 1990:55-56).

b. Social Choice In An Islamic Economic Framework

Çalışmada, İslami bir sosyal düzende dayanışmaya dayalı demokratik bir kavram olan "shra"nın karar verme mekanizmasının, hem durum değişkenlerinin (sosyo-ekonomik değişkenler) hem de politika değişkenlerinin ve arasındaki simülatif etkileşimin belirlenmesi açıkça gösterilmiştir. Sonrasında, bu değişkenlerin İslami bir politik ekonomide tketicim, üretim ve bölüşüm konularını nasıl yapılandırığı açıklanarak, İslami bir politik ekonomik düzende sosyal seçim, sosyal refah işlevi ve

kurumsal karar verme sorunlarını formüle etmeye yardımcı olan değişkenler tanımlanmıştır(Choudhury, 1991:259).

Choudhury yazısında, İslami sosyal seçim teorisi ve sosyal refah işlevi ile ilgili olarak, etik hedeflerin İslami bir ekonomide tüketim, üretim ve bölüşüm yapısının belirlenmesinde temel bir rol oynadığı ve bu etik hedefleri harekete geçiren araçlar, İslami bir politik-ekonomik düzeni yönlendiren iyi tanımlanmış ilkelere ve politika araçlarına dayandığını vurgulamıştır. Bu kritik sosyal durum değişkenleri ve sosyal politika değişkenleri kümeleri arasında, geri bildirim döngüleri içinde hareket eden ve dolayısıyla etik içsellik ilkesini oluşturan içsel ilişkilerin var olduğunu ve nihayetinde İslami bir ekonomik düzende shûrâtik toplumsal mutabakatı oluşturanın bu ilkeler olduğu söylenmiştir. Bu sosyal fikir birliği oluşumundan bireysel tercihlerin etkileşimli karar alma süreçleri aracılığıyla kollektif sosyal tercihlere dönüştürdüğü sosyal tercihler yapısı ortaya çıkmaktadır. Çalışmada bu sosyal tercihlerin ölçülebilir olduğu söylenmektedir ve kritik shûrâtik politikalara ve sosyo-ekonomik durum değişkenlerine dayandırılmaktadır. Bu şekilde ortaya çıkan sosyal refah fonksiyonları iki türe ayrılmıştır. Birincisinde, bireye veya gruba özgü sosyal refah endeksleri vardır. İkincisinde ise, shûra'nın bireysel veya gruba özgü sosyal refah endekslerinin ek bir formu olarak ifade edilen büyük sosyal refah işlevi vardır. Shûra'nın interaktif karar verme süreci açısından endekslerin önemli bir doğası olan ikinci tür sosyal refah endekslerinin birbirine bağımlılığı, acil durum olasılık önlemleri açısından gösterilmektedir(Choudhury,1991:274).

c. The Universal Paradigm And The Islamic World-System: Economy, Society, Ethics And Science

Evrensel paradigma ve İslami dünya sistemleri alanında çağdaş bir öncü olan Masudul Alam Choudhury, bu çalışmasıyla evrensel paradigmadaki epistemolojik araştırmalara yeni bir post-modernist bakış açısı sunmaktadır. Öğrenme sistemlerindeki bilgi birliğinin sorunlarını ele alarak İslami epistemolojinin temellerini hatırlatır. Choudhury, ekonomi, etik, bilim ve toplumdaki bilgi birliğinin fenomenolojik bir modelini sunar. Çalışmada bu modelin uygulanabileceği bazı kritik alanlarda araştırılmıştır.

Son yirmi yılda Küresel İslami Finans alanının ilerleyişi kayda değer oranda artmıştır. Fakat İslami ekonomi ve finans alanında yapılan çalışmalardaki ilerlemenin, birçok sebepten dolayı biraz yetersiz kaldığını belirten Choudhury, bu çalışmasıyla uygulama ile derinlemesine düşünce arasındaki boşluğu daraltmayı amaçlamıştır. Bilginin İslamlaştırılması üzerine kendinden önceki entelektüel söylemlerin unsurlarını bünyesinde bulunduran bu çalışma, olası bir bilim dalı olarak İslam iktisadı ve finansının epistemolojisinin tartışıldığı bir zemin hazırlar(Choudhury, 2007;11). Çalışma, yıllardır İslam ekonomisinin teorik içeriğini kesinleştirmek için sürekli çalışmış Müslüman bir entelektüelin başyapıtı olarak değerlendirilebilir.

Evrensel Paradigmanın dünya görüşü son iki yüz yıldan daha fazla bir süredir batıda hakim ana akım ekonomik, sosyal, etik ve bilimsel doktrinlere karşı devrim niteliğinde bir meydan okumadır. Çalışma, batılı gerçeğin aksine ekonomi ve etik de dahil olmak üzere bilim ve toplum konularını mantıksal formalizmin gücü ile biçimlendirmek ve uygulamak için eşdeğer bir dünya görüşünün, bilginin dünya genelinde bir bütünlük dışında herhangi bir doktrinde mevcut olmadığını göstermiştir. Tanrının ilahi birlik yasasının epistemolojik çalışma doğasını, günlük sıradan yaşamda ekonomi, toplum, bilim, ahlak ve etik açısından önemli olan bazı konuların perspektifinde incelenmiştir(Choudhury, 2007;151-154).

Çalışmanın tüm bölümlerinin altında yatan, İslam ekonomisinin gücünün ve temelini batıl olmayan bir şekilde inşa edilebileceğinden kaynaklandığına dair zorlu bir mesajdır. Choudhury, Evrensel Paradigma kavramını işlevsel bir kavram olarak kullanarak, İslam ekonomisinin meşru bir bilim dalı olarak gelişmesine öncülük eden kıymetli bilim insanlarından biri olmuştur.

1.6.6. Timur Kuran

a. İslamın Ekonomik Yüzleri

1989-1997 yılları arasında Timur Kuran tarafından yayımlanan altı makalenin, Yasemin Tezgiden aracılığıyla 2002 yılında Türkçeye çevrilmesiyle bir araya getirilen eserin temel amacı, İslam'ın ilkelerini günümüz ekonomilerine, özellikle de İslam âlemindeki ekonomik yaşantıya uygulama çabalarına ışık tutmak olmuştur.

İslami bankacılık ve İslam sermayesi gibi olguların son zamanlarda birçok ülkenin ekonomilerinde baş göstermesi ve giderek önem kazandığı açıktır. Fakat “İslamizasyon” akımının mantığını, global boyutunu ve dinamiğini ayrıntılı bir şekilde araştıran kesimler yok denilecek kadar azdır. “İslam Ekonomisi” kavramının dahi ne vakit, nerde, kim vasıtasıyla ve hangi sebeplerle meydana getirildiği pek fazla soruşturulmamış, “İslama Dönüş” programları çerçevesinde başlatılan ekonomik uygulamalar da yeterince incelenmemiştir. Bu sebeplerdendir ki Kuran, bu gibi açıkları bir ölçüde giderebileceği ümidi ile çalışmayı kaleme almıştır(Kuran, 2002;9).

Kitap beş bölümden oluşmakta ve ilk bölümde, İslam ekonomisi adı altında girilen çeşitli reform ve uygulamalar eleştirilmektedir. İkinci bölümde, İslami bankacılık, zekat sistemleri ve İslami firmaları da içeren çeşitli ülkelerdeki İslami alt-ekonomiler incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, laik ve bireysel bir hükümeti savunan hırslı bir toplum bakımından ekonomik İslamlaşmanın hangi düzeyde ve hangi açılardan tehdit oluşturduğu sorusunu cevaplamaya çalışılmıştır. Neticesinde ekonomik İslamlaşmanın kalkınmaya olumsuz etkilerinin olduğu savunulmuştur. Fakat ekonomik İslamlaşmaya neden olan toplumsal problemlere kesin çözümler üretilmedikçe bu akımın büyüyerek devam edeceği düşüncesi de savunulmuştur. Dördüncü bölümde, İslam ekonomisi kavramının ekonomik problemlere çözüm üretmek yerine bir kimlik problemini özellikle Hintli Müslümanların kimlik problemini çözmek amacıyla geliştirilmiş ve bu sebeptendir ki İslam ekonomisinin sağlam temellere oturtulmadığı, ekonomik başarıların sembolik mesajları yanında önemsiz kaldığı vurgulanmıştır. Son bölümde ise, bu doktrinin ekonomik adalet kavramını dahi tam anlamıyla açıklamadığını, İslami kurallara göre hareket eden bir ekonominin günümüz Pazar ekonomilerinden bile daha adaletli olmadığı söylemleri yer bulmuştur(Kuran, 2002;13-210).

1.7. İslam Ekonomisinin Belirleyicileri

İslam ekonomisi, günümüz ekonomi alanının dikkate almadığı siyasal, ahlaki ve toplumsal faktörleri de içerisinde barındırdığı için daha geniş kapsamlıdır(Mannan, 1980:22). İslam ekonomisi için, İslam’ın ekonomik düzeni, İslam’ın toplumsal ve siyasi düzenlerinden bağımsız olarak incelenmesi sakıncalıdır. İslam’ın ekonomik düzeni için ancak toplumsal ve siyasi düzenleri dahilinde ele alındığı vakit sağlıklı bir sonuç elde edilebilir(Neccâr, 1978:56). Böylece İslam’ın refah kavramı doğrultusunda,

toplumdaki k t kaynakların idaresi İslam ekonomisinin faaliyet alanı olmaktadır(Mannan,1980:23).

İslam ekonomisi içerinde kültürel ve politik hedeflerle geliştirildiği için tutarlılık, kesinlik ve gerçekçilik gibi bilimsel kaidelere uyması gerekmemektedir. Yerine geçmesi planlanan d şunsel geleneklerle ayrıldığı noktaları göstermesi yeterlidir. Bu sebeple İslam ekonomisi alanında kaleme alınan ilk eserlerin birçoğunda İslam ekonomisinin ayırt edici özellikleri üzerinde durulmuştur. (Kuran, 2002:74-80). Mevdudi'den günümüze İslam ekonomisinin en ayırt edici özelliği faiz yasağı olmuştur. Sonrasında, İslami gelir dağılımı (zekat) ve iktisadi ekonomik normlar gelmektedir.

1.7.1. Faiz Sorunu

Günümüz İslam toplumlarında faizin teorik ve ahlaki açıdan birçok ciddi çatışmalara neden olduğu görülmektedir.

İslam ekonomisinde faizsizliğin dayanağını, Kur'an da hacmine ve şekline bakılmaksızın her çeşit faizin yasaklandığı inancıdır. Esasen Kur'an da, Araplarda İslam dini ile tanışmadan önce uygulanan, vaktinde tahsil edilmeyen borcun, sermaye ve biriken faizle beraber, ikiye katlanmasına dayanan *ribâ* kavramı yasaklanmaktadır. Arap yarım adasında ribâ, toplumda ciddi problemlerin yaşanmasına sebep olmaktaydı. Toplumda oğu Kur'an tefsircisi rib nın yasaklanmasıyla, toplumsal açıdan tehlikeli mali uygulamaların ortadan kaldıracadığını vurgulamıştır(Kuran, 2002:75).

Kur'an tarafından kesin bir emirle yasaklanmış olan ribâ, kelime anlamı olarak herhangi bir şeyde artışı ve fazlalığı ifade eder. Spekülatif, risksiz ve emeksiz gelirleri ve meşru olmayan gelirleri dahi ribâ adı altında ele almak mümkündür. Aslında İslam ekonomisinin temeli ribâ uygulamalarının olumunu engelleyici bir özelliğe sahiptir. Özellikle İslam, sermayenin atıl bırakılmamasını, üretimden mahrum bırakılmamasını ve kredi talebinin en aza indirilmesini isteyerek bir ribâ ortamının meydana gelmesini önler(Tabakoğlu, 2008:293).

Faiz yasağıyla ilgili ayetler, hadisler ve ilk dönem uygulamaları birlikte değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşmak mantıklı gelmektedir: Ayetteki ( l-i İmrân 3/130) ifade, klasik dönem müfessirlerinin de belirttiği gibi, ya o dönemdeki

uygulamayı ima etmek amaçlı olup, bağlayıcı bir şart/kayıt değildir. Yani, faizli işlemlerin sonunda faiz, çoğu kez, anaparanın üstüne çıktığından “böyle bir sonuca götüren faizi yemeyin” denmiş olmalıdır. Veya bu ayet faizi yasaklayan ayetler grubu içerisinde ilk gelen ayetlerden olma özelliğine sahip olup, Yüce Allah önce fahiş şekildeki faizin alınmasını yasaklamış, sürecin devamında gelen ayetlerle de, mutlak anlamda, oranına bakılmaksızın bütünüyle faiz yasaklanmış olabilir. Buna göre, Âl-i İmran süresindeki ayete bakarken, tıpkı içki yasağındaki tadrîc gibi, onun da faiz yasağında ilk gelen ayetlerden olduğu unutulmamalı, bu sebeple bu ayetten genel ve evrensel bir hüküm çıkarılmamalıdır. Hz. Peygamber’in Veda haccı esnasındaki ifadesi de, cahiliye döneminde bilinen faiz çeşitlerinin bütünüyle yasaklandığını göstermektedir(Dalgın 2010:84).

Günümüzde yayımlanmış bulunan Kur’an tercümelerinde “faizi, kat kat attırılmış olarak yemeyin; kat kat artırarak faizi yemeyin, faizi kat kat alarak yemeyin vb. şeklinde manalar verilen Al-i İmran suresi 130. ayetin ilgili bölümü kat kat arttırılmayan faizin meşru olabileceği tartışmalarına kapı aralamıştır. Bu konuda yapılan yorumların bir kısmı ayetin lafzından hareketle fahiş olmayan faizin meşru olduğu yönünde bir kanı oluşturmuştur. Bunlara göre anaparayı aşmayan faizler Kur’an da yasaklanmamıştır. Kimi âlimler ise ayette geçen “katlama” ifadesinin o dönemdeki uygulamaya işaret ettiğini belirtmişlerdir. Bu konuda üçüncü bir yaklaşım ise yukarıda faizin yasaklanma aşamalarını anlatırken bizim de dikkat çektiğimiz gibi, bu ayetin faizin yasaklanma sürecinde bir aşamayı ifade ettiği, bundan sonra gelen ayetlerde ise hiçbir faiz çeşidinin istisna edilmeden her türlü faizin yasaklandığı şeklindedir(Şahin, 2019:16).

Sonuç olarak İslam ekonomisi, faiz oranlarının nasıl sınırlanacağı ya da pazarda rekabetin nasıl teşvik edileceği konularını ele almamakta, faizin nasıl tamamen yok edileceği üzerinde durmaktadır.

1.7.2. İslami Gelir Dağılımı (Zekât)

İslam ekonomisinin savunucularına göre İslami bir ekonominin ayırt edici bir diğer özelliği ise zekâttır. Zekât; belirli bir malın tespit edilmiş bir miktarını yine belirli kişilere vermektir.

Birey toplumda ekonomik faaliyette bulunur, mal üretir, ürettiği malı topluma sunar ve satış akdini gerçekleştirir. Ürünü üreten kişinin ürettiği maldan topluma düşen payı zekâttır. Dolayısıyla zekât, İslam'ın haricinde hiçbir sistemde görülmemiş bir sosyal güvenlik sistemidir.

Zekât ibadetinin yerine getirilmesi, toplumda huzur ve güven ortamının oluşmasını sağlar ve fakirlerin varlıklılara karşı herhangi bir kötü (hırsızlık, cinayet vs) davranışta olmasını engeller. Zira toplumda yaşayan her bireyin temel gereksinimleri karşılanır. Dolayısıyla kardeşlik ve sevgi dolu bir ortamda varlıklılar ve fakirler arasında bir ilişki oluşacaktır. Günümüzde meydana gelen vakaların sebeplerinde varlıklı kimselerin fakirlere zekât şeklinde el uzatmaması da yer almaktadır. Ayrıca zekât, servetin varlıklı kimseler arasında kümeleşmesine mani olup adaletli bir gelir dağılımının sağlanmasında da önemli bir rol üstlenmektedir(Khalid, 2017:127).

Zekâtın en önemli iktisadi etkisi, servet kümeleşmesini önlemesi ve insanların sahip oldukları mallar ile yatırım yapmaya yönlendirmesidir. Faizin sistem içerisinde yer bulamadığı İslam ekonomisinde ihtikârın engellenmesi ve servetin yatırıma aktarılması vazifesini zekât kurumu yerine getirecektir. Zira elinde servet bulunduran bir mükellef elindeki malın her yıl erimesini istemeyecek, bunun yerine malını yatırıma çevirecektir. İhtikârın önlenmesiyle oluşacak varlığın üretime ve yatırıma dönüşmesi yeni iş olanakları oluşturmakta ve ayrıca gelirin de yeniden bölüşümünü sağlamaktadır. Varlıkların elinde olan servet en alt gruptaki fakirlere aktarılacağından, bu fakir kişiler edindikleri geliri doğrudan temel ihtiyaç tüketiminde harcayacaklardır. Bu da aslında varlıklı kişilerin üretimini artıracak ve ekonomiyi hareketlendirecektir. Ana akım iktisadî modellerin çatışma noktalarından biri olan bölüşümdeki adaletsizliğine karşı zekât adil gelir dağılımını sağlayacaktır. Bu yüzden Kur'an'a göre adil servet bölüşümü şekillerinden olan zekât bir sosyal adalet siyasetidir(Turan, 2017:47-48).

İslam iktisadının ilkelerini sünnetler ve Kur'an şekillendirmektedir. Kur'an'da net bir şekilde servetin kümeleşmesi yasaklanmaktadır. Dolayısıyla İslami gelir dağılımı için zekât, geleneksel araçlardan farklı olarak ekonomik ve dinsel bir buyruk olarak önemli bir rol üstlenmektedir. Bir ekonomide var olan yoksulluğun tümünün sadece zekât yoluyla ortadan kaldırılması, aslında ele alınan ekonomideki yoksulların sayısına ve biriken zekâta bağlıdır. Zekât miktarı yetersizse, İslam ekonomisinde bulunan diğer araçlar kullanılarak yoksulluk ortadan kaldırılıp gelir dağılımı

düzeltilir(Khalid, 2017:157). Aşağıdaki Tablo.2’de zekat vasıtasıyla gelir dağılımının nasıl düzeltileceğinin bir örneği verilmiştir.

Tablo.2: Zekât Vasıtasıyla Gelir Dağılımının Düzeltilmesi Örneği

İşlemler	Gelir Grupları (% olarak)										Toplam	Mülahazat
	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90		
Orijinal Gelir Dağılımı	3	4	4	5	5	7	9	12	19	32	100	Fakirlik boşluğu %9
	Muhtaçlar %21			Orta halliler %16				Zenginler %63				
Ortalamadan Farklar (-)	7	6	6	5	5	3	1				33	%16,5 = 0,5* %33
Ortalamadan Farklar (+)								2	9	22	33	
Alınan								1	4,5	11	16,5	
Dağıtılan	3,5	3	3	2,5	2,5	1,5	0,5				16,5	
Yeni Gelir Dağılımı	6,5	7	7	7,5	7,5	8,5	9,5	11	14,5	21	100	Fakirlik Boşluğu %100
	Orta halliler %53,5							Zenginler %46,5				
Zekât/Gelir Oranı (%) +								8	24	34		
Zekât/Gelir Oranı (%) -	117	75	75	50	50	21	6					
Ortalamadan Farklar (-)	3,5	3	3	2,5	2,5	1,5	0,5					
Ortalamadan Farklar (+)								1	4,5	11		
Orijinal Lorenz Eğrisi		3	7	11	16	21	28	37	49	68	100	
Zekâtlı Lorenz Eğrisi		6,5	13,5	20,5	28	35,5	44	53,5	64,5	79	100	
Eş Dağılım		10	20	30	40	50	60	70	80	90	100	
Orijinal ve Eş Dağılım Arasındaki Farklar		7	13	19	24	29	32	33	31	22	0	
Zekâtlı ve eş dağılım arasındaki farklar		3,5	6,5	9,5	12	14,5	16	16,5	15,5	11	0	

Kaynak: M. Sabri Erdoğan, “Zekâtın Ekonomik ve Sosyal Yönleri”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, 1979), s.129.

Tabloda, ortalama gelir oranı %10 olarak seçilmiş ve ortalamadan fazla gelir elde edenler varlıklı kişiler olarak ele alınmıştır. Ayrıca %3 oranına kadar gelir elde edenler maddi açıdan zor haldeyken, %6 oranına kadar gelir elde edenler ise asgari geçim seviyesinde yaşamını ettirmektedirler. Tabloda %6 ile %10 arasında gelir elde edenler orta derece veya orta halli olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda, %6'den az gelir elde edenler ise muhtaç olarak ifade edilmiştir. Orijinal gelir dağılımına göre, örnekteki toplumda zenginlerin oranı %63, orta hallilerin oranı %16 ve muhtaçların oranı ise %21'dir. Ortalama gelir seviyesinden fazla elde edinen gelirin yarısı zekât olarak, ortalama gelir seviyesine kadar gelir elde edemeyenlere dağıtılmıştır. Fakat tekrar dağıtımda, ortalama gelir seviyesinden az gelir elde edenlere, ortalama gelir seviyesine ulaşmak için gereken tutarın yarısı zekât olarak verilmiştir. Tekrar dağıtım sonucunda, toplum içindeki muhtaçlar sınıfı artık orta halli sınıfa dönüştürülmüş durumda ve toplam gelirin yarısından fazlasını orta halliler kazanmaya başlamıştır. Sonuç olarak, zekât sayesinde gerçekleştirilen gelirin tekrar dağılımı sonucunda meydana gelen Lorenz eğrisi, eskisine göre daha eşit bir dağılımı içerecek bir şekilde çizilebilecektir(Khalid, 2017:158-159).

Sonuç olarak zekât İslam'da Müslüman olmanın şartlarından biri olmasıyla, İslam ekonomisinde bir çeşit ilahi vergi olarak nitelendirilebilir ve İslam ekonomisi için en önemli vergi kaynağı olarak ele alınabilir.

1.7.3. İslami Ekonomik Normlar

İslam ekonomisine göre bireyler İslam'ın geleneksel kaynaklarında var olan normlara göre hareket etmelidirler. Bu normlar iyiliği işaret edip kötülüğü yasaklar, israftan, savurganlıktan ve gösterişten uzak durulması gerektiğini ifade ederler. Cömertliği teşvik eder ve bireyleri çok çalışmaya, başkalarının hakkını yememeye çağırırlar. Kısacası, bu normların temel fonksiyonu, açgözlü ve bencil homo economics'u bir fazilet abidesi olan homo İslamicus'a doğru şekillendirmektedir. Homo İslamicus spekülasyonu, kumarı, stokçuluğu ve haksız rekabeti kullanmadığı müddetçe servet biriktirmekte serbesttir. Öyleyse, ideal bir İslam ekonomisinde kişiler, birçok hürriyete sahip olmakla beraber arzularının tümünü ahlaki bir süzgeçten geçirmelidirler.

İslam ekonomisinin Kapitalizm ve Sosyalizm sistemlerinden tamda bu noktada farklılaştığı bilinmektedir. İslam ekonomistlerince ekonomik hürriyetler kapitalist sistemde çok geniş, sosyalist sistemde ise çok dardır. İslam ekonomisi, ekonomik hürriyetleri en iyi şekilde kısıtlayan bir “*üçüncü yol*” olmuştur. Birçok İslam ekonomisti, İslami normların var olan her ekonomik alana rehberlik hizmeti verebileceğine inanır. Onlara göre, İslam ekonomisinde ekonomik sorunlar için fazla tartışma olmayacaktır. Çünkü kişiler adalet ve dürüstlük prensiplerinden çıkmayacak, herkes bir olan ekonomik adalet düşüncesini benimseyecektir(Kuran, 2002:80-81).

İslam iktisadı eserlerinden, kurulması amaçlanan düzenin sabit normlar, sabit zekât sistemi ve çeşitli enstrümanlarla donatılmış finansal sisteminde dahi olmak üzere istikrarlı bir yapı olduğu görülebilir. Fakat en bilgili müellifler dahi, değişen şartların kurumsal gelişmelere olanak sağladığını onaylarlar. Şeriat’ın her çeşit esnekliği sağladığını kabul eden bu müellifler tamda bu esnekliğin İslam ekonomisinin değişim gereksinimlerini karşılayacağını ifade ederler(Al-Sadr, 1961/1982-84).

İslam ekonomisinin meydana getirdiği normatif hükümlerin ve uygulamaların hâkim olduğu ve İslamiyet dönemin de toplumsal adaletin, refahın ve huzurun önemli kendini gösterdiği dikkat çekmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

BAZI ÖZELLİKLERİ İLE İSLAM EKONOMİSİ

2.1. İslam Ekonomisinin Hedefleri

İslam ekonomisi insanlar arasında dayanışmanın sürdürülmesine, insanların maddi ve manevi gelişimine ve bireyin kişisel hak ve özgürlüklerine önem vermektedir. Hedefleri arasında insan faktörünün olmadığı hiçbir ekonomik modelin devamlılığını sürdürmesi mümkün değildir. Merkezinde insan olan İslam ekonomisinde öncelikle adaletli bir ekonomik yapının kurulması ve Şeriatın kurallarına uymak yoluyla insanlığın refaha kavuşması hedeflenmektedir.

2.1.1. Kişisel Bağımsızlık

İslam'ın ekonomik açıdan ilk hedefi, kişisel özgürlükleri teminat altına alarak, beraberinde kişiye toplumun tamamıyla refahı için gereken miktarda kısıtlamalar ve kurallar koymasındır. İslam tarih boyunca bireylerin bağımsızlığına büyük bir önem vermiştir. Bunun sebebi ise, her bireyin kendi kişisel kapasitesi dâhilinde yaptığı tüm davranışlar için Allah'a karşı tek başına sorumlu oluşudur. Bu kolektif bir sorumluluk değil, bireylerin tek başına aldıkları bir sorumluluktur. İslam'ın, kişinin manevi, politik ve ekonomik bağımsızlığına büyük önem vermesi bu sebeptendir.

Devlete ya da başka birine bağlı bir bireyin ekonomik açıdan kendi başına hareket edebilmesi ve bağımsız olabilmesi asla mümkün değildir. İslam bu durumda, bireyin ekonomik gücünü kazanabilmesi için gerekli bireysel bağımsızlığını garanti altına alan bir ekonomik bir sistem için ilkeler oluşturmaktadır. İslam'ın uygun gördüğü yönetim, toplumun ve devletin menfaatleri söz konusu olduğunda değişebilen ve bireylerin ihtiyaçlarına karşılık veren, alınan kararları halkın temsilcileri ile danışan, yasaları tartışılmaz olan Kur'an ve Sünnet tarafından ortaya konulan parametrelerce sınırlandırılan bir yönetimdir. Ayrıca, bireylerin insani hakları İslam tarafından garantiye alınarak kişilerin hür bir şekilde yaşamalarını sürdürdüğüne emin olmak için İslam tarafından ortaya konmuştur ve bireyin kişisel gelişimini engelleyip mal varlığına tecavüz eden rejimlerin varlığını ortadan kaldırır(Mevdudi, 2014:173).

Bu doğrultuda, İslam ekonomisinde özellikle İslami ekonomi bireyler arasında arım yapmadan, bireylerin ekonomik özgürlükleri ve temel hakları İslami bir anlayışla güvence altına alınmaktadır.

2.1.2. Maddi ve Manevi Gelişim

İslami ekonominin ikinci hedefi, bireyin kişiliğini maddi ve manevi açıdan uyumlu hale getirmektir. İslam dini bireyin manevi gelişimi üzerinde özellikle durur. Bu sebeptendir ki iyi işler yapması için bireye geniş tercih alanları yaratmayı bir sorumluluk haline getirir. İnsanların sağduyusu, dayanışma, bağışlama ve merhamet gibi manevi faziletlerinin artmasına ve güçlenebilmesine olanak sağlayacak ortamların oluşumu desteklenir. Bu yüzden, sosyal adaletin oluşması için yalnızca yasaların yatırım gücüne dayandırılmaz. Bu bağlamda İslam, kişinin algısını ve mizacını şekillendirmek, her daim dürüst bir tavır takınmasını sağlamak ve kişiyi içten yenilemek için bireyi ilme ve manevi terbiyeye yönlendirir(Mevdudi, 2014:173).

Kur'an'da insanların maddi yapısından ayrıntılı bir biçimde bahsedildiği gibi insanın manevi donanımı üzerinde de sıklıkla durulmuştur. İslam ışığında İslami ekonomide insanın sürekli gelişiminden yanadır.

2.1.3. Dayanışmanın Sürdürülmesi ve Adalet

İslami ekonominin son hedefi, toplumun beraberlik ve birlik duygusunun güçlendirilmesini sağlamaktır. İslam, insan birliğine ve beraberliğini her zaman sağlamış, bölünme ve uyumsuzluğa da her daim karşı çıkmıştır. Birey mantık çerçevesinde toplumun dokunu incelediği vakit, toplumun iki sınıftan meydana geldiğini görebilir. Bunlardan ilki, politik sosyal ve ekonomik sistemi yönlendirmeye ve iktidarı haksız bir şekilde yönetmeyi hedefleyen, suni olarak oluşmuş baskıcı bir sınıftır. Bu sınıf toplum üzerinde kanunsuz bir şekilde üstünlük kurarak, bu üstünlüğünü devam ettirmek istemektedir. Brahmanizm ve Siyonizm gibi ırkçı ideolojiler ve ya feodalizm ve batı tarzı kapitalizm gibi ideolojileri örnek alan toprak aristokrasisi ve finansal emperyalizm sistemi, bu tür sınıfların oluşumunda ve sürdürülmesinde etkili olmuşlardır. İkinci sınıf ise, insan özelliklerinin çeşitliliğinden kaynaklı, kabiliyetlerini ve içinde bulunduğu şartları geliştiren bireylerden meydana gelir. İslam bu sınıfı güç kullanarak ortadan kaldırmaz. Fakat bu sınıfın bireyelerine, kendi aralarında mücadele etmelerine de müsaade etmez. Aksine manevi, politik ve

ekonomik yapısını kullanarak, bireyler arasında dostluk, kardeşlik ve yardımlaşma atmosferi oluşturur(Mevdudi, 2014:174).

Tarih boyunca insanların en büyük ihtiyaçlarından biriside adalet olmuştur. İslam ekonomisinin temelleri ise adalet ve adil paylaşım üzerine kuruludur. Adaletin bir temel edilemediği sürece ve adil ekonomik paylaşımın düzenli bir şekilde sağlanamadığı sürece insanların da refaha kavuşması mümkün değildir.

2.2. İslam Ekonomisinin Temel İlkeleri

Genel olarak İslam ekonomisinin ilkeleri Kur'an ve Hadislerden türemektedir. İslam ekonomisi ilkelerini bilmek karşılaşılabilecek iktisadi problemlere uygulanabilecek çözümlere sahip olmak demektir.

2.2.1. Mülkiyet

Mülkiyet kavramının doğuşu insanlık tarihine kadar dayanmaktadır. İlk insan olan Hz. Adem'den itibaren, mülkiyet tartışmalara ve ilerleyen zaman içerisinde birçok uygulamalara da maruz kalmıştır.

Mülkiyet; Arapçada bir şeyi içermek, bir mala sahip olma ve onda tasarruf etme yetisi anlamlarına gelmektedir. Fıkıhta malikiyet, memlukiyet ve mülkiyet kelimeleri de kullanılmıştır ve bunlar insan ile mal arasındaki ilişkiden ibaret bir anlam taşımaktadır. Mülkiyet tek başına tasarruf yetisi diye tanımlanamaz. Bunun nedeni bazen insanın sahip konumda olabilmesi fakat tasarrufta bulunamamasıdır. Mülkiyet elde bulunan şey diye de tanımlanamaz. Bunun nedeni ise insanın bir mala sahip konumda olmasına karşın onu elinde bulunduramayabilir olmasıdır. Örneğin, malı gasp edilmiş kişi ya da elinde malı bunduran ama o malın sahibi olmayan (malı gasp etmiş kişi) gibi(El-Mısri, 1989:41-42).

İslam tarihinde mülkiyet, genel ve mutlak olarak Allah'a ait olarak görülmüştür. Fakat bu tutum insanın mal ve mülk kazanmasına engel olduğu söylenmemiştir. Birey, Allah'ın tüm insanlığa sunduğu faydalardan kendi çabaları ile bazı şeyleri kazanırsa veya bazı şeylere belli şekiller verirse de onlara sahip olurlar. Diğer taraftan, kazandıklarını kendi soylarına miras bırakırlar. Bunlarda, özel mülkiyeti meydana getiren başlıca sebeplerdir(Yeniçeri, 1980:37).

Mülkiyet kavramı tarih boyunca, bir iktisadi ve sosyal modelin en önemli belirleyicileri arasında olmuştur. İslam'ın mülkiyet alanındaki yaklaşımı insan fitratına uygun, tamamlayıcı emekten yana ve esnek özelliklere sahiptir. Bu tamamlayıcı yaklaşım, mutlak anlamda mülkiyeti Allah'a bağlar. İslam'ın mülkiyet görüşü birleştiricilik, ahenklilik ve sonsuzluğa açılma özelliklerini taşır. İslam mülkiyeti insanoğlunun şahsiyetine bağlar ancak bencilliği ve maddi tutkuları ile ilişkilendirmez. Mülkiyet bir kısmı sosyal görevleri de gerektiren hukuki bir gerçektir. İslam dini mensupları kâinatta her maddeyi Allah'ın oluşturduğuna ve bu yüzden her şeyin Allah'ın mülkü olduğuna inanırlar. İslam mülkiyet görüşü incelenirken, içerisinde Roma hukukunu barındıran kapitalist mülkiyet anlayışından çok farklı olduğu görülür. Çünkü İslam, mülkiyete bir kutsallık yüklememiş ve onu dokunulmaz olarak görmemiştir. Mülkiyeti gerektiğinde rakabe (denetim) ve intifa (kullanım) hakkı gibi bölümlere ayırarak esnek bir anlayış getirmiştir. İnsanların mülkiyeti Allah'ın mülkiyetinden türemiştir ve mülkiyet olgusu bu yönüyle insan şahsiyeti ile yakından ilişkilidir. İslam insana güvendiği ve onun şahsiyetine büyük değer verdiği için özel mülkiyeti de tanır. Zira özel mülkiyeti kabul etmeyen sistemler insana güvenmeyen sistemlerdir. İslam'da böyle bir esas olan özel mülkiyetin çerçevesini toplum çıkarları çizmektedir. Toplumun menfaati gerektirdiği zaman özel mülkiyete müdahale edilebilir(Tabakoğlu, 2008;237).

İslam, bazı kurallara tabii olmak koşulu ile insanlara mülk edinme hakkı tanımıştır. Bu itibarla, üretim araçları ile tüketim ürünleri ya da emekle kazanılan yahut miras-hediye yoluyla elde edilen gelirler arasında bir ayırım gözetmez. İnsanlara mülk edinme hakkı tanır fakat bu hakların kullanım sahalarına bazı sınırlar çizer. Üretim araçları ile ürünler arasında herhangi bir farkın oluşmasına izin vermez. İslam, ister üretim araç gereçleri ya da tüketim ürünleri yoluyla, ister çalışarak ya da miras yolu ile sahip olunsun, kazanç elde etmenin çeşit yolları arasında bir fark gözetmez(Mevdudi, 2014:177).

Sonuç olarak, İslam ekonomisinde de bireylere mülkiyet edinme hakkı verilmiş, fakat mülk edinme ve mülkiyet üzerinde tasarrufta bulunma hakkı için bazı kurallara tahammül şartı getirilmiştir.

2.2.2. Adil Paylaşım Zekât

Zekât genel olarak “fakirlerin, zenginlerin mallarında bulunan haklarıdır” denilebilir. Zekât Arapçada “safılık”, “temizlik”, “bereket” ve “çoğalma” anlamlarına gelmektedir. Birey kendi mallarının bir kısmını ihtiyaç sahibi bir kişiye vererek paylaşımında bulunması, şeriat tarafından zekât terimi olarak ifade edilir. Zekât veren kişinin hem cüzdanını hem de bizzat ruhunu temizleyen bir ibadettir. Zekât, insanların Allah’a kulluk görevindeki bağlılıklarına delâlet eder.

İslamiyet’te zekât kesin olarak emredilmiştir. Bu vesileyle cemiyetin nispi olarak zengin sınıflarından fakir ve muhtaçlara bir gelir aktarımı yapılmış olur. Zekât iktisadi bir ibadet olup, Kur’an’da birçok ayette Allah namaz ile birlikte zekât vermeyi de inananlara farz kılmıştır. İnsanlar belli bir miktar üzerinde üretken mala sahip olduklarında zekât verme mecburiyetinde olurlar. Yeraltı ve yerüstünden elde edilen (zâhiri mallar) ve ancak sahibinin beyanıyla bilinen nakit para ve altın gibi (batını mallar) üretken mal ve kıymetlerin toplam değeri belirlenen nisabın üzerinde olursa ve bir yıl süre ile elde bulunmuş olursa onun sahibine zekât verme mecburiyeti doğar. Nisabın da zorunlu ihtiyaçların tatmin sınırının üzerinde olması gerekir. Üretken olmayan mallar ile zorunlu ihtiyaçları karşılayan mallar, zekât nisabının hesaplanmasında göz önüne alınmaz ve zekâtın nispeti varlığı oluşturan malların cinsine göre %2,5 ile %20 arasında değişir(Özaydın, 2019;243-244).

Kur’an’da, Tevbe süresinde zekâtın verilebileceği yerler sekiz grupta işaret edilmiştir. Bunlar(Kur’an, 9/60);

- i. Fakirler
- ii. Miskinler (muhtaçlar)
- iii. Zekât toplayan memurlar
- iv. Gönülleri İslam’a ısındırmaya çalışanlar
- v. Esirlik ve kölelikten kurtulmak isteyen esir ve köleler
- vi. Borcunu ödemeye malı yetmeyen borçlular
- vii. Allah yolunda çalışıp cihad edenler
- viii. Yolcu olup yolda dara düşenler

Tevbe süresi insanlara zekâtın farz olduğunu söyler ve alınan zekâtların harcanacağı yerleri belirler.

Zekât dünyada İslam haricinde hiçbir düzende eşi olmayan bir sosyal güvenlik sistemidir. Çünkü zekât İslam toplumunda bireylerin herhangi bir baskı ve zorlama altında kalmadan kendi rızaları ile mallarının bir kısmını toplumda ihtiyaç sahibi kesime vermeleridir. Kur'an birey ile toplumu aynı önem derecesinde konu edinmekte ve birey ile toplum arasında ayrıcalık kabul etmemektedir. İslam anlayışında bireyin kendisi için namaz kılmak ne denli önemliyse, toplum içinde zekât o denli önemlidir. İslam'ın zekat kurumu toplumda, kapitalizm gibi belli bir kesim mal sahibi bireylerin servetlerini her geçen gün artıracak, toplumun büyük bir bölümünü oluşturan düşkün ve fakir kişilerin ezilmesini ve toplumda sömüren mutlu azınlık ile sömürülen mutsuz çoğunluk oluşturulmasını ve sosyalizmdeki gibi ekonomik etkinlikleri bireylerden mahrum bırakarak toplumun tamamen sömürülen mutsuz şekline dönüştürülmesini önleyen en büyük bir kalkan görevi görmektedir. Toplum içerisinde, ihtiyaç sahiplerinin zekât almasıyla ve bu zekât ile ihtiyaçlarını karşılayıp borç altına girmemeleri, bu kişilerin toplumdaki soyutlanarak, topluma karşı bir kin ve nefret duymalarını engellemektedir(Altuğ, 2017;166-167).

Zekâtın sosyal ve ekonomik boyutu ise, bazı kişilerin fiziki olarak toplumda ekonomik faaliyette bulunmaya oldukça müsait yetenekleri olmasına karşın sırf maddi eksiklikler yüzünden bu kabiliyetini kullanamamakta, zekât bu noktada bu kişilere verildiği takdirde kişi ekonomik faaliyette bulunabileceği gerekli sermayeye kavuşmuş olur. İslam şeriatının bütün kaide ve kuralları toplumu hedef almakta, topluma faaliyette bulunma serbestisi tanımaktadır. Zekât veren her yüz kişinin vermiş olduğu zekâttan on ihtiyaç sahibi faydalanmış olsa, faydalandığı bu zekât ile de ekonomik bir faaliyette bulursa, söz konusu bu kişiler bir müddet sonra zekât verecek duruma gelebilir ve sonucunda toplum içerisinde müreffeh mutlu bir sosyal yaşam sürülecektir. İslam tarihinde Hz. Ömer (r.a) döneminde ülkede hiç zekât verecek bir fakirin kalmaması bütün toplumun zekât verecek ekonomik düzeye yetişmiş olması zekât kurumunun toplumu huzura ve refaha ulaştırdığının en belirgin örneğidir. Ayrıca zekâtın bir diğer önemli yönü de servetin toplum içerisinde belli bir azınlığın elinde toplanmasını ve tekelciliğin oluşmasını engellemesidir(Altuğ, 2017;169-171).

Zekâtın bir vergi değil, ancak İslam'ın beş şartından biri olarak ibadet sayıldığı unutulmamalıdır. Kur'an'da, İslam'ın en önemli özelliklerinden biri olan namaz ve zekâtın birbiriyle sık sık bahsedilmektedir. Dolayısıyla zekât-vergi ilişkisinin ana

problemi zekâta vergi muamelesi yapılmasıdır. Zenginlerin servetlerini daha fazla artıramadığı, yoksullarında daha fazla fakirleşmediği bir sosyal devlet mekanizması düzenlemek günümüzde çok zor fakat imkânsız görülmemelidir. Unutulmamalıdır ki dünyanın hiçbir ekonomik sisteminde vergi ile ilgili düzenlemeler zekât için belirtilen kendine has ölçüler ile örtüşmemektedir. Kur'an'da zekâtın özellikle sosyal gelişim ve manevi canlanma için kayda değer bir sistem olduğu anlatılmaktadır. Bu yüzdendir ki zekâtı vergi ilişkilendirmek gereksiz olacaktır(Mevdudi, 2014;368-369).

Tablo.3: Zekât İle Vergi Arasındaki Farklılıklar

Zekât	Vergi
Dini bir faaliyet, mali bir ibadettir.	Devletin finansmanına mali bir katkıdır.
Sadece Müslümanlar öder.	Gayrimüslimler de dâhil her vatandaş öder.
Zekât affedilmez.	Vergi affedilebilir.
Zekâtın sarf yeri kesindir.	Verginin sarf yeri kesin değildir.
Zekât zenginden fakire gider.	Vergide böyle bir durum yoktur. Vergi fakirden zengine de gidebilir.
Zekât ödeyen bundan faydalanamaz.	Vergi ödeyen bundan faydalanabilir.
Zekât üretken servetten alınır.	Vergi hem üretim hem de tüketimden alınır
Zekât ibadet olarak ödenir.	Vergi kanunen ödenir.
Zekâta amaç mali ibadettir, zekâttan kaçınmak mümkün değildir.	Vergi ibadet maksatlı ödenmez, bu sebeple kaçınmak için çeşitli yollara başvurulabilir.
Zekâta yansıtma mümkün değildir.	Vergi yükü, vergiyi ödeyen tarafından tüketici veya üreticilere yansıtılabilir.
Zekât gelir üzerinden değil servet üzerinden ödenir.	Vergi hem gelir hem de servet üzerinden ödenir.
Zekâta sadelik esastır.	Vergide çalılık söz konusudur.

Kaynak: Zaim, S. (1992), “İslam-İnsan-Ekonomi”, Yeni Asya Yayınları, s. 93, İstanbul.

Zekât iktisadi açıdan sosyal adalet dengesinin oluşturulmasında olmazsa olmaz bir araçtır. Gelir dağılımında adalet sağlayıcı bir etken olduğu da bilinmektedir. Milli gelirin tekrar dağılımında istikrarlı dağılımın oluşturulmasına yardımcı olur. Gereksiz tüketimi zorunlu ihtiyaç mallarına aktarır, kaynak dağılımını düzenler. Durgun geliri azaltır, yatırımı artırır. Toplam talebi canlandırır, verimi ve esnekliği artırır(Özaydın, 2019;248).

İslam ekonomisindeki en önemli arz-yönlü uygulamalarından biri olan zekât kurumu, bir çeşit servet vergisi olması haricinde bireyler arasında tamamen devlet müdahalesi olmadan kişisel olarak uygulanan bir gelir aktarım aracı olmuştur.

2.2.3. Ekonomik Özgürlük

Özgürlük kavramı ekonomik, siyasi ve sivil özgürlük şeklinde tanımlanabilmektedir. Ekonomik özgürlük, esas itibariyle, bireylerin diledikleri gibi ekonomik etkinliklerde bulunabilmesi ve elde ettiği gelirini dilediği şekilde kullanabilmesi olarak tanımlanabilir.

Bu özgürlük modellerinin her biri kendi içerisinde ciddi derecede önemlidir ve herhangi birinin gerçekleşmemesi halinde genel özgürlük olumsuz olarak etkilenebilir. Ülkelerin ekonomilerinin gelişmesinde ekonomik özgürlük kavramı da önemli bir yer tutmaktadır. Ekonomik özgürlük insanların iktisadi ilişkilerinde baskı altında olmadan hür iradeleri ile gerçekleştirebildikleri, mülkiyet haklarının temin edildiği haklar ve özgürlükler olarak ifade edilmektedir. Ekonomik bir özgürlüğün merkezinde insan ve devletin ekonomik faaliyetlere destek olmalarını kolaylaştırıcı değerler bulunmaktadır(Beşkaya ve Manan, 2009:48). Bu değerler serbest piyasa, özel girişim, gönüllü değişim, kapitalizm, sınırlı devlet, serbest ticaret, düşük vergi oranları, sermaye ile emeğin serbest hareketi olarak ‘bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler’ düşüncesi üzerine oturtulmuştur. Bir ülkenin başka bir ülkeden özgürlük değerleri açısından daha ilerde olduğunu söylemek yalnızca söz konusu bu özellikleri kendisinde barındırması durumunda mümkün olabilir(Akıncı vd., 2014:82).

Ekonomik özgürlük, bireyin tercihinin toplumsal engellere takılmaması olarak da tanımlanabilir. Tercih, birçok ekonomik faaliyetler ile ilişkili olabilir. Tüketicilerin, gelir seviyeleri çerçevesinde arzu ettikleri mal ve hizmetleri satın almada herhangi bir engel ile karşılaşmamaları, tüketici tercih özgürlüğüdür. Ekonomik özgürlükler, tüketici tercih özgürlükleri ile sınırlı değildir. İnsanlar kabiliyetleri ve eğitim düzeyleri doğrultusunda iş seçme ve işten ayrılmada önüne herhangi bir engel çıkmıyor ise birey için iş seçme özgürlüğünden söz edilebilir(Ölmezogulları, 2008;14).

İslam ekonomisinin temel ilkelerinden bir diğeri de insanlara ekonomi alanında bir özgürlük tanınmasıdır. Fakat tanınan bu özgürlük, İslam’ın temellerini oluşturan ahlaki ve manevi değerlerle sınırlıdır. Bu değerler açısından, İslam ekonomisi ile diğer

ekonomik sistemler arasında büyük bir fark görülmektedir. İnsanlar kapitalist ekonominin himayesinde sınırsız bir özgürlüğü elde edebilmektedirler. Buna karşılık sosyalist ekonomide, tüm insanların ekonomik özgürlüğü kısıtlanmaktadır. Bu noktada, İslamiyet kendi değerleri ile eşleşen bir tavır takınmaktadır. İslam'ın himayesinde insanlar, özgürlüğü güzelleştiren, onu insanoğlu için hayırlı bir vasıta haline getiren ideal ve değerlerle sınırlı bir özgürlüğe sahip olmaktadırlar. İslam ekonomik açıdan sosyal özgürlüğün sınırlandırılmasını iki bölümde irdelemiştir(Es-Sadr, 1980;2943);

- i) *Sübjektif Sınırlama:* Bu sınırlama, ruhun derinliklerinden ve fikri realitelerden doğmaktadır. Kendi özgürlüklerinin kısıtlandığının farkına varmaksızın, insanları derinden derine idare eder. Sübjektif sınırlama, insanın özgür bir havaya sahip olan, içinde sağlıklı ve manevi bir yapının kurulması anlamına gelmektedir. Yalnızca bu yapının kurulması sayesinde özgürlük, kendi asli ve orijinal değerine kavuşabilmektedir. Söz konusu bu sınırlamanın bazı olumlu sonuçları ve büyük etkileri olmuştur. Birçok Müslümanın bu sınırlama çeşidi çerçevesinde özgürlükleri oranında ilerlemeleriyle, iyilik ve amellerinin sürekliliğini garantiye almak konusunda, bu sınırlamanın olumlu ve faal bir rolü olmuştur.
- ii) *Objektif Sınırlama:* Bu sınırlama, bir dış gücün ifadesi olup bireyin sosyal yaşantısına müdahale ederek sınırlar. İslam toplumu içerisindeki insanlara şer'î güçle dış etkiler ile gelen bir baskının sonucunda oluşan bir sınırlamadır. Objektif sınırlama; "İslamiyet'in zorunlu olarak varlığına inandığı ideal ve amaçlar ile çelişen konularda kutsal şeriat insanlara asla hürriyet tanımamıştır." İlkesi doğrultusunda uygulanmaktadır. Örneğin, İslam şeriatı İslam'ın temelini oluşturan ideal ve değerlerin gerçekleşmesini engelleyen sosyal ve ekonomik alandaki faiz ve karaborsacılık vb. faaliyetleri tamamen yasaklamıştır.

İnsanların ve toplum içerisinde daha çok huzurlu yaşayabilmeleri için en gerekli unsur ekonomik açıdan özgür olmalarıdır. İslami ekonomik modelde insanları söz konusu bu özgürlüklerini garanti altına almaktadır.

2.2.4. Sosyal Adalet

İslam ekonomisinin sosyal adalet prensiplerinde, bireylerin ekonomik yaşam düzeylerini artırmak, geliştirmek, bireyin insanlık onurunu korumak, becerilerini geliştirmek gibi unsurlar esastır.

Sosyal adalet, toplumsal özgürlük ve hakların tüm bireylerce yaşanılabilir olduğu kapsamlı bir adalet olarak tanımlanmaktadır. Bireylerin ve toplumların ekonomik dengeleri adalet kavramı ile yakından ilgilidir. Adalet kelime anlamı ile denge demektir. İnsan il ilgili “itidal” kavramı da aynı kökten gelmektedir. Buradan hareketle İslam ekonomisinin topluma ilişkin hükümleri “sosyal adalet” kavramı ile ifade edilir. İslam ekonomisinde sosyal adaletin sağlanmasının altında yatan asıl hedef sosyal refahın sağlanması olmuştur. Adalet Kur’an’da ve genellikle hadislerde düzen, denge, denklik, eşitlik, doğru yolu takip etme, dürüstlük, takvaya yönelme, tarafsızlık gibi anlamlarda kullanılmıştır. Adalet iktisadi düzlemde denge sağlayıcı bir kavram olmuştur(Özaydın, 2019;190).

Sosyal adalet, sosyal sorumlulukla birlikte bireyin doğuştan gelen hürriyetinin korunması gerektiğini vurgular. Sosyal adalet yalnızca bir ekonomik adalet değil aynı zamanda insan hayatının tüm anlarında eş zamanlı olarak bir düzenlemeyi gerektirir. Yani adil bir toplum olarak İslami bir toplumun, tüm temel aksiyomları gerçekleştirmesi gereklidir(Karadoğan, 2014;122). İslamiyet sosyal adalet ilkesini, İslam’ın ekonomik doktrini oluşturan esas ilkeler arasına yerleştirmekle yetinerek onu genel nitelikteki soyut anlamıyla dondurmuş, her türlü yoruma açık bir adalet olarak nitelendirmiş ve kapsamının tayinini uygarlık düşüncesi ve hayat anlayışı bakımından İslam toplumundan ayrılan ve farklı bir sosyal adalet görüşüne sahip olan toplumlara da bırakmış değildir(Es-Sadr, 1980;294).

İslam’ın tarihi boyunca ahlaklı bireyler topluluğu oluşturmak için atılmış olduğu adımlar, İslam ekonomisinin temel ilkelerinden olan sosyal adalete ne denli büyük bir önem atfettiğinin açıkça ispatıdır.

2.3. İslam Ekonomisinin Yapısal Özellikleri

Günümüz ekonomik sistemlerinde tek amaç daha çok kazanmak olmuş ve bu amaç uğruna her şeyin mubah olduğu varsayılmaktadır. İnsanlar toplumsallıktan

uzaklaşarak kendi bireysel menfaatlerini önemser duruma gelmiştir. İslam ekonomisinin, bu problemlere yaklaşım tarzı ve değerlendirmeleri ile diğer ekonomik modellerden kendini ayıran bir yapısal özellikleri bulunmaktadır.

İslam uygarlığı, kaynağı Kur'an ve Hz. Peygamberin sünnetlerinden alarak zamanla ortaya çıkan ilmi birikime uygun geliştirdiği yaşam şekli ve bunun sonucunda oluşturduğu insan tipi ve toplum modeli ile tarif edilebilir. Bunun kaynağı da direk olarak dindir fakat dinin tam olarak kendisi de değildir. Bu uygarlığın iktisat düşüncesi de İslami temellerden oluşmuştur. İslami bir ekonomik sistem, İslam'ın kendi yapısı içerisinde anlam kazanır. İslam insanoğlunun sosyal yaşamı içerisinde karşılaşılabileceği problemlere çözüm bulmaya elverişli bir dindir. İslam ekonomisi, dünya ekonomisine şekil veren geleneksel iktisadın varsayımlara dayalı ekonomi anlayışından oldukça farklıdır(Özaydın, 2019:170). İslam ekonomisi bazı konularda, kapitalizm ve sosyalizm ile benzerlikler gösterse de İslam ekonomisinin ortaya koyduğu ekonomik yapı kendine hasdır. Üretim unsurları, emek ve sermaye, arz-talep dengesi gibi ekonomi ile ilgili belli başlı konular hemen hemen tüm ekonomik sistemlerde yer alır(Çayıroğlu, 2014:153). Ancak bu konuları ele alış şekli ve bu konuları değerlendirme noktasında İslam ekonomisini diğer ekonomik sistemlerden ayıran, kendine has yapısal özellikleri vardır.

2.3.1. Adil Gelir Dağılımı ve Sosyal Refah

Sosyal refah kavramı, günümüzde toplumlar arasında bir belirleyici olarak kullanılmaktadır. Devletler gelişmişliklerinin bir simgesi olarak sosyal refah düzeylerini dikkate almışlardır. Hayatın niteliklerinin çoğalması ya da hayattan memnuniyet olarak ifade edilebilen sosyal refah, bütün devletlerin ulaşmak için çabaladığı nihai bir amaçtır.

Gelir dağılımı, günümüzdeki tüm demokratik devletlerde her sınıftan bireyler arasında en çok ele alınan ve tartışılan konu olmuştur. Çünkü çoğunluğun ekonomik refahı, tüm ulusal gelirin insanlar arasında dağılımıyla tamamen ilişkilidir(Mannan, 1980:215). İslam ekonomisinin adil gelir dağılımına verdiği büyük önem, İslam'ın temel ekonomik konularının başında faiz ve zekâtın gelmesinden açıkça anlaşılmaktadır. Çünkü varlıklılardan düşkünlere doğru bir kaynak aktarımı anlamına gelen zekât, gelir dağılımında adaleti sağlama özelliğine sahip olması sebebi ile İslam ekonomisinin en belirgin kurallarından birisidir. Tam tersine düşkünden varlıklılara

doğru bir kaynak aktarımı olan faiz ise İslam ekonomisinde adil gelir dağılımına zarar veren bir iktisadi unsur olarak ele alınmakta ve bu yüzden ekonomik dengeden tamamen çıkarılmasının gerektiği düşünölmektedir(Sugözü, 2017:197).

İslam bireyler arasındaki sosyal ve ekonomik adaleti kesin bir suretle savunduğundan gelir ve servet dağılımındaki büyük eşitsizlikler İslam ekonomisinin özelliklerinden olan adil gelir dağılımına ters düşmekte ve bu doğrultuda İslam ekonomisinin oluşturmaya çalıştığı adillik kavramını köreltmektedir(Yılmaz, 1991:34). Kur'an'da bulunan iktisadi hükümlerin tümünde servetin tekelleşmesini engelleme ve adaletli bir gelir dağılımını sağlama amacına yönelik bir eğilim vardır. Servetin tekelleşmesinin engellenmesinin amacı malın asıl gayesinden uzaklaştırılmasıdır. Çünkü mal, ihtiyaçları gidererek bireye fayda veren bir nesnedir(Geçit, 2009:234).

İslam ekonomi sistemi varlık paylaşımının eşit değil fakat adil olmasını hedeflemektedir. Bu doğrultuda, İslam'daki gelir ve servet dağılımındaki eşitlik kavramı ile ekonomik adalet fikri, toplumdaki her bireyin topluma katkısı göz önüne alınmaksızın aynı paya sahip olmasını gerektirmez. Çünkü buradaki asıl mesele bireyin topluma faydasıdır. Dolayısıyla, İslam bireyin karakterinden ve topluma faydalı katkılar sunmasından kaynaklanan küçük gelir dengesizliklerine izin vermektedir. Gerçekte, servetin elde edinilmesinde helal ve harama ve İslami adalet ilkelerine riayet edilerek, gelir ve servet dağılımı hususundaki koşullar sağlanırsa ve İslam'ın iktisadi hükümleri uygulanırsa İslami toplumda hiçbir zaman bireyler arasında büyük gelir ve servet farkı olmayacak, bireyler birbirlerine yakın zenginlikte olacaktır(Yılmaz, 1991:36-37).

İslam ekonomisinin adil gelir dağılımı ve sosyal refah anlayışının kendine özgü bir yapısının olduğu sonucuna varılabilir. Çünkü kapitalizm gibi diğer ekonomik sistemlerin manevi refahı göz ardı edip maddi refaha önem vermesi yüzünden dini ilkeler açısından oldukça geri kalmıştır.

2.3.2. Meşruiyet İlkesi

Özü açısından meşruiyet ilkesi, benimsenen değerler modeline yani ahlak, din, hukuk, örf, adet ve benzeri çeşitli kaynak ve kurallara sahip sosyal düzen yasalarına uyum olarak tanımlanabilir.

Etimolojik anlamda yasal, geçerli, hukuki, tasdik edilen, kabul gören, onaylanan, dine veya ilahi emre uygun olan, dinin, toplumun veya kamu vicdanının doğru geçerli ve haklı bulduğu eylem, davranış ve kuralı ifade eden meşru kelimesinden türemiş olan meşruiyet(meşruluk), kelime açısından yasallık, dine ve ilahi olana uygunluk, hukuka uygunluk gibi anlamlara gelmektedir(Okumuş, 2003:31).

Hem psikolojik hem de sosyolojik etkileri olan meşruiyet, siyasi anlamda oldukça çok çalışılan bir kavramdır. Fakat bu ifadeden de anlaşılacağı gibi meşruiyet sadece siyasi alana, devlete ve siyasi kurumlara ait bir kavram değildir. Meşruiyet, özellikle ekonomi gibi hayatın birçok alanında tabiatıyla siyasi olmayan ferdi ve sosyal alanlarda da ilgili olabilmektedir(Okumuş, 2003:31).

İslam'da tüm mükelleflerin eylemleri, farz, mendub, haram, mekruh ve mubah olmak üzere beş kategori içerisinde incelenmiştir. Vacibin terki veya günahın işlenmesi ise gayr-i meşru kabul edilirken, müstehab sayılan eylemlere uyulması ve mekruh sayılan eylemlerin de yapılmaması önerilmiştir. Mubah, yapılan eylemlerin şeriat açısından bir sakınca teşkil etmediğini ve yapılmasına izin verildiğini ifade eder. Beş kategoride incelenilen teklifi emirlerin dayanağı ise, Kitap, Sünnet, icma ve kıyas gibi şer'i deliller oluşturur. İslam bilginlerince, meşruiyet kavramı dinin aslı kaynaklarına ve geçerli sayılan yan kaynaklar ile tutarlılık olarak anlaşılmıştır. Buna göre İslam ekonomisinde, sosyal yaşam, üretim, tüketim, bölüşüm ve hukuki işlemleri de barındıran her çeşit tasarruf ve davranışların, meşru olması yani ilahi iradeye, aslı kaynaklardaki net emirler ile tutarlı olması gerekmektedir(Çayıroğlu, 2014:158).

İnsanoğlunun doğasında olan, varlıkla yetinmeme, mal düşkünlüğü, hırs ve tül-i emel gibi özelliklerin en çok gözlemlendiği alanlardan bir tanesi de iktisadi ve ticari ilişkiler olduğu için haram kazanç ve nedensiz zenginleşme gibi durumlar meydana gelmektedir. Bu sebeptendir ki İslam, karaborsacılık, kumar, faiz, hırsızlık, gasp, rüşvet ve simsarlık gibi tüm bu gayr-i meşru eylemleri haram kılmış ve yasaklamıştır. Netice itibari ile İslam ekonomisinde, mal ve servet kazanmak amacıyla her türlü yolun meşru görülmesi şeklini belirten makyavelist ve pragmatist bir anlayışa asla yer verilmemiştir. Aynı zamanda ticarî ve iktisadî yaşamda adalet ve hak kavramlarını hâkim kılmanın en önemli yolu, insanların ahlaki ve manevî değerlerinin olmasıdır(Çayıroğlu, 2014:159).

Kur'an ve Sünnette insanlar arasında adaletin hâkim olması gerekliliğine yapılan vurgular doğrultusunda gerek fıkıh eserlerinde gerekse İslami literatürde adaletin meşruiyet esasına dayalı ve objektif nizamlara göre sağlanmasını hedefleyen zengin bir İslami öğreti oluşturulmuştur.

2.3.3. Yardımlaşma ve Dayanışma Esası

İslam'da sosyal dayanışma ve yardımlaşmanın içeriği Kur'an'da en açık şekliyle “*İyilik ve takvada yardımlaşın. Günah ve düşmanlıkta yardımlaşmayın(Mâide, 5/2).*” ayetiyle ortaya konmuştur. Bu ayet dayanışma ve yardımlaşmada iyilik ve takvanın göz önünde bulundurulmasını şart koşturmuştur.

Toplumsal yapının sağlam temeller üzerine kurulması ve bireylerin kardeşlik duygusu ile güven ve huzur dolu bir ortamda hayatını yaşamasına olanak sağlayan ahlaki değerlerden bir diğeri de yardımlaşma ve dayanışma olgusudur. Toplumsal hayatın bireylere yüklediği vazifeler ve sorumluluklar, yardımlaşma ve dayanışmayı kesin bir ahlak prensibi olarak kılmaktadır. İslam ekonomisi de yardımlaşma prensibini sisteminin ana damarlarına katmış ve yardımlaşmayı sosyal hayatın sürdürülebilirliğini sağlamak için ahlaki bir görev olarak görmüştür.(Kıyak, 2017:2499-2500).

Batı toplumları incelendiğinde, içtimai ve iktisadi yaşamın çıkar ilişkileri ile toplumu zedeleyici bir rekabet anlayışı üzerine kurulduğu görülebilir. Ne yazık ki gelişmiş ekonomilerde, insan insanın kurdu haline getirilmiş, birbirlerinin üzerine basarak yükselmek bir başarı sayılmış ve insanlara karşılıksız yardımda bulunmak tamamen unutturulmuştur. Oysa, İslam toplumlarında hâkim olan en belirgin özellik yardımlaşma ve dayanışma olduğu görülmektedir. Zekât ve sadaka verme, infakta bulunma, hayırda yarışma, Allah yolunda harcama yapma, yemek yedirme, cömert olma, nafaka verme, fakir, muhtaç ve kimsesizlere yardım etme ile ilgili çok sayıda ayet ve hadis bulunmaktadır(Çayıroğlu, 2014:167). Kur'an ve Sünnetlerde yer alan, “*Mü'minler, kendileri zaruret halinde bulunsalar dahi onları (muhacirleri) tercih ederler(Haşr, 59/9).*” “*Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) sarfetmedikçe iyiye asla erişemezsiniz(Âl-i İmrân, 3/92).*” bu ayetler bile İslam'ın yardımlaşma konusunu ne denli ciddi bir şekilde ele aldığını anlamak için yeterlidir.

İslam, ihtiyaç sahiplerine yardım etmeyi yalnızca tavsiye ve teşvik etmemiş, bu hususta Müslümanlara ciddi sorumluluklar da yüklemiştir. Müslümanların mallarından

vermek mecburiyetinde oldukları zekâtın, toplumdaki ekonomik problemlerin çözümünde hayli önemli bir fonksiyona sahip olduğu bilinmektedir. Bu nedendir ki zekâtın, İslam ekonomisinin mali düzeninin temellerini oluşturan unsurlardan biri olduğu ve onun neredeyse İslam ekonomisinin bel kemiği olduğu ifade edilmiştir(Hauwâ, 2001:118).

İslam ekonomisinin ekseni olan zekâtın en önemli özelliği; İslam'ın şartlarından olup, tüm bireylerin vicdanına mal edilmiş olmasıdır. Zekât, toplum içerisindeki ekonomik dengesizliklerin sebep olabileceği olası olumsuzlukların giderilmesi için en önemli araçlardan biridir.

2.3.4. Mülkiyet Hakkı ve Girişim Özgürlüğü

İslamiyet görüşüne göre mülkiyet hakkı için, gerçek mülkiyetin sadece Allah'ın olduğu ve insanlığa yaşadıkları müddetçe malı üzerinde tasarruf ve faydalanma hakkının verildiği bilinmektedir.

Mülkiyet hakları, iktisadi modellerde ele alınması gereken en önemli kurumsal yapı taşıdır. Mülkiyet haklarının konusu ve kapsamıyla iktisadi modellerin niteliği arasında bir ilişki olduğu görülebilir(Özaydın, 2019:195). Mülkiyet kavramına yaklaşımlarında iktisadi modelleri arasında bir farklılık olduğu görülebilir. Komünizm, özel mülkiyeti birtakım istisnalar haricinde reddetmiş, kapitalizm ise mülkiyet hakkını sisteminde olmazsa olmaz olarak görmüştür(Çayiroğlu, 2014:177). İslam ekonomisinde de özel mülkiyet kabul edilmiş ve fıkıh doktrinleri de bu esas üzerine kurulmuştur(Hacak, 2006:543).

İslam, kişisel mülk edinme hakkı yanında kişinin helal yoldan edindiği her çeşit malı sahiplenmesinde de müsaade etmiştir. Her insan, bilgisi, yeteneği ve çabası oranında topluma ve ahlaki değerleri çiğnememek şartıyla edinebildiği kadar mülk ve servet sahibi olabilir. Bunlar İslami ekonomide kişisel, özel mülkiyet hakkının kabul görüldüğünü ve Sünnet ve Ayetlerde insanların elde ettiklerinden kendisi ve başkaları için harcaması tavsiye edilmesinden anlayabiliriz(Özaydın, 2019: 196).

İslam'da mülkiyet hakkı esasında mutlak bir haktır. Fakat, İslam temelde insanlara mülkiyet hakkı tanıırken mutlak olan bu hakkın bazı istisnai durumlarının olduğunu belirtmiştir.

- i) *Başkasının Hakkı (Hakk-ı Gayr):* Mecelle'nin ifadesi ile; “Herkes mülkünde dilediği gibi tasarruf eder ancak başkasının hakkı taalluk ederse maliki mülkünde istiklal üzere tasarrufundan men’eder.” Yani birey, sahibi olduğu mülkiyeti bir diğerine zarar verecek ve toplumsal çıkarlarla çatışacak şekilde kullanamaz.
- ii) *Kanun ve Kurallara Uymak:* Bilindiği üzere kamu yararı(maslaha) gereği olarak devletlerin bazı yetkileri bulunmaktadır. Devlet bu yetkiler doğrultusunda bazı durumlarda kamu faydası için bazı düzenlemeler gerçekleştirebilir. Söz konusu bu düzenlemeler bazı durumlarda kişinin özgürlük haklarının dahi sınırlandırılması olabilir. Dolayısıyla İslami ekonomik sistemde hakların sınırlandırılması durumu oluşabilir. “Zarar-ı âmmi def’i için zarar-ı hâs ihtiyar olunur.” Mecelle’nin 26. Maddesi olan bu genel kaidesi gereği, devletin bu denli düzenlemeleri meşru kılınabilir(Demir, 1986:239).

Girişim özgürlüğü ise birey veya birey guruplarına iktisadi faaliyet alanlarını ve kullanacakları üretken kaynakları seçme hakkı verir. Girişim özgürlüğü, insanların kendi menfaatlerini en iyi şekilde koruyacakları ve üretim-tüketim aşamalarında gerçekçi adımlar atacağı fikrine dayanır. Aynı zamanda girişim özgürlüğü, emek gücüne sahip olan insanların karşısına çıkabilecek fırsatlar arasında seçim yapma özgürlüğüdür. Arazi sahiplerinin arazilerinde istedikleri üretimi yapabilme veya kiraya verebilme, sermaye sahibinin sermayesini ne tür işlerde değerlendirebileceğini seçebilme ve iş gücüne sahip olan insanların iş seçebilme hakkı vardır. Daha anlaşılır bir şekilde girişim özgürlüğü, toplumda bireylerin birçok açıdan hür olmasıdır. Ekonomik açıdan özgür olan toplumlarda devletler, emek, sermaye ve malların bağımsız bir şekilde dolaşmasına müsaade ederler. Daha çok vergi, daha çok yasak ve düzenleme, seyahat alanında yapılan sınırlamalar, uluslararası ticarete yapılan kısıtlamalar ve hükümetlerin kurallarına ve regülasyonlarına uymak için gerekli bürokratik işlemler daha az ekonomik özgürlük anlamına gelir(Özsağır, 2015:117-118).

Sonuç olarak İslam ekonomisinde bireyler mülkiyet hakkı ve girişim özgürlüğüne yaşamlarını boyunca sahip olmaktadır.

2.3.5. İsrâf, İddihar (Kenz) ve Faiz Yasağı

i) *İsrâf Yasağı*: İsrâf, sözlük manasıyla herhangi bir işte ya da şeyde haddi aşma, orta yollu davranmama, dengeyi tutturamama ve mübah olan çizgiyi aşip caiz olmayan alana geçme anlamına gelmektedir. İtidalli, orta yollu davranma anlamına gelen iktisadın ise tam zıddıdır. Geniş ve dar manalarıyla israf, bireylerin. Toplumların ve bütün dünyanın mustarip olduğu, karşılığında ağır bedellerin ödendiği, yaygın ve salgın bir hastalık olarak tanımlanabilir. İslam kapsamlı, istikrarlı, evrensel ve köklü çözümler üretmek için israf hususu üzerinde hassasiyet ile durmaktadır(Kayhan, 2006:152-190).

Günümüzde insanların üretimden daha çok tüketir hale geldiğini görebiliriz. Öyle ki tüketim ihtiyaçları karşılayan bir kavram olmaktan çıkarak tam tersine nihai bir amaç haline gelmiş ve toplumdaki bireyler yaşamlarının değerlerini sadece tükettikleri nesnelere ölçer hale gelmiştir. Maalesef tüketim, insanların zaruri ihtiyaçlarını karşılamak yerine bir statü, bir imaj ve toplumda sosyo-kültürel bir süreç olarak tanımlanır hale gelmiştir. İnsanlardaki bu durumun temelinde, sahip olma ve mutlu olma arzularının yanında “*az üreterek çok tüket*” metaforu ile hedonist ahlâk öğretisi yatmaktadır. Dahası, toplumda bireylerin tüketim hastası haline gelmesinde kitle iletişim araçları, büyük şehirlerin insanları yalnızlaştırıcılığı, monotonlaştırışı ve pasifleştirici etkileri ve kapitalist düzenin üretim modelinin insanı pasif, edilgen ve sağlıksız düşünmeye itmesi gibi faktörler de büyük rol oynamaktadır(Duman, 2014;70).

İslam ekonomisinde tüketimi artırmaya yönelik bir üretim öngörülmemektedir. Kapitalizmdeki gibi üretimden ziyade tüketimi ülkenin ekonomisinin bir motoru haline getirerek insanları aşırı talebe ve gereksiz ihtiyaçlara yönlendirmek İslam’a aykırıdır. İsrâfin yasaklanması insanlar arasında tüketim dengesi ve tüketim temayülünün etkin bir şekilde istikrarlı olmasını sağlayacak ve üretim kapasitesi fazlasının lüks üretime değil sosyal, manevi ve kültürel gelişime yönelmesini sağlayacaktır(Tabakoğlu, 2008;85).

ii) *İddihar (Kenz) Yasağı*: Sermaye birimimi, tasarruf ve ihtiyat akçesi gibi kavramlar iddihar konusu ile birbirine karıştırılmamalıdır. Zira iddiharda, gelecekte bir girişim için ne bir sermaye toplama hareketi vardır ne de insanın yaşamında olası karşılaşılabileceği felaket ve zararlara karşı tedarikli olmak için ihtiyaç akçesi ayırma

hareketliliği vardır. İddihar; maldan bir fayda görmeden ve o malı kullanmayıp yalnızca yığmaktır(Yeniçeri, 1996:57).

Tevbe Suresi'nde, boş yere para yığarak bu paraları Allah yolunda kullanmayanlar için katı bir şekilde uyarı edilmiştir(Tevbe, 9/34-35): *“Altın ve gümüşü biriktirip Allah yolunda harcamayanlara elem verici bir azap olduğunu haber ver. O gün onlar cehennem ateşinde kızdırılıp alınları, böğürleri ve sırtları dağlanacak. (onlara denilir ki) “Bu kendiniz biriktirdiğiniz servettir, biriktirdiğinizi tadın” denilecektir.”* Bu ayette malının kölesi olmuş, ona ibadet eder ona inanır derecede malı seven, o maldaki faydaya değil paranın birikmesine ve artmasına tutkulu olan hastalıklı bir ruh haleti ortaya konulmaktadır. Bu anlayıştaki bireyler daha çok cimri ve pinti özellikli olanlardır. Bunlar ellerinde bulundurdukları mallarını, toplumun gelişimine fayda sağlamak için kullanmadıkları gibi, bu mallarından kendilerine ve aile fertlerine dahi faydalandırmaktan uzak dururlar. Çünkü bu özellikteki bireyler bizzat o malların kendisine tutkun oldukları için ondan faydalanılması ve harcanmasıyla oluşacak iyilikleri göz ardı ederler(Çayıroğlu, 2014:177).

İslam, malın gayr-i meşru olarak işletilmesine itiraz ettiği gibi, gelecek için herhangi bir fayda sağlamasını düşünmeden malın atıl tutulmasına da itiraz etmiştir(Yeniçeri, 1980:277). Bu özellik doğrultusunda, İslam ekonomisinin malı biriktirmeye değil, sürekli bir şekilde yeni gelirler oluşturan harcamaya dayalı bir ekonomi olduğu ifade edilmiştir. Çünkü iktisadi hareketliliğin meydana gelmesi ve ekonomik büyümenin sağlanması harcamaya bağlıdır. Kur'an'da birçok ayette infakın öneminden bahsedilmesi bu durumu desteklemektedir. Dolayısıyla, İslam ekonomisinde atıl bırakılmış, ağır ve hantal bir servet anlayışı yer bulmamaktadır(Çayıroğlu, 2014:177).

iii) Faiz Yasağı: Faiz, çabalamadan para kazanmak veya emek harcamadan gelir elde etmektir. Geleneksel ekonomik modellerde asıl amaç para kazanmak olmuştur. Bu ekonomik düşünce gölgesinde para kazanmanın en hızlı yolu yine parayı para ile satmak olmuştur. Yani faizin en somut tanımı; ortaya konulan bir miktar para karşılığında daha fazla para almak, anapara ile artı bir para almaktır. Bu artı yalnızca maddi para değil tüm mallar içinde geçerlidir. Yani herhangi bir mala karşılık gelen fazla mal da faiz olarak ele alınabilir(Altuğ, 2017:71).

Faiz sistemi insanlarda, cimrilik, bencillik, duyarsızlık ve paraya tapma gibi özellikler ve toplum için de maddeci eğilimler oluşturan bir sistemdir. Toplumda ayrımcılık yaratır ve bireyler arasındaki birlik ve beraberliği zedeler. Servetin faydasız alanlarda kullanılmasına olanak sağlar ve bireysel çıkarların toplumun önüne geçmesine neden olur. Toplum içerisinde sermayenin eşit dağılımını engeller ve sermayenin fakir kesimden daha varlıklı kesimlere geçmesine sebep olur ve dolayısıyla sermayenin yalnızca varlıklı kesim arasında olmasını sağlar. Bu yüzden kaynakların varlıklı kesim elinde olması ve burada toplanması, sosyal yapının tamamen yıkılmasına neden olmaktadır(Mevdudi, 2014:257-258).

Faiz yasağı öncelikle Kur'an'da yer almıştır. Kur'an'da faizin çok kesin bir dille yasaklandığı Bakara Suresi ile belirtilmiştir(Bakara, 2/275-276); *“Faiz yiyenler, kabirlerinden ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu onların, alışveriş de faiz gibidir demelerinden ötürüdür. Oysa Allah alışverişini helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizcilikten vazgeçerse, artık geçmişte aldığı onundur ve hakkındaki kararı Allah verecektir. Kim faizciliğe dönerse, işte onlar cehennemlidir, onlar orada ebedi kalacaklarıdır. – Allah faizi eksiltir, sadakaları(zekâtı) artırır. Allah hiçbir günahkâr kâfiri sevmez.”*

İslam'da faiz, kumar ve şans oyunlarının yasaklanmasının en mühim nedeni söz konusu bu unsurların herhangi bir risk alınmadan emeksiz ve karşılıksız bir kazanç olmalarıdır. Daha çok faizin yasağı, İslam ekonomisi ile kapitalist modeli birbirinden ayıran en belirgin farktır(Çayiroğlu, 2014:180). Faizin yasaklanması ekonomi üzerinde tüm bozucu zarar verici finansal formları da engelleyici bir girişimdir. İslam ekonomisinde faizin yasaklanmasındaki amaçlardan biri de, faiz unsurunun tüm biçimlerinden tamamen sıyrılmak ve bu sayede, ekonomik ve sosyal dengesizliğe neden olan kapitalist düşünce etkisinden kurtulmaktır(Mevdudi, 2014:259).

İslami ekonomik nizamı içerisinde faizin yeri, İslamiyet'inde tayin ve tarif ettiği gibi hiçbir şekilde yoktur. Faizsiz bir ekonomi ve devletin kurulması, İslam'ın faiz konusundaki hassasiyetinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

2.3.6. Serbest Piyasa Esası

İslam ekonomisinde zaman içerisinde serbest piyasa düzeni önem kazanmıştır. Müslüman devletlerin ekonomiye bulaşmaması gibi bir algısında doğru görülmediği

açıktır. Örneğin, Arabistan'da Hz. Muhammed döneminde piyasalara müdahale edilmemiş ve piyasa fiyatlarının serbest rekabet ile oluşması önemsenmiştir.

İslam uygarlığı, ticaret ve piyasa üzerine şekillenmiş bir uygarlıktır. Fakat İslam'ın başladığı ilk Mekke dönemlerinde Müslümanlar kendilerine has bir iktisadi sistem geliştirmekte zorlanmışlardır. Medine'ye hicretinden sonra Hz. Peygamber Medine'de bir Pazar kurmayı planlayarak İslami ekonomik modelin temellerini oluşturmayı amaçlamıştır. Bu pazarın kurulmasındaki ana amaç, İslami kaidelerin geçerli olacağı bir iktisadi nizam oluşturularak Müslümanların ekonomik bir güç elde etmelerinin sağlanmasıydı. Hz. Peygamber bu pazarda uygulanacak üç temel ilke olduğunu söylemiştir. Söz konusu bu ilkeler İslam uygarlığının piyasa anlayışına ışık tutmaktadır. Bu ilkeler şöyledir(Özaydın 2019:199-200);

- i) Pazar yerinde bir alanı hiç kimse tamamen sahibi olmayacaktır.
- ii) Pazar esnafından vergi alınmayacaktır.
- iii) Fiyatları Allah belirleyecektir.

Ancak İslam herkese aynı fırsat eşitliğini sağlamasına rağmen, İslami ekonomik sistem batılı tabirle serbest ekonomi denilen arayışlara da sıcak bakmamıştır. İslam'ın bu noktada ekonomik özgürlükler için getirdiği bazı kısıtlamalar olmuştur. Bunlar şöyle sıralanabilir(Mevdudi, 2014:166-167);

- Servet ve kazanç sağlama hususunda helal ve haramlar İslam'da ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Ekonomide helal ve haram ile ilgili İslam şeriatının yasalarındaki ayrıntılar başka hiçbir kutsal ya da ekonomik sitemde bulunmamaktadır. İslam insanlara ticaret, sanayi, tarım ve gelir getiren diğer alanlarda helal ve haramın ne anlama geldiğini açık bir şekilde bildirmektedir. Günümüzde dünya, İslam'ın yasalarını çiğnemesinden dolayı sosyal eşitsizliğin ve ekonomik adaletsizliğin etkisinde bocalamaktadır. İslam şeriatı, varlıklı insanların adil olup olmadığına bakmaksızın daha çok mal biriktirmelerine ve bu durumun kontrol altına alınmamasına engel olarak toplumun ekonomik, sosyal, kültürel ve manevi değerlerini merkeze almıştır.

- İnsanlar gayrı adil nedenlerle, maliki olduğu mallarını kötülük için dilediği gibi tüketemez. İslam saf ve sağlıklı bir hayat yaşamaya müsaade eder fakat lüks ve zaruri olmayan tüketimleri ise yasaklamıştır. İslam, toplumu stokçuluğa yaklaşmamaya ve eli açık olmaya yönlendirerek varlıklı insanlardaki fazlalıkların ihtiyaç sahibi bireylere aktarılmasını sağlar. Şayet insanlar tasarruflarını herhangi bir ticari işte kullanmak için hareketlendirirlerse İslam kendilerine bu işi yapma noktasında helal ve haram yolları açık bir şekilde belirtmiştir.

2.4. İslam Ekonomisinde Gelir Ve Sermaye

Tarihte hemen hemen her dönemde gelir ve sermaye gibi çok önemli bir konunun ele alınması kadar doğal bir durum olamaz. Zira insanın yaşaması bir gerçek ise bu durumu devam ettirebilmenin de gelir ve sermaye ile ciddi bir ilişki içinde olması inkâr edilemez bir durumdur.

İslam ekonomik sisteminde faizin yeri bulunmamaktadır. Böylece sistemde faizin üretim, gelir dağılımı ve istihdama olan olumsuz etkileri ortadan kaldırılmış olur. Bu sebepten İslam ekonomisinde sermayenin özel bir yeri bulunmamaktadır. Bu noktada sermayeyi “üretmiş üretim aracı” ana üretim faktörü olarak değil, geçmiş emek ve rantın (kira) birikmiş değeri olarak tanımlamak doğru olur. Sermaye, emek harcamak ve doğal kaynakları kullanmakla üretilmektedir(Mannan, 1970:193).

İslam iktisadında sermaye bağımlı bir üretim faktörü olarak ele alınmıştır. Yani, yalnızca sermaye gelinine sahip bir sınıf iktisadi sistem içerisinde düşünülmemiştir. Sermaye üretim faktörü açısından daima emek ile birlikte ele alınmıştır. Emek ve sermayenin üretim sürecinde beraber tutulması da, İslami Finans yöntemlerinden mudârebe ve müşareke gibi fon kullandırma metotlarının oluşumunu sağlamıştır. Risk almadan kazanç elde eden ve üretime emek katmadan giren sermayenin kazancı faizdir. Bu tarzda bir üretim şekline emek sahipleri girmek istemezler. Bu durum İslam'ın servetin belirli kesimlerde birikmesine engel olan yasağı ile çelişmektedir. Risksiz sermaye kazancı emek karşısında sermaye tekelleri oluşmasına neden olmaktadır(Tabakoğlu, 2008:272).

Para dışında sermaye mal olarak da değerlendirilebilir. Mal, İslam'da tarımsal olarak arpa – buğday gibi ürünler yanında besi hayvanları ya da sermaye olarak kullanılan beyaz eşya, kumaş gibi ürünler olarak tanımlanabilir. Söz konusu mallardan faydalanıla bilinen ve İslami olarak kullanılmasında hiçbir engel olmayan eşyalar mal tanımı içerisinde. Dolayısıyla bu tür mallar tek seferlik üretim sürecine katılabileceği gibi, birkaç seferlik de katılabilirler. Üretim sürecine bir defaya mahsus katılan mallar tüketim mallarıdır. Sermaye ise ayan olarak tabir edilen mallar içerisinde yer alır. Bu açıdan sermaye mallarının korunması ve biriktirilmesi mümkündür(Kuru, 2015:57).

İslam Ekonomisinde sermaye statik olarak değil dinamik olarak değerlendirilmektedir. Bu yüzden sermayeyi atıl tutmak yerine aktif ve verimli kullanılarak toplumun yararına kullanılması makbuldür. İslam'ın işaret ettiği finansal ve iktisadi sistemde meydana getirilen kurumlar ve uygulanan metotlar bu hedefe ulaşmaya yöneliktir(Akten Çürük, 2013:34). Sayesinde ahlak, güven ve şeffaflık ölçütlerine göre çalışan sistemde, sermaye belirli bireyler arasında birikmez ve toplumdaki her birey ortak refahtan adil bir şekilde payını alır.

2.5. İslam Ekonomisinde Faizsiz Ekonomi Ve Banka

İslam'ın sosyal toplum yapısında faizin ekonomi üzerine olumsuz etkilerinin olduğu kesin bir şekilde bilinmektedir. Bu yüzden İslam'da faize kesinlikle izin verilmemiştir. Başka bir ifadeyle, İslam, insanlar için faizsiz bir ekonomik model önermiştir.

Faiz, M.Ö. 4000 yıllarında Hindistan'da kayıtlarda görülmeye başlandığından beri dünyanın çeşitli noktalarında uygulanmaya başlanmıştır. Faiz, verilen bir paranın kat kat karşılığını almak yoluyla ribâ haline geldiği için sosyal ve ekonomik yararlarının hissedildiği toplumlar neredeyse yol denilecek kadar azdır. Ancak faizin yasaklanması İslam dininde Kur'an'da kesinlikle yasak ve haram kılınmasıyla somutlaşmıştır(Yozgat, 2010:88). Kur'an'da ki faiz ile ilgili ayetler (er-Rum, 30/39; en-Nisâ, 4/160-161; el-Bakara, 2/275-279) ve Hz. Peygamber'in faiz konusundaki hadis ve uygulamaları (Müslim, Musâkât, 17, 80, 81, 102, Hac, 147; Ebu Dâvud, Büyû, 19) incelendiğinde faiz yasağının haksız kazancı engellemek, paranın sadece mübadele aracı olarak kalmasını sağlamak, ödeme sıkıntısı yaşayanları istismar ettirmemek, kamu ve özel sektöre daha işlevsel kredi olanakları sağlamak ve paranın satın alma

gücünü artırmak gibi sebeplere dayandığı görülebilir(<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/faizsiz-ekonomi>).

Faizsiz ekonomi, bireylerin dolaylı ya da doğrudan faize dâhil olmadan sosyal ve ekonomik yaşantısını sürdürmelerinde alternatif sosyo-ekonomik bir yaklaşım içermektedir. Ekonomide var olan işlemlere alternatif yollar sunarak bireylerin tercihlerini kolaylaştırmak, faizsiz bir ekonomi için ütopyik bir amaç değildir(Yozgat, 2010:7). İnsanlar, tarih boyunca birçok büyük buhranlar yaşamış ve bu buhrandan kurtulmak için yeni bir çıkış yolu aramıştır. Bu noktada İslam ekonomisi insani yanı ile insanlığa çare olacak düzgün bir reçete gibi uygulanmaya açıktır. Kökleri batıya dayanan ve izm ile biten tüm sistemler ya çökmüştür ya da çökmeye mahkûm olacaktır. Komünizm, sosyalizm, kapitalizm, kenesizm, merkantilizm, liberalizm, faşizm, emperyalizm gibi insani ve vicdani yönü bulunmayan sistemler özellikle gelişmekte olan ülkeleri küresel faiz lobisine bağımlı hale getirmektedir. Bu sebeptir ki faizsiz ekonomik model insanlık için büyük önem taşımaktadır.

Başarılı bir faizsiz ekonominin ortaya konması ve uygulanması insanların azmine ve sadakatlerine bağlıdır. Geçmişte faizsiz ekonomik sistemin düzenli bir şekilde uygulanabildiği biliniyor ve günümüzde faiz sevdasından uzaklaşılabilindiği müddetçe bu sistem uygulanabilir olacaktır. İslam ekonomisi günümüzdeki batılı ekonomik sistemlere karşı çıkararak faizciliğin her türlüşünü dışlamıştır. Öncelikle Arap Yarımadası'nda yasaklanan faiz, daha sonralarında İslami yönetime giren diğer ülkelerde de bu yasak uygulanmaya başlanmıştır ve böylece İslami ülkelere uygulanan faizsiz ekonomik sistem istikrarlı bir şekilde yüzyıllarca devam etmiştir. İnsanlar eğer hukuki problemlerini revize edebilirse ve inançlarına sıkı sıkıya sarılarak Allah'ın haram kıldıklarına yönelmezlerse faizli ekonomik model yerine faizsiz ekonomik modeli getirmede ve bütün ekonomik ve finansal problemleri çözüme kavuşturmada başarılı olabilirler. Bir kişi veya bir kurumun bir başka kişiye borç olarak verdiği paradan, önceden belirlenen oranda kâr elde etmesi, faizli modelin en acıklı yanıdır. Faiz ile borç veren taraflar, borçlu tarafın yaptığı işten kâr edip etmemesine ya da zarar ediyorsa ne oranda zarar ettiğine bakmazlar. Faiz ile yatırım yapan, borç olarak verdiği anaparayı geri alma hakkını saklı tutar ve anapara borç alan tarafta durduğu müddetçe anapasından kaynaklı dönemsel olarak kârını alır. Bu durum, İslam'ın yasakladığı bir tür acımasızlıktır ve savunulması imkânsız bir adaletsiz sistemdir. Dolayısıyla İslam,

bir kimseye borç verilecekse bunun sadece bir borç olarak görülmesi gerektiği ve sömürü aracı olarak kullanılmaması gerektiğini öne sürmüştür. Eğer bir kimse borç olarak verdiği sermayesinden kâr elde etmek istiyor ise ya iş yâda hisse orta olabilir. İktisadi işlerde yatırım amaçlı değerlendirilmesi planlanan borç para, yatırım sonrası elde edilen bütün kârın iştirakler arasında adaletli bir şekilde pay edilmesi durumunda alınmalı ya da verilmelidir. Bu adaletin öngördüğü bir durumdur ve ekonomi ancak bu şekilde büyüebilir(Mevdudi, 2014:190-191).

İslam ekonomisi, mal = para dengesinin oluşturulmasına özen göstermiştir. Bu dengenin bozuntuya uğradığı durumlarda adil bir paylaşımından söz edilememektedir. Dolayısıyla karşılıksız para üretmek İslam'da bir suç ve haksızlık olarak görülmektedir. Faiz, mal = para dengesini bozduğu için makro dengeyi de bozucu bir kurum olarak görülmekte ve İslam ekonomisinde faizsiz bir ekonomik yapının derhal oluşturulması hedeflenmektedir. İslam ekonomisinde, tekelleşmenin yok olduğu birey merkezli serbest bir ekonomik düzenin ilkeleri bulunmaktadır. Sosyalist sistemlerde üretim ve bölüşümün kaidelerini siyasi tekel oluşturduğu için sosyalist sistemlerin ekonomik düzenleri için tekeli bir düzendir diyebiliriz. Kapitalizmde Sosyalizme kıyasla belli bir ölçüde piyasa mekanizması işlemektedir. Kapitalizm 'de liberal bir ekonomik nizam için devamlığın sağlanmasının neredeyse mümkün olmadığını, ekonomide süregelen büyük iktisadi buhranlar ve problemler açık bir şekilde ortaya koymuştur. Diğer taraftan İslam ekonomisi, faizsiz bir nizama sahip olduğu ve verginin sermaye üzerinden temin edilmesinden dolayı tekelleşmenin önüne geçildiği bir serbest ekonomik nizamdır(Ersoy, 2015:47).

Faizi ekonomilerde kesinlikle olması gereken bir kurum olarak görmek yanlış olacaktır. Bir ülkede işlemlerin faizsiz bir ekonomik model içerisinde sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi mümkündür. Fakat böylesi kusur kabul etmeyen bir sistemin sürdürülebilirliğinin sağlanması için bir takım hususlara önem verilmesi gerekmektedir. Bunlar;

i) *Karz-ı Hasen'e İşlerlik Kazandırmak*: Terim olarak karz, "geri ödeme koşulu ile verilen mal ya da birisine ödünç/borç verme" anlamına gelmektedir. Bu tanım doğrultusunda karz akdi İslami kaynaklarca, "bir kimsenin menfaat gözetmeden nakit para veya tüketilmek yoluyla istifade edilen misli bir malı, sonrasında mislini almak üzere bir kimseye vermesidir" şeklinde tanımlanmıştır(Sırım, 2019:128). Aynı

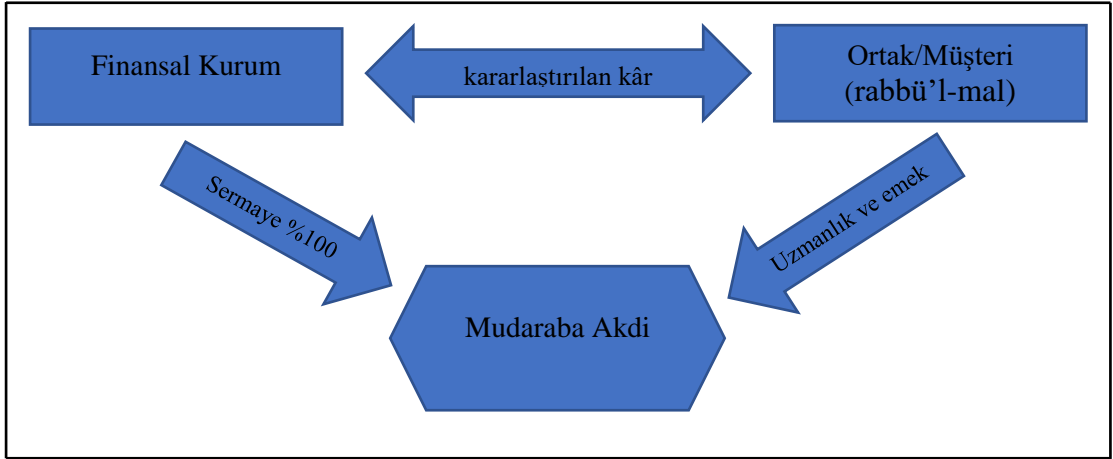
kökten gelen istikraz kelimesi “ödünç istemek/almak”, iktiraz “ödünç almak”, ikraz “ödünç vermek”, mukriz “ödünç veren”, müstakriz “ödünç isteyen/alan” ve mukrez “ödünç olarak verilen mal” anlamlarına gelmektedir. Karz olarak alınan malın karşılığında verilecek şey ise karz bedeli olarak adlandırılmaktadır(Apaydın, 2001: 520).

İslam’da faizsiz olarak bir kimseye borç para vererek kısa vadeli ve küçük krediler sağlamak mümkündür. İslami ekonomide mikro açıdan ticari olmayan gereksinimleri, düşük gelirliilerin kısa süreli nakit sıkıntıları ve esnaf ve tüccarların kısa vadeli ekonomik finansmanları karz-ı hasen uygulaması ile karşılamak mümkündür. Günümüzde senet ve çeklerin tahsilatında esnaf sıklıkla kısa süreli ve bazen de anlık kredilere gereksinim duyarlar, bunun gibi durumlarda yakın çevre arasında bu sıkıntıların çözülmesi ve bundan maddi bir çıkar beklenmemesi en iyi ve kalıcı bir çözümdür. Karz-ı Hasen uygulaması insanları birbirlerine yakınlaştırarak yardımlaşma eylemlerini artırır ve her iki tarafında karz-ı hasen sevabı kazanmasını sağlar(<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/faizsiz-ekonomi>). Günümüzün değişen toplum şartlarında, toplumu oluşturan bireyler arasındaki sosyal yardımlaşma olgusu İslamiyet’in bireylere doğru yol olarak gösterdiği en mühim hususların başında gelmektedir. Her insan yaşamında toplumsal ve bireysel açıdan ekonomik modelini helal bir yol ile korumak ve sürdürmekle görevlidir. Dolayısıyla, faiz kurumuna uğramamak için bir yardımlaşma modeli olan karz-ı hasen gibi sosyal ve ekonomik uygulamalara işlerlik kazandırmak gereklidir.

İslam ekonomisinde özel sektörün uzun dönemli ve büyük çaplı kredi gereksinimlerini karşılamak için “kâr-zarar ortaklığı” esası bulunmaktadır. Mudaraba ve muşaraka ortaklıkları bunlara örnek olabilir. Kredinin zamanı ve hacmi genişledikçe, bireylerin gereksinimlerini karşılamak için karz-ı hasen uygulaması güçsüz kalmaktadır.

ii) *Mudaraba Ortaklığı*: Mudaraba, bir tarafın(rabbü’l-mal) ortaya koyduğu nakit parayı diğer tarafın(mudaribin) emeği ile çalışması sonucunda oluşan kârı paylaşmak üzere oluşturulan ortaklıktır(AAOIFI, 2012: 300). Diğer bir ifade ile mudaraba bir emek-sermaye ortaklığıdır. Taraflardan birinin emeğini diğerinin ise yalnızca parasını katmasıyla bu paranın emek sahibince işletilerek meydana gelen kârın belli bir oranda taraflar arasında paylaşımıyla oluşan ortaklık çeşididir.

Şekil.2: Mudaraba Ortaklığının Temel Yapısı

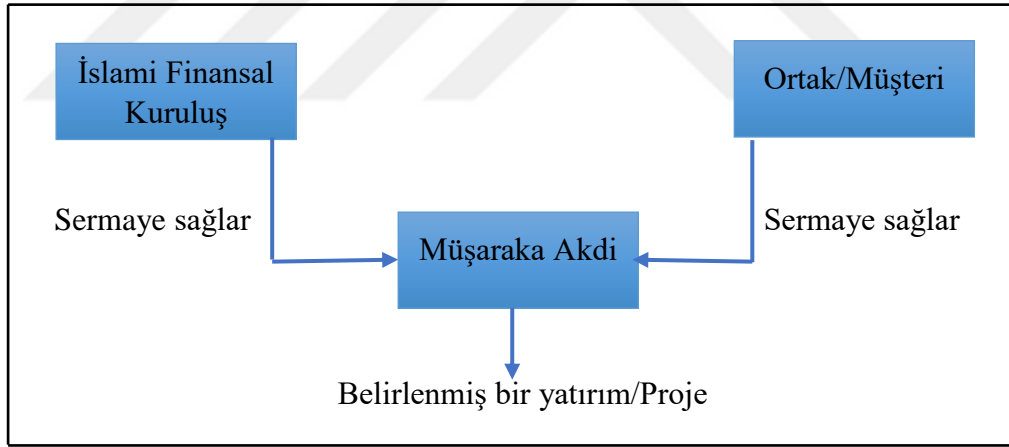
Kaynak: Alqahtani, F. (2018), "Economy Downturn, Islamic Banking and the Indirect Consequences of the Global Financial Crisis", Review of Economics & Finance, 12.

İslam ekonomisinde mudaraba, özel sektörün uzun ya da kısa dönemlik nakit gereksinimlerini karşılamak için en ideal ortaklık sözleşmesidir. Günümüzün toplumunda büyük sermayeye sahip, fakat bu sermayesini çok düzgün bir şekilde işletecek bilgi ve beceri birikimine sahip olmayan insanlar vardır. Aynı şekilde işletme berisini son derece gelişmiş ve girişime hazır fakat gerekli sermayesi olmayan bireylerde toplumda bulunmaktadır. İşte, mudaraba, birbirlerini tamamlayabilecek bu iki bireyi bir araya getirir ve her iki tarafta bu ortaklıktan kârlı çıkabilir. Böylelikle, mudaraba sayesinde toplum içerisinde atıl bir şekilde duran sermayeler ve sermaye eksikliği sebebi ile girişim yapamayan yetenekler değerlendirilmiş olur(<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/faizsiz-ekonomi>).

iii) *Müşaraka Ortaklığı:* Müşaraka iki ya da daha fazla kişinin ortaya bir miktar sermaye koymasıyla, ticaret yapmak ve oluşacak kâr ve zararı eşit bir şekilde paylaşma usulü ile yapılan bir ortaklıktır(Hammad, 1996:318). Müşaraka ortaklığı aynı zamanda sermaye ortaklığı olarak da bilinmektedir(Bayındır, 2005:140). Tasarrufların doğrudan yatırımlara ve ekonomik faaliyetlere sevki, sanayi, ticaret ve tarım kesiminde sermaye birikimi oluşturulması, ancak müşaraka yoluyla mümkün olabilir. Bu ortaklık çeşidinde taraflar sermaye katılımlarına ek olarak emekleri ile de ortak olabilirler. Müşaraka ortaklığının temel işleyişinde bazı hususlar önemlidir. Bunlar(Dinç, 2017:1324);

- Tüm ortaklar eşit miktarda olmasa bile yapılacak yatırım için sermayelerini ortaya koymalıdır.
- Tüm ortaklar kendi istekleri ile yönetime dâhil olabilirler ve ortaklardan birinin yönetime katılmayı istemeyip sorumluluklarını müşaraka sözleşmesi doğrultusunda 3. taraflara delege etmeleri de mümkündür.
- Yatırımı yapılacak olan iş ya da projenin fıkıh açısından meşru olması gerekmektedir.
- Yatırım yapılan iş sonucunda oluşacak kârın katılan ortaklar arasında ne oranda paylaşılacağı sözleşme öncesinde kararlaştırılması gerekmektedir.
- Meydana gelebilecek zarar katılımcılar arasında sermaye payları oranında dağıtılmalıdır fakat zarar, yönetimden mesul ortağın hatası sebebi ile meydana geldi ise söz konusu bu ortağın zarara katlanması esastır.

Şekil.3: Müşaraka Ortaklığı İşleyişi

Kaynak: Dinç, Y. (2017), “Katılım Bankalarında Müşaraka Finansmanının İşleyişi ve Muhasebesi; Sorunlar ve Öneriler”, III. IBANESS Kongreler Serisi, s.1322-1330.

Buna göre İslam ekonomisi her hususta olduğu gibi ekonomik problemlere de kalıcı çözümler üretmiştir. Bu ortaklıkta, tasarruf sahipleri birbirleri ile her zaman temas halindedirler. Krediye gereksinim duyan girişimci doğru çalışır, sermaye sahiplerini gerçek mal varlığına ortak yapar ve gerçek kârı paylaşmaya, ya da ortakların anaparalarına eklemeye razı olduğu takdirde, kredi sıkıntısına faizsiz çözüm yolu bulmak mümkün olacaktır(<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/faizsiz-ekonomi>).

Ekonomik ve sosyal hayatta bankaların rolü göz ardı edilmemelidir. 12. Yüzyılda İtalya-Venedik'te ilk kez kullanılan banka terimi, günümüzde neredeyse sosyal ve ekonomik yaşantının vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir.

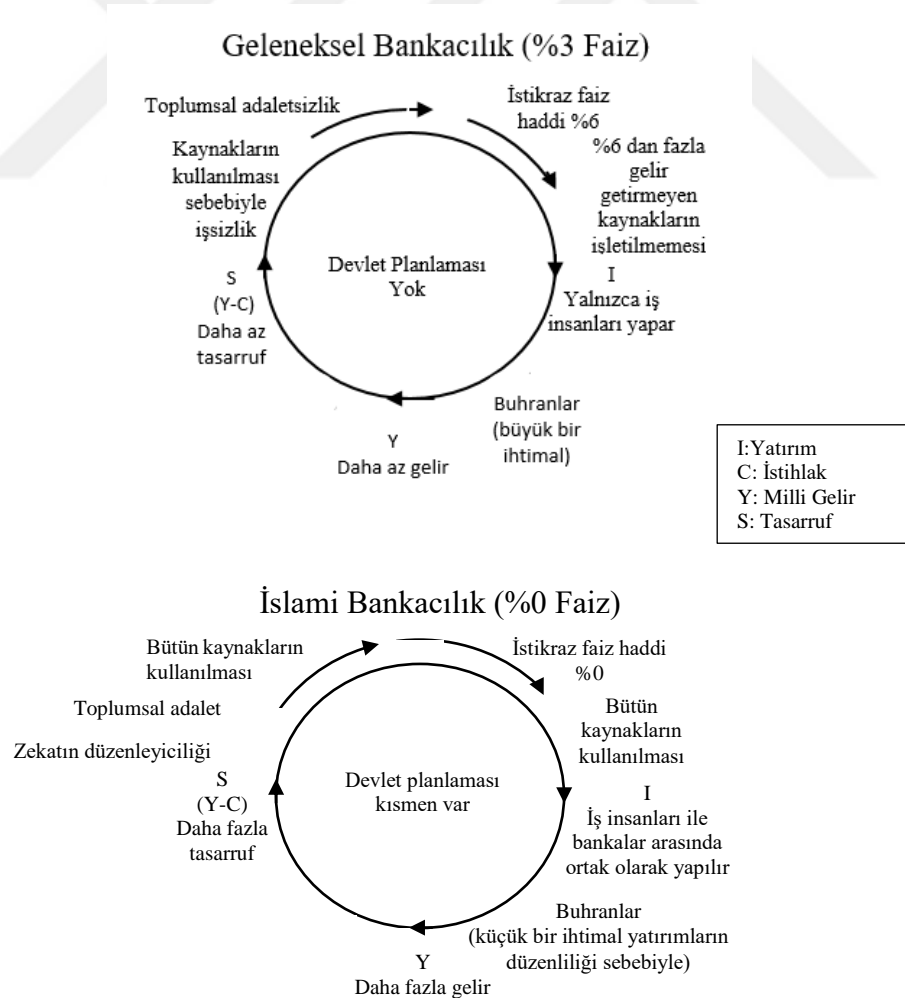
Faizsiz bankacılık sistemin tarihte ilk kez M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil Kralı Hammurabi tarafından denendiği belirtilmektedir. Günümüzde ise ilk kez 1975 yılında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde İslam Kalkınma Bankası'nın faizsiz finansı benimsemesi ile faizsiz bankacılık yaygınlaşmıştır. Islamic Development Bank (IDB), İslami kaideler altında kurulup faizsiz bir şekilde çalışmakta olan bir kuruluştur. OIC üyesi devletlerin bir araya gelmeleri ile kurulmuş olup, murabaha, şerike, mudaraba ve icare esasına göre çalışan bir bankadır. Sonrasında kurulan tüm Özel Finans Kuruluşları, IDB gibi bir örneği kendilerine model alarak kurulmuşlardır. İslam ekonomisinde bankalar iki farklı gruba ayrılmışlardır. Birinci modelde ülke yönetimleri tarafından kanunlar aracılığıyla tüm bankaların İslami Banka Model'ine dahil olunması gerekliliği bulunmaktadır. Sudan, İran ve Pakistan gibi. İkinci grupta ise geleneksel bankalar ile faizsiz bankaların bir arada olduğu modeldir. Malezya, Türkiye, Körfez Ülkeleri bu gruba girerler(Zaim, 2013:266). ÖFK'da bankalara alternatif olarak ekonomide faizsiz işleyen sistemin bir parçası olmak için ellerinden geleni yapmaktadırlar. ÖFK'lar özünde toplumda mevduat toplayarak faizsiz ekonomiye katkı vermeyi hedefleyen kuruluşlardır. ÖFK'lar piyasada mevduat toplayarak vadeli ya da vadesiz hesap açabilirler fakat kesin faiz oranı yazamazlar. Diğer ticari banka kuruluşlarında olduğu gibi mevduatların belli oranda devlet himayesi yoktur ve mevduatlar sakıncalı(haram) olarak görülen işlemlerde kullanılmaz. Dolayısıyla bu açıdan ÖFK'lar diğer ticari bankalardan ayrılır. Bu sayede bireylerde atıl olan varlıklarını faize bulaştırmadan cari işlem ya da başka amaçla ÖFK'lar da bulunabilir(Yozgat, 2010:12-13).

Geleneksel bankalar günümüzde faiz sistemini kullanarak işlemlerini gerçekleştirmekte ve özellikle işsizlik problemini şiddetlendirmektedirler. Sermaye sahipleri ya da iş insanları, yatırımın kazanç haddinin cari faiz haddinden daha az olması durumunda yatırım yapmaya istekli olmayacaklardır. Mesela, cari faiz haddinin %4 olmasıyla ve para %3 verimli bir üretim yapan işletmeye yatırım yapılacaksa sermaye sahiplerince üretim yapılacak işletme işi kârsız bir seçim olacaktır. Bu iş toplumun yararına olmasına rağmen yatırım yapılmayacak ve dolayısıyla kaynaklar atıl

bırakılmış olacak bunun sonucunda da istihdam olanakları azalacaktır. Ancak İslam ekonomisinin bankacılık kavramında daha önceden belirlenmiş bir sabit kazanç haddi bulunmamaktadır. Bu sayede işsizlik problemini engellemek için kaynakların en uygun biçimde kullanılması sağlanmıştır(Mannan, 1980:326-327).

İslam ekonomisinde faizin yeri bulunmamaktadır. Çünkü faizin, tasarruf miktarlarına hiçbir etkisi olmaması ve süregelen ekonomik bunalımlara sebep olması, istihdamı olumsuz etkilemesi ve servetin adil bir şekilde dağıtılmasına engel olması en belirgin sebeplerdir. Geleneksel bankalar iş insanlarının zararına ya da kârına bakmadan faizi yüklerler. Bu sebeple ki kapitalist ekonomilerde girişilen teşebbüsler zaten zengin olanların varlıklarını daha da artmasını sağlayarak toplumda ekonomik eşitliğin sağlanmasını da engeller. Tam tersine İslam'da zekat kurumu ile toplumun ekonomik açıdan dengesinin sağlanması amaçlanmıştır(Mannan, 1980:328).

Şekil.4: İslami ve Geleneksel Bankaların Ekonomik Faaliyetleri

Kaynak: Mannan, M.A. (1980), "İslam Ekonomisi Teori ve Pratik", 4. Baskı, Fikir Yayınları, İstanbul.

İslami bankacılığın mekanizması daha çok genel olarak faizsiz iştirak ilkleri üzerine inşaa edilmiştir. Şekil 4 bizlere İslami bankacılık ile geleneksel bankacılık arasındaki farkları daha iyi anlamamızda yardımcı olmaktadır. Kısaca, İslam ekonomisinde İslami bankalar toplumun ekonomik refahı için en güvenilir aracı kurum olarak değerlendirilmektedir. İslami bankacılık idealinin geleneksel bankacılık idealine göre daha işlevsel olduğu söylenebilir.

2.6. İslam İktisat Sistemi Açısından Ekonomik Problem Ve Çözüm Yolu

Ekonomik alandaki tüm düşünürler bir görüş birliğine vararak, ekonomik yaşamda ele alınıp çözülmesi gereken bir problemin var olduğunu belirtmektedirler. Fakat söz konusu problemin belirlenmesinde ve çözüm yolunun ne olduğu konusunda anlaşmazlık yaşamaktadırlar.

Kapitalizm bu konuda, ekonomideki asıl problemin doğanın sınırlı olması nedeniyle kaynaklara istenildiği gibi ulaşılamadığı görüşündedir. İslam'da ise kapitalizm görüşünün aksine var olan ekonomik problemin bir doğal problem ve doğal kaynakların kıtlığı konusunda olduğuna inanılmamaktadır. İslam, doğanın, karşılanmaması halinde bireylerin yaşamında gerçek bir problemin meydana gelmesine yol açan hayati problemlerin karşılanmasını garantileyecek kabiliyete sahip olduğuna inanmaktadır.

2.6.1. Ekonomik Problem

İnsanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları kaynakların hepsi aynı miktarda değildir. Bazıları doğada çokça bulunurken; güneş ışığı ve hava gibi, üretime, dağıtımına, kısaca iktisadi analize konu olmaz iken, bazı ihtiyaçlar ise mübadele etmeyi, elde etmeyi ve üretilmesini gerektirir. Yani ekonomik analize konu olurlar. Yaşam için gerekli olan ihtiyaç maddelerinin birçoğunu her kesim istediği kadar elde edemediğine göre, bir problemin varlığından söz edilebilir. Bu durumda, tüm iktisadi akımlar hemfikirdir. İktisadi alanda ele alınması ve çözümlenmesi gereken bir “*ekonomik problem*” vardır(Demir, 1986:267).

Söz konusu bu ekonomik problemler, “nedret, çelişki ve insan” olarak görülmektedir.

Nedret; Kapitalizme ve günümüz siyasi iktisat anlayışına göre ekonomik problem, nedretten kaynaklanmaktadır. Yani insan ihtiyaçları sonsuz ancak bu ihtiyaçları karşılayacak olan mal ve hizmet miktarı sınırlıdır. Mal ve hizmet miktarının sınırlı olması ise bunların üretimine ayrılacak kaynakların sınırlı oluşundan doğmaktadır.

O halde kaynakların kullanımında bir tercih yapmak ve hangi malların nasıl ve ne kadar miktarda üretilip kimlere dağıtılacağı hususunda bir sonuca varmak gereklidir. İhtiyaçlar gibi mal ve hizmet miktarı, yani bunların üretimine ayrılan kaynaklarda sonsuz olsaydı, iktisadi analiz yararsız olacaktı(Erdoğan, 1972:1).

Çelişki; Marksist düşünceye göre ekonomik problem, üretim şekli ve dağıtım ilişkileri arasındaki çelişkiden meydana gelmektedir. Bu çelişkiden kaynaklanarak bazen gizli den gizliye bazen de açıktan açığa meydana gelen çatışmalar devamlıdır. Ta ki çok bol ürünün sağlandığı nihai safha olan komünizme geçilip herkese ihtiyacına göre dağıtım gerçekleşinceye kadar(Yüksel, 1974:230).

İnsan; İslam ekonomisi açısından ise problemin kaynağı ne nedret nede çelişkiye bağlı dağıtım bozukluğu kabul edilir. İslam ekonomisine göre ekonomik problem olarak insan faktörü kabul edilir. İslami düşünce sistemine göre Allah'ın doğayı tüm yaratılanlara yetecek şekilde bolca nimetlerle yaratmıştır. Bu yüzden nedret bir problem olarak kabul edilmez. Problem olarak çelişki ve bunun diyalektik sonucu kabul edilen dağıtım bozukluğunun kabul edilmemesinin sebebi ise zorunlu olarak nitelenen durumlar karşısında, problemin çözümü doğrultusunda insana marxist düşüncenin savunduğu belli tarih aşamalarını eli kolu bağlı olarak beklemekten başka bir işi kalmayacaktır(Ülken, 1976:148).

İslam, hayata birleşik bir bakış açısı sunmakta ve İslam âlimleri geçmişte ekonomik problemleri birleşik bir perspektif içinde ele almışlardır. Batının, sosyal deneyimi sayesinde gelişen politika, psikoloji ve ekonomi arasındaki alan verilerini dikkate alınmamalı, tersine disiplini İslami tarihsel tecrübeye ve İslami dünya görüşüne uygun multidisipliner bir tarzda geliştirmelidir.

2.6.2. Ekonomik Problemin Çözüm Yolu

Ekonomik problem, insan iradesine bağılı olarak üretim yetersizliğinden ve dağıtımdaki haksızlıktan doğmaktadır. Dolayısıyla, insan ve ihtiyaçları ele alınarak dağıtımdaki haksızlığa ve üretimdeki yetersizliğe çözüm bulunması durumunda, iktisat alanında ekonomik problem ortadan kaldırılmış olur(Demir, 1986:279).

İslam, üretim faaliyetlerine gösterdiği önem ve değerin yanı sıra oluşturduğu kanunlar ile haksızlığı ortadan kaldırmanın yolunu göstermiştir. İslam toplumu için kusursuz bir dağıtım sistemi kurularak, birey hakları ile kamu hakları bir noktada birleştirilip birey ve kamu yararı sağlanır. İslam iktisat sistemine göre dağıtım bu özelliği ile çeşitli birçok sistemden farklı bir değere sahiptir. İslam iktisat sistemine göre dağıtım mekanizması emek ve ihtiyaç faktörleri ile meydana gelir. Bu iki faktörde servette ve dağılımda aktif rol oynar. İslam iktisat sistemine göre emek, emek sonucu elde edilen ürünlere hâkim olma ve mülkiyetini elde etme sebebidir. Mülkiyetin elde edilmesinin temel ilkesi olması nedeniyle emek, İslam iktisadında dağıtım mekanizmasının en önemli faktörüdür. Dağıtım mekanizmasının diğere bir faktörü de ihtiyaçtır. Emek ve ihtiyacın oynadıkları ortak rol, İslam toplumunda dağıtım tarzının genel karakterini belirler. İslam toplumunda dağıtımda, yerine göre emeğe de ihtiyaca da yer verilir. Hak ettiği yerde emeğe ihtiyaçtan fazlada olsa hakkını verdiğinden, bireylerin isteklerine uygun ihtiyaçlarını gidermesi yanında iktisat alanında da tüm olanaklar tam kapasite ile ve gönüllü olarak devreye sokulmaktadır(Demir, 1986:280-283).

Sonuç olarak diyebiliriz ki, İslam ekonomisi Kur'an ve Sünnet ilahi kaynakları bakımından ekonomik problemlere güven esasına dayanan kesin çözümler getirmiş ve haksız kazanç yollarını kapatmaya çalışmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM EKONOMİSİNDE ÜRETİM – TÜKETİM VE BÖLÜŞÜM

İslam perspektifinden, İslam Ekonomi alanında üretim-tüketim ve bölüşüm ile ilgili yaklaşımların ana akım ekonomiler ile karşılaştırıldığında, bireyin iç huzurunu sağlamada, yaşamına yön vermesinde ve ihtiyaç-kaynak istikrarının sürdürülmesinde daha sağlam, mantıklı ve yararlı sonuçlar ürettiği görülmektedir. Bu görüş doğrultusunda, seküler yaşamı merkezîleştirerek gerisinde kalan tüm dünyadaki diğer her şeyi maddi kazanımlar açısından araçsallaştıran modern ekonomiye kıyasla, İslam ekonomisi yalnızca seküler yaşamı değil aynı zamanda üretim-tüketim ve bölüşüm ile ilgili düşünce alt yapısını da dikkate almıştır. Bu açıdan İslam ekonomisinde üretim-tüketim ve bölüşüm konuları oldukça önemli görülmüştür.

3.1. İslam Ekonomisinin Mülkiyet Anlayışı

Mülkiyet, tarih boyunca tüm ekonomilerde en temel sorulardan biri olmuştur. Dünyada tüm ekonomik modeller bu soruyu farklı şekillerde ele almış ve farklı cevaplar vermiştir. Örneğin Kapitalizm, mülkiyette tam özgürlüğe inanır ve toplum içerisindeki tüm ekonomik problemlerin yegâne çözümü olarak tüm üretim faktörleri için özel mülkiyeti önerirken, Sosyalizmde söz konusu bu soruya cevap olarak sosyal ve ekonomik rahatsızlıklar için tüm üretim faktörlerinin kamulaştırılması ve özel mülkiyetin tamamen kaldırılmasının gerekli olduğu ileri sürülmüştür. İslam ekonomisinin mülkiyet anlayışına göre, bazı temel doğal kaynakların devlet kontrolünde olması gerektiği belirtilirken bir taraftan da toplumun çıkarlarına zarar verilmediği müddetçe özel mülkiyetin gelişmesine olanak sağlanmıştır. Yani İslam ekonomisinde esas olan özel mülkiyetin sınırlarını toplumun menfaati belirlemektedir. Gerektiği vakit toplum için özel mülkiyete müdahale denebilir.

Mülkiyet bir kavram olarak tüm iktisadi modellerin en mühim belirleyicileri arasında olmuştur. İslam'ın mülkiyet anlayışında birleştiricilik, âhenklik, ve sonsuzluğa açılma özellikleri bulunmaktadır. Her şeyin yaratıcısı olan yüce Allah'ın cihanın sahibi olduğu vurgulanmıştır. Mülkiyet insanın kişiliği ile ilişkilendirilmiş ancak bencilliğine ve maddi tutkuları ile ilişkilendirilemez. Mülkiyet bir kısım sosyal görevleri de gerektiren hukuki bir gerçektir. Bireylerin mülkiyeti, Allah'ın mülkiyetinden üremiştir.

O halde kişi mülkünü Allah'ın rızasını kazanmak için kullanılmalıdır(Tabakoğlu, 2008:237-238).

Müslümanlar, kâinatı Allah'ın yarattığını düşünerek her şeyin Allah'ın mülkü olduğuna inanırlar; “*Göklerin, yerin ve içerisindekilerin mülkiyeti (hükümdarlığı) Allah'a aittir.*” (Maide, 5/17). Allah sonsuza dek sahibi olduğu maliki olduğu mülkü istediği şekilde kullanabilme gücüne sahiptir. Allah'ın her şeyi çevreleyen iradesi, mülkü tasarrufu altına almıştır. Aslında insanoğlunun mülkiyet karşısındaki ilk konu da budur; “*Allah mülkü dilediğine verir.*” (Bakara, 2/247; Al-i İmran, 3/26).

İslam ekonomisinin mülkiyet anlayışını daha iyi anlayabilmek için öncelikle, mülkiyet ve mal kavramları arasındaki ilişkinin çok iyi bir şekilde bilinmesi gerekir. Mülke mülk olma özelliği veren, insanlar ve mülkün arasındaki ilişkidir. Şeriat hukukunun getirdiği ve tanıdığı yasal özellikler, insanlar ve mülk arasındaki ilişkiye bağlıdır. Ancak bu ilişki, insanların mülk edinmelerinin bir özelliği de değildir.

3.1.1. Teorik ve Pozitif Açıdan Mülkiyetin Gelişimi

Birey ve madde arasındaki bağın hukuki karşılığı olan “*mülkiyet*” bir kurum olarak algılanmış ve isimlendirilmiş olmasa da, mülkiyet kavramı insanlık tarihi ile birlikte başlamıştır.

En somut anlamı ile belirli bir malın belirli bir ihtiyaca tahsisi olarak tanımlanabilen mülkiyet, doğası gereği her zaman ihtiyaçlı halde olan insanoğlunu tarihin başlangıcından buyana meşgul etmiş ve belirli bir tarihi dönemden itibaren de özellikle düşünürler söz konusu kavram üzerine çalışmışlardır. Hesiodos, Eflatun ve Aristo gibi bu düşünürler insanoğlunun tabii ve mutlak hakkı olarak değerlendirdikleri mülkiyet kavramına bir meşruiyet zemini hazırlamaya çalışmışlardır(Demir, 1986:2). Mülkiyetin tabii mi yoksa geleneksel mi olduğu, adil servet dağılımının hangi esaslara göre yapılması gerektiği ve denge-eşitsizlik olguları üzerinde durulan düşüncelerin tartışmaları ve etkileri hala günümüzde olduğu söylenebilmektedir(Güriz, 1969:25).

İslam ekonomisi mülkiyet hakkını benimsemiştir ancak bazı insanlar tarafından mülkiyet hakkının kötülük için kullanılması önlenerek mülkiyet hakkı sosyal düzene sevk edici nitelikte bazı kurallar ile sınırlandırılmıştır. İslam dini dışında diğer dinler ise bu konuda, bir kısmı mülkiyete tamamen karşıyken bir kısmı ise tam mülkiyeti

savunarak her biri tek taraflı bir karakter göstermektedir. Bunlara şöyle örnekler verilebilir(Demir, 1986:5-6);

i) Hindistan'da Brahmanizm dininde servet kazanmak için çalışmanın günah olduğu ve bunun içinde mülk edinmenin yasak olması bildirilmektedir. Budizm'de ise, özellikle din adamlarının mülk sahibi olmalarının ve çalışmalarının cezası olarak buldukları sınıftan aşağı bir statüye indirilmeleri gösterilmektedir.

ii) Çin'in Tavi dininde hem servet hem de mülkiyet, oldukça uzak durulması gereken önemsiz birer kavram olarak görülmüştür. Fakat bu dine inanların büyük bir kısmı ise özellikle "*Tasi-Şin*" adını verdikleri servet tanrısına tapmışlardır. Konfüçyüs dini ise, var olan her şeyin mülkiyetinin tamamıyla Çin Devletinin yetkisinde olduğunu ileri sürmektedir. Bu dinin mensuplarına göre Çin Devleti herhangi bir kurala tabi olmadan tüm mülkiyetin mutlak hâkimidir.

iii) İran'da Zerdüşt dinine göre mülkiyet üstün bir kurum olarak görülmekte ve yalnızca dini açıdan hayırlı işler için kullanılması koşulu ile servet biriktirilmesine izin verilmektedir. Zenc dininde ise mülkiyet konusunda özellikle toprak mülkiyeti çok büyük önem atfedilmektedir. Çünkü bu dinin mensuplarına göre bir toprağı fethetmek, fethedilen o ülkenin topraklarında mülkiyet hakkına sahip olma olarak kabul edilmez. Fethedilen ülkenin topraklarına saygı gösterilerek yalnızca sahiplerin, kendilerine istekleri ile verilen topraklara razı olmuşlardır.

Her sosyal kurum gibi mülkiyet kurumunun da ilk toplumlarda nasıl ortaya çıktığı konusu günümüze kadar birçok kez tartışılmıştır. Tarihte bazı önemli kişilerin mülkiyet için ileri felsefenin önemli bir sonucu olan görüşleri, mülkiyete kaynak olarak göstermeleriyle ünlü birçok kimsenin bu kuruluşu sun'î bir şekilde kurulmuş olarak görmeleri, konunun ortaya konuş tarzının yanlış olduğunu gösterir. Gerçekten bu tarz, asıl kuruluş ile o kuruluşun strüktürünün ayırt edilmediği ve bu nedenle de benzerliğe sebep olduğu gibi genel olarak mülkiyetin insanlık için yeni bir şey olduğunu sabit olmuş varsaymaktır. Oysa bu konuda en yüzeysel yapılan bir araştırmada bile mülkiyetin, hayvan türlerinde özellikle kuşlarda bile mevcut olduğu ve hatta oldukça gelişkin bir şekilde uygulanmakta olduğu görülebilir. Yontma taş devrinde yaşayan kabilelerin mağaralarında bulunmuş olan ilkel araçların çeşitliliği onların oldukça kapsamlı bir iş bölümüne bağımlı olduklarını göstermektedir. Böylece o zamanlarda

bile mübadelenin ve ferdî mülkiyet fikrinin var olduğu anlaşılabilir. Dolayısıyla mülkiyetin insanlık için yeni değil, aksine insanlık kadar eski olması icap eder(Serdengeçtizâde, 1921:11, akt: Demir, 1986:8-9).

Ortaçağlarda büyük fetihlerden sonra başlayan karmaşık dönemlerde halktan insanlar mülklerini olası bir riskten kurtarmak için bölgesel olarak güçlü bir kimsenin himayesi altına girmek istemişlerdir. Eğer bu bireye ait olan biraz toprak var ise onu da güçlü beye devrediyordu. Bu bey ise toprağın işletilmesini tekrar halktan olan bireye bırakıyordu. Bu şekilde oluşan mülkiyete de “*benefice*” yani lütuf ve armağan deniliyordu. Feodal toprak mülkiyetinin ana özelliklerinden biri de aynı toprağın, birbirine bağlı ya da birbiri üzerinde emir hakkı olan ayrı ayrı sahipleri olmasıdır(Challaye, 1969:55-56).

Mülkiyetin gelişmesi ve ekonomik ilerleme, insanların yaşamlarında ve entelektüel gelişiminde olumlu etkiler bırakmıştır. Fakat bazı açılardan ise insanların yaşamlarındaki karşılaştıkları bazı problemlerin kaynağı da yine mülkiyet kurumu olmuştur. Birçok filozof ve reformcular, devamlı bir şekilde bu problemler için bir çözüm yolu, teori ve fikirler üretmeye çalışsalar da kesin bir sonuca ulaşamamışlardır. Birçok önde gelen düşünürde, mülkiyetin insanlık için olumsuz etkilerinin giderilmesinin mümkün olmadığını ve bu durum ile yaşanılması gerektiğini düşünmüştür(Telegani, 1989:29).

Mülkiyet, insanlık tarihinin her aşamasında toplumsal düzenin sağlanmasında rol oynamış en önemli kurumların başında gelmektedir. İlk çağlardan günümüze gelene kadar bünyesinde çoğu kez değişimler olan mülkiyet kavramının anlamı ve kapsamı açısından günümüzde oldukça gelişmiş ve güncel kalma olan özelliğini hala korumaktadır.

3.1.2. Mülkiyet Hakkının Meşruiyeti

İnsanların gereksinimlerini karşılayarak hürriyetlerini devam ettirebilmeleri için ihtiyaç duydukları eşyaları kazanmaları ve üretmeleri her zaman sosyal bir alan içerisinde olduğundan mülkiyet siyasi, felsefi ve iktisadi açıdan düşünce ve doktrinlerin her daim ilgisini çekmiştir.

Mülkiyet, insan için göreceli ve sınırlı bir kavramdır. İnsanlığın gücü ve yetkileri sınırlı olmasından dolayı hiçbir birey kendini mutlak sahip olarak görmemelidir. Mutlak mülkiyet ve malik özellikleri insanlığı ve her şeyi var edip kontrolünü sağlayan Allah'a atfedilebilir. Bu yüzden ki insanlık için mülkiyet hakkı, Allah'ın uygun gördüğü şekilde ve kendilerine verilen idrak ve hürriyetleri kapasitesiyle sınırlıdır(Telegani, 1989:123).

Mülkiyet hakkının felsefi ve hukuki esaslarının neler olduğu ve meşruiyetinin ne şekilde somutlaştırılacağı konusu batı hukuku düşüncesinde bir muamma olmuştur. Zamanla modernleşen dünyada üretim şekillerinin değişmesiyle mülkiyet esası ile ilgili düşünceler de değişmeye başlamıştır. Doğal hukuk anlayışında olan düşünür ve hukukçular mülkiyet hakkını direk olarak yaratılış ile ilişkilendirirken doğal hukuk anlayışını benimsemeyen hukukçular ise mülkiyetin devletten, iradeden, emekten ve fayda ilkesi gereği doğal durumlar haricindeki başka bir nedenle doğduğunu savunmuşlardır. Geçmişten buyana ele alınan özel mülkiyet hakkı sorununun üzerine farklı üç temel görüş oluşmuştur. Söz konusu bu düşünce farklılıkları birçok ideolojik münakaşalarda da önemli bir rol oynamıştır. Bu düşünceler şöyle sıralanabilir.(<https://islamansiklopedisi.org.tr/mulkiyet>);

i) Mülkiyet hakkı insan doğasına uygun olup birey ve toplum için gerekli bir haktır.

ii) Toplum mülkiyetinin esas alınması gerekliliği doğrultusunda mülkiyet hakkı insani huzura engel ve toplumsal problemlerin ana sebebidir.

iii) Bireyler üzerinde mülkiyet kurumunun sınırlandırılarak hakların korunması esastır.

Kur'an'da mülkiyet ile ilgili olarak insanlığa atfedilen iki kelime vardır. Bunlar, "milk" ve "kesb"dir. Milk kelimesi Yasin Suresi'nin 71. ayetinde; "Görmüyorlar mı ki, biz kudretimizin eseri olmak üzere onlar için birçok hayvan yarattık. Bu sayede onlar bunlara malik oldular." şeklinde geçmekte ve kesb kelimesi ise Bakara Suresi'nin 267. ayetinde; "Ey iman edenler! Kazandıklarınızın(kesb) iyilerinden ve rızık olarak yerden size çıkardıklarımızdan hayra harcayın." şeklinde geçmektedir.

Dolayısıyla, Kur'an'daki ayetlerle de insanlık için mülkiyet hakkının doğrudan doğruya isnat edilmesi hakkın meşruiyetini ortaya koymaktadır.

3.1.3. Mülkiyetin Elde Edinilmesi

İslam ekonomisinde mülkiyetin elde edinilmesinde, elden çıkarılmasında ve söz konusu mülk üzerinde tasarruf yapılmasında ciddi sınırlamalar söz konusudur. İslam hukukunda mülkiyetin meşru yollar ile elde edinilmesi ve hayır yolunda kullanılmasını uygun görmüştür.

İslam hukukunun tanıdığı ve koruduğu mülkiyet, meşru(helal) mülkiyettir. İslam hukukuna göre birey bir mülkiyete sahiplenebilmesi için o mülkiyetin meşru yollarla elde edinilmesi gereklidir. Birçok hukuk sistemince teoride gayrimeşru sayılan hırsızlık, rüşvet ve dolandırıcılık gibi gayrimeşru kazanç yollarından başka faiz de haram sayılarak mülk elde edilmeye bazı önemli sınırlamalar getirilmiştir(Demir, 1986:175).

İslam hukukuna göre mülkiyet edinmenin çeşitli yolları vardır. Bunlar arasında emek ve işgal mülkiyet ediniminde öne çıkanlar arasındadır.

Emek: İslam'da mülkiyetin temellerinde ilk olarak emek aranmaktadır. Toprak ve sermaye gibi üretim faktörlerinin de ürünlerinin bireyin mülkiyetinde olması bireyin emeğini ortaya koyması ile mümkündür. Sermayeden gelen kazancında meşruiyeti, temelinde yatan emek unsuruyla sağlanabilir. Toprağa işlenen emek bir mülkiyet oluşumunun sebebi olabilmekte ve bu da İslami fıkıhta toprağı ihyanın mülkiyet hakkını gerektirmiş olması şeklinde ifade edilir(Tabakoğlu, 2008:279-280).

İslam hukukunda emek, temel gelir sağlama araçlarından biridir. Kapitalist modellerde olduğu gibi emek karşılığında bir ücret ya da komünist modellerde olduğu gibi emek karşılığında karın tokluğu anlamında bir kazanç karşılığı verilen bir nesne değil, emek katılması ile oluşacak gelire ortak olma anlamında bir kazanç aracıdır. Buda, İslam hukukunda ve bankacılığında mudarebe yöntemi olarak adlandırılmaktadır(Demir, 1986:177).

Mudarebe yöntemi emek-sermaye ortaklığı ilişkisine dayanan bir yöntemdir. Bu ortaklıkta bir başkasının sermayesini kullanan emek sahibi kattığı emeğinin

mukabilinde meydana gelen kârdan belirlenen anlaşmaya göre pay alır. Olası bir maddî zarar durumun emek sahibi etkilenmez ancak ortaya koyduğu emeğinin karşılığını alamamış olur. Sonucunda emek bir ücret karşılığı satılan bir mal değil kazanç aracı olur.

İşgal: İslami açıdan işgal yalnızca mülkiyetin kazanılması değil, aynı zamanda mülkiyet hakkının da dayanağı olarak kabul görür.

İslam'a göre, mülkiyet hakkının elde edinilmesi için, gayrimenkullerde ihyâ koşulu aranırken menkullerde ise sadece işgal yeterli olmaktadır. İhyâ; sahibi olmayan bir toprağın üstünü temizlemek, oraya suyu ulaştırmak ya da kazıp taşını ayıklamak vb. işlemler ile gerçekleşir(Mecelle md. 1275-1276). Mecelle 1270. maddesinde ihyâ yöntemi ile elde edilecek toprakları şu şekilde tarif etmiştir;

“Araziyi mevât ol yerlerdir ki, kimsenin mülkü ve bir kasaba ve karyenin mer’ası ya muhtatabı yani baltalığı olmadığı halde aksâyı umrandan ba’id ola. Yani kasaba ve karyenin en kenarındaki hanelerinden cehîrussavt olan kimsenin sadası istismâ’ olunmaya.”

O hâlde mevât yani sahipsiz ya da işlenmemiş haldeki toprağın ihyâ yöntemi ile elde edinilmesi için şu koşullar oluşmalıdır;

- i) Söz konusu toprak kimsenin mülkü olmamalı,
- ii) Kasabanın ya da köyün bir mer’a yahut bir baltalığı olmamalı,
- iii) Kasabadan ya da köyden uzak olmalıdır.

Mülkiyetin elde edilmesi için meşruiyetin esas öğeleri doğrultusunda hareket eden İslam hukuku, gasb edilerek alınan hiçbir mülkü yani haksız işgali mülkiyetin elde edilmesi olarak sınıflandırmamıştır. İslami kaynaklarda görülen 10, 15 ya da 30 yıllık zamanaşımı konuları, yalnızca kaza açısından yani dünya hukuku bakımından mahkeme karşısında hak talep edilip edilmeyeceğini belirleyen süredir(İbn Kevder, Netâic, VII, 281 vd.; Demir, 1986:176).

Sonuç olarak, İslam hukukunda mülkiyetin elde edinilmesi ebedi işgal yolu ile değil, toprak üzerinde ihyâ ile tamamlanan yasal işgal ile mümkün olduğu belirtilmiştir.

3.2. Üretim Ve Tüketim

Bireylerin ve toplumun gereksinimlerini karşılamak, mal ve hizmet elde etmek için yapılan faaliyetlerin tümüne üretim denilmektedir. Söz konusu bu mal ve hizmetlerin insanların gereksinimlerini doğrudan karşılamasına ise tüketim denir.

İktisat, insanların gereksinimlerini göz önünde bulundurarak doğanın eşsiz kaynaklarını işleyerek mal ve hizmet üretmek, üretimi dağıtmak ve mal ve hizmetleri tüketmeyi tetkik eden bilimsel bir disiplindir. İslami açıdan iktisat, üretim ve tüketim dengesini ele alıp işleyen bir zanaat olarak telakki edilir(Özaydın, 2019:205).

İslam hukukuna göre, talep her zaman kendi arzını üretir. Yani, talep arz için bağımlı bir değişken değil, arz talep için bağımlı bir değişken olarak ele alınmalıdır. Diğer bir ifade ile üretim, her daim gereksinimlere göre oluşur ve talebi belirleyen undur da her zaman bu gereksinimler olmuştur. Aksi takdirde yapay gereksinimlerin oluşturulması ile sırf üretim olsun diye kaynaklar israf edilmez. Eğer ki talep bir şekilde azaltılır ise “denflasyon” olarak bilinen, arzın talepten çok olması durumu meydana gelir(Efe, 2018:101-102). Bu duruma dünya tarihinde en güzel örnek olarak, “1929 Büyük Buhran Krizi” verilebilir. Bu da arzın talebi meydana getireceği yanlış algısından dolayı aşırı üretimin olduğu bir krizdir.

3.2.1. Üretimin Tanımı

İnsanlar ihtiyaç duydukları malları dünya üzerinde tüketime hazır bir şekilde bulamazlar. Örneğin, kaynak suları gibi temiz içme suyu doğada bulunsa dahi hem bu suyun taşınma mecburiyeti olacaktır hem de böyle doğal malların sayısı dünyada çok azdır. Bu yüzden birey çalışmak, üretmek ve malların niteliklerini değiştirip tüketilebilir hale getirmek zorundadır. Üretim, iktisadi faydayı yani insani gereksinimleri tatmin etme kabiliyetini artıran her çeşit faaliyet olarak tarif edilebilir(Eskicioğlu, 1999:53). İslam ekonomisinin en temel uğraş alanlarından biride üretim olmuştur.

İktisadi anlamda üretim bir malın işlenmesi ile yapılabileceği gibi, hizmet şeklinde de olabilir. Örneğin, otellerde ve lokantalarda alınan hizmetlerde insanların ihtiyaçlarına uygun ve ülke ekonomisine fayda sağladığı için üretim sektörüne dâhil edilmiştir. Bununla birlikte, bir devletin toplam üretim miktarı belirlenirken, fiili üretim (ticaret, sanayi ve tarım gibi) sektörünün yanında hizmet sektörü de hesaplama dâhil edilir ve finansal değeri de toplama dâhil edilir. Ekonomi, sınırlı kaynaklar ile sınırsız ihtiyaçlar arasında bir denge kurmaya çalıştığından dolayı arz-talep dengesi sağlanması zordur. Bu sebeple ürün tercihi ve daha fazla üretim konusu ortaya çıkacaktır. Üretimin yapılması için de toprak, emek, sermaye ve bir girişimciye ihtiyaç duyulur. Bu dört unsur, insanların ihtiyaçlarına göre öncelik sırası belirlenerek üretime dönüşmektedir. Genel olarak tüketimi olmayan yani talep edilmeyen mal veya hizmetler üretilmezler. Başka bir ifadeyle, üretim ihtiyaçlardan doğar. Fakat bazen de suni ihtiyaç olarak adlandırılan lüks tüketim sebebi ile lüks üretim de yapılabilir. Lüks üretim şekli, kısıtlı kaynakların adaletli ve eşit bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Buradaki üretim dört başlık altında toplanabilir (Abdürrasul, 1968:8);

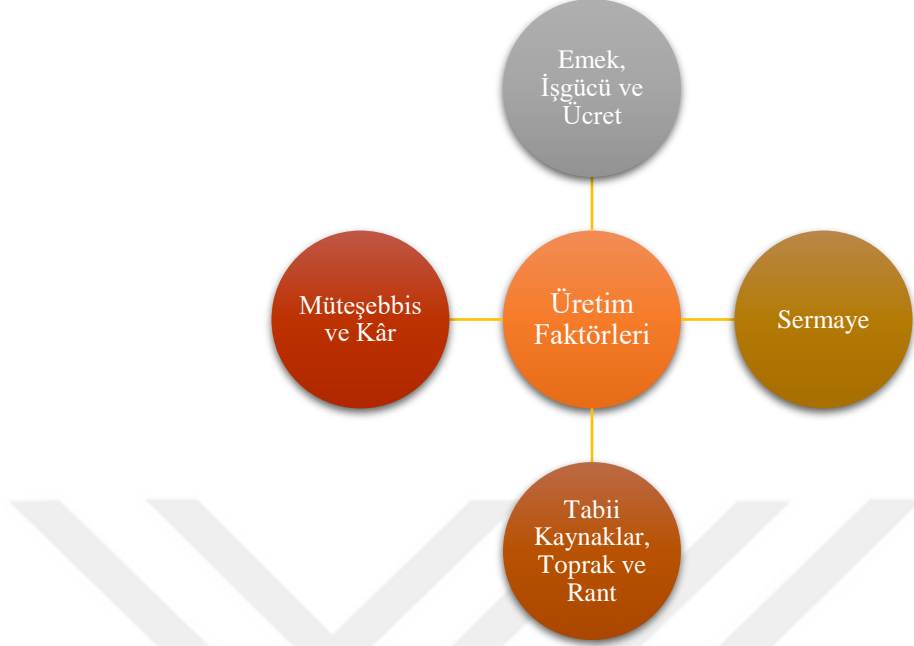
- i) Maddenin ihtiyaç özelliğini değiştirme yoluyla finansal fayda oluşturur.
- ii) Malların bir yerden başka bir yere transfer edilmesiyle mekân faydası ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir malın en fazla olduğu yerden az olduğu yere satışı.
- iii) Malların fazla olduğu zamanlarda depolanarak az olduğu zamanda kullanılmaya ve tüketim için arz edilmesiyle zaman faydası meydana getirilir.
- iv) Hizmet faydası meydana getirir. Bir doktorun bir öğretmene yaptığı iş, hizmet faydasıdır.

Üretim için başta müteşebbis ve işgücü anlamında emeğe, tabii kaynaklara ve sermayeye gereksinim duyulur ki bunlara da üretim faktörleri denilmektedir.

3.2.2. Üretim Faktörleri

İktisadi yaşamın temel öğeleri olarak tanımlayabileceğimiz üretim faktörleri, İslam ekonomisinde öncelikle emek ve mal olmak üzere ikiye ayrılabilir. Müteşebbis ve kâr faktörleri emek kavramına dâhil olarak ele alınabilirken, tabii kaynaklar ve sermaye faktörleri ise mal kavramına dâhil edilebilir.

Şekil.5: İslam Ekonomisi Kapsamında Üretim Faktörleri

Kaynak: Efe, A. (2018). "İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri Ve Fiyatlandırma Sistemi", Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7 Sayı:13, s. 199-218.

Bir malın ya da bir hizmetin kazanılması için gerekli olan herhangi bir kaynak üretim faktörü olarak adlandırılır. Temelinde, emek, sermaye, toprak ve müteşebbis bir hizmeti ya da malı üretmek için ihtiyaç duyulan tüm giderleri kapsar.

3.2.2.1. Emek, İşgücü ve Ücret

Üretim faktörleri arasında emek, üretim için gerekli temel unsurların başında gelmektedir. Çünkü emek faktörü, toprağı işlenebilir duruma getirip sermaye mallarını üretebilir.

Emek faktörü, bir mal veya hizmet üretimindeki insan çabasıdır. Çabaların birkaçı genellikle kol kuvveti ile olurken, bazıları ise fikir kuvveti ile oluşur. Bu farklı nitelikler, emek çeşitlerini meydana gelmesine neden olur(Eskicioğlu, 1999:75). Günümüzde eğitilmiş işgücünün ürettiği bilgi ve becerilerde insani sermaye, sosyal sermaye veya entelektüel sermaye şeklinde isimlendirilmektedir. Üretimde esas kaynak, hem müteşebbis olarak hem de bedensel ve zihinsel olarak emektir. Ekonomide emeğin katkısı olmadan ne toprak nede sermaye üretilmeyeceği gibi üretim açısından artık değeri oluşturan tek faktörde yine emektir. İslam ekonomisinde emek olmaksızın kazanılan gelir gayrimeşru bir gelir olarak görülmüştür(Özaydın, 2019:207).

Emeğin ekonomide en önemli üretim faktörleri arasında olduğu ve kişinin ücretinin geciktirilmeden ödenmesi gibi unsurlar İslam ekonomisinin temellerini oluşturmaktadır. İslami bilim insanları ve konu üzerinde öncesinde yapılan uygulamalar, insanın ekonomik yaşamında adaletsizliklerin engellenebilmesi için tavan ve taban ücret sınırlamalarının getirilebileceğini söylemişlerdir. Bunun amacı, işçi ve işveren tekellerine karşı sömürülenlerin haklarının savunulup, sosyal adaletin tecelli etmesine yardımcı olmaktır.

3.2.2.2. Sermaye

İktisatta her türlü mal ve hizmet üretiminde değerlendirilen üretilmiş üretim aracı sermaye olarak adlandırılır. Yani sermaye, mal ve hizmetlerin oluşturulmasını basitleştiren, bireylerin ellerinde olan aktif varlıklara denir.

Daha geniş anlamda sermaye, insanların bulduğu üretim araçlarının her çeşidini kapsamaktadır. İnsan üretimi olan ve üretimde verimliliği artırabilecek her çeşit araç, kurum, makina, malzeme ve bina bu gruba dâhil edilebilir. Tabii kaynaklar ve sermaye arasındaki en belirgin fark sermayenin bilahare yapılmış olması ve insan tarafından üretilmiş olmasıdır(Özaydın, 2019:208).

Yöntemsel bir terim olarak sermaye, üretime ayrılan bir çeşit mal olarak görülebilmektedir. Sermaye nihaî malların tüketimi sonrasında fazlalık olarak kalan miktarın bir sonra gelen üretim aşamasında kullanılması ile birikir. Yani sermayenin esas kaynağı tasarruftur denilebilir. Bu sayede ek sermayeyle desteklenen emeğin semeresi de artmış olur(Tabakoğlu, 2008:272).

İslam ekonomisi, sermaye ve sermayenin üretim sürecindeki rolünü tasdik etmiş ve katacağı değer düzeyinde milli gelirden alacağı payı da kabul etmektedir. Fakat bu noktada sermayenin payı, sermayenin sabit yüzdesi olarak değil, sermayenin değişken yüzdesi kâr olarak saptanır. Yani İslam ekonomisi, tasarruf ve üretim hususunda klâsiklerin fikri ve Keynes'in nakit tercihi fikrini tasdik etmektedir. Çünkü İslam'da en basit anlamla sermaye üretkendir(Efe, 2018:206). Yani sermaye ile desteklenen emek, sermayesi olmayan emeğe kıyasla daha fazla mal ve hizmet üretmektedir.

3.2.2.3. Tabii Kaynaklar, Toprak ve Rant

Yeraltı ve yerüstü kaynakları ile doğanın kapsadığı her çeşit unsur toprak kavramı içerisinde incelenir. Tarım veya inşaat alanı, madenler, cevherler, nehirler, okyanuslar ve atmosfer ile buralarda bulunan her şey tabii kaynak içerisinde ele alınır. İslam ekonomisinde tabii kaynakların tüm insanlığın faydasına kullanılması için kamu mülkiyeti öngörülmüştür(Özaydın, 2019:207).

İnsan doğa içerisinde yaşamını devam ettirdiği için doğadan faydalanmadan bir üretim gerçekleştirilmesi olası değildir. Bu nedenle tabii kaynaklar faktörü üretim aşamalarının asli bir unsurudur. Ancak doğa kendine has olan zenginliklerini insanlara eşit bir şekilde bahşetmemiştir. İklim, madenler, akarsular, coğrafya vb. doğal zenginlikler dünyada çok farklılık göstermektedir. Tabii kaynaklar, taşınamaz olma, dayanıklılık ve sabitlik özelliklerine sahiptir. Söz konusu bu özelliklerden sabitlik özelliği tabii kaynaklar içerisinde toprak anlamında ele alındığında onun artırılmaz veya azaltılmaz olduğu vurgulanmaktadır. Taşınamaz olma özelliği ise kaynağın olduğu noktaya bağlı olduğunu ve üretimin gerçekleşebilmesi için o noktaya gidilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Dayanıklılık özelliği açısından ele alındığında ise doğanın zedelenmesinin güç olduğu ve sermaye ile karşılaştırıldığında sermayeye göre çok daha uzun ömürlü olduğu ifade edilmektedir(Demirci vd., 2001:30).

İktisatta tabii kaynakları belirten doğa faktörünün getirisi rant olarak ifade edilmektedir. İslam ekonomisinde toprak kirası yerine ele alınan rant, ekonomik ilerlemeler, demografik farklılıklar ve hızlı bir kentleşme neticesinde “*kent rantı*” olarak meydana gelmiştir. Belirli yerlerde mekânın daralması, mekânın kullanılma verimliliği, yeni proje beklentisi, merkezi yerlere olan mesafe ve talep oranı vb. etkenlere göre rant değişiklik gösterebilir(Efe, 2018:209). Ayrıca, İslam’da âlimler arasında önemli bir görüş ayrımı yaratan toprak kirası olarak rantın bir hak sayılması konusu genel kaniya göre toprağın faydasının azalmaması ve arazinin daha aktif bir şekilde değerlendirilmesi için toprağın kira ile kullanılması uygun görülmüştür.

3.2.2.4. Teşebbüs – Müteşebbis ve Kâr

Teşebbüs bir üretim unsuru olarak sermaye, emek ve tabii kaynaklardan daha sonra ekonomik literatüre dâhil olmuştur. Üretim faktörlerinin birlikte ve bir uyum ile kullanılması bir organizasyona bağlıdır. Söz konusu bu organizasyonun

gerçekleştirilmesi için teşebbüse (girişim) ve müteşebbise (girişimi gerçekleştiren) ihtiyaç vardır.

Bir ekonomide teşebbüs kabiliyetini belirleyen şey söz konusu ekonomide ki çalışkan, vasıflı, kalifiye, bilgili, ileri görüşlü ve özellikle cesur bireylerin olmasıdır. Dolayısıyla, bu özellikleri olan bireylerin sayısı toplumların yapılarına, değer yargılarına, tarihlerine, coğrafi şartlara, devletin ve ekonominin kurumsal yapısına ve benzeri olgulara göre farklılık gösterebilir. Müteşebbis sayısının ani bir şekilde çoğalmasının olası olmadığı, belirli bir sürece ihtiyaç olduğu için bu üretim faktörü de dünya üzerinde kıttır(Bulmuş, 2003:8).

İslam’da sermayenin ve teşebbüsün payı olarak kâr kabul edilir. Bireyi tasarruf yapmaya da yönlendiren şey yine kâr dürtüsüdür. İslam’da kâr teorileri daha gerçekçi, daha ahlaki ve daha kapsamlıdır. İslam ekonomisinde “*kanaatkâr olmak*” prensibine göre ekonomik yaşamda daha çok kâr elde etmek için hırslanmamak ve satılacak mal için fahiş bir fiyat belirlememek gerekir. Satılacak bir malı sadece olması gereken bir kâr ile piyasaya sürmenin bireye maddi faydaları da vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir;

- i) Alım gücü çok düşük olan bireylere fayda sağlanmaktadır,
- ii) Sürümden kazanılacağı için kâr hacmi az olsa bile genel hasılda bir yükseliş olacaktır,
- iii) Piyasada mübadelenin artışı ve üretim sektörünün güçlenmesine neden olur.

3.2.3. Tüketimin Tarifi

İktisatta tüketim, insanların gereksinimlerini karşılama amacı ile yaptığı aynî ve nakdî harcamalar olarak tarif edilmiştir. Bu tariften de anlaşılacağı üzere ekonomik faaliyetlerin son aşaması tüketimdir.

Tüketimde malın tam anlamı ile kullanılması söz konusudur. Bireyler bu mal ve hizmetleri tüketerek hayatlarını daha güzel bir halde yaşayabilirler. İslam’da insanların gereksinimlerini karşılamaya yönelik kendilerine yetecek miktarda gelir elde etmeleri esastır. Ancak, insanların limitsiz tüketme isteklerini israf haddine gelecek şekilde

kamçılıyan bir iktisadi gelişme sistemi İslam ekonomisi için oldukça yabancıdır.(Tabakoğlu, 2008:254).

Genel olarak İslam ekonomisinde tüketim, istihsal amacı ile yapılan tüketim ve nihaî tüketim olmak üzere ikiye ayrılır(Yeniçeri, 1996:45).

i) İstihsal amacı ile yapılan tüketim: Ham ya da yarı mamul maddelerin üretiminde kullanılan tüketim türüdür. Örneğin, kömür ve demir madeninin tüketimi neticesinde endüstriyel kullanım için demir elde edilir. Buna benzer şekilde demir ve çeliğin tüketilmesi ile de çeşitli tüketim eşyalarının üretimi yapılabilir.

ii) Nihai Tüketim: Bir malı üretim amacı ile tüketmeyip o malı direk olarak gereksinimlerimizi gidermek için kullanmamızdır. Örneğin, ekmek, elbise ya da ayakkabı kullanırken nihaî tüketimi gerçekleştirmiş oluruz.

İslam ekonomisi, bireylerin aşırı tüketim alışkanlığına yönelmelerine engel olmaktadır. Dünyadaki tabii kaynakların israf edilip devamlı bir şekilde enflasyon oluşması ve haksız bir gelir dağılımı oluşturan endüstrileşmeye dönük bir gelişim şekli İslam ekonomisi için olanaksızdır.

3.2.4. Tüketim Harcamaları

Tüketim en sade haliyle insanların gereksinimlerini karşılamak adına mal ve hizmetlerin kullanılması olarak tanımlanabilir. Bu mal ve hizmetlerin alımı için gerçekleştirilen harcamalara da tüketim harcamaları denir.

Bireyin bir tüketim harcaması yapabilmesi için bir gelirin olması gereklidir. Birey gelirin bir bölümünü gereksinimlerini karşılamak adına harcarken diğer bir bölümü ile de tasarruf etme eğilimindedir. İslam ekonomisinde harcamaları ve tasarrufu belirleyen tek etken gelir değildir. İslam'da bireyin tüketimine şekil veren kurallar şöyle sıralanabilir(Özaydın, 2019:219-220).

i) Birey öncelikle, tüketim harcamalarının özellikle gelirin bir fonksiyonu olmadığı düşüncesi ile gelirlerin eşit olmadığını ve gelirin tüketimi sınırlayıcı ya da tüketimi destekleyici bir rolü olduğunu bilmelidir.

ii) Birey tüketim harcamaları yaparken gelirini helal ve haramı dikkate alarak harcamalıdır.

iii) Tüketimde aşırı pahalı harcamalar yasak olduğu için lüks ve gösterişli tüketimden kaçınılmalıdır.

iv) İddihar (mal biriktirip yığıma), cimrilik ve israf gibi üretimden uzaklaştıran faktörlerden sakınılmalıdır.

v) Tüketimde israfa kaçılmaması gerektiği gibi, zorunlu bir durum meydana gelmedikçe borç altına girilmemelidir. Birey tüketim harcamalarını toplam gelirine kıyasla gerçekleştirmelidir.

İktisadi kanunlar doğrultusunda bir devletin ekonomik açıdan gelişebilmesi için ülkede yatırımların çoğaltılması ve tüketim harcamaların ideal düzeye getirilmesi gereklidir. Bireyin tüketim harcamalarındaki olumlu tutumu, hem ekonomik kalkınma hızını olumlu etkileyecek hem de sosyal yapıyı yani zengin ve fakir arasındaki uçurumun giderilmesinde faydalı olacaktır.

3.2.5. Tüketim ve Fayda

Mal ve hizmetlerin insanların gereksinimlerini gidererek onlardan duydukları kazanımına “fayda” denir. Bir maldan fayda alınabilmesi için o malın ya da hizmetin duyulan gereksinimi gidermesi gereklidir. Örneğin, insanların ısınma gereksinimini karşılamasından dolayı kömür faydalı bir maldır.

Yaşamımızda bazı mallar ne kadar çok tüketilirse insanlar için o kadar çok fayda sağlarlar. Örneğin, iyi bir kitabı ne kadar çok kişi okursa o kadar çok kişi için faydalı olur. Söz konusu bu mallardan olabildiğince fayda sağlanılmalıdır. İslam’da fayda, malın kullanımı ve tüketilmesi neticesinde meydana gelen bir kavramdır. Ancak bazı insanlar malın kendisinin bir fayda olduğunu düşünerek o malı elde ettikten sonra tüketmek istemezler(Yeniçeri, 1980:45-46). Bu yüzden İslam ekonomisinde genellikle insanlara infak etmek tavsiye edilir. İnfak genel olarak, harcama yapmak, kullanmak, sadaka – zekât vermek ya da geçimi sağlamak gibi anlamlara gelmektedir.

3.2.6. Tüketim ve İhtiyaç

İnsanların maddi ve manevi kişiliklerinde hissettikleri ve acilen gidermek için çabaladıkları yokluk hissiyatına ihtiyaç denilmektedir. İnsanların ihtiyaçlarını karşılamaları için çalışmaları, doğuştan sahip olunan bir içgüdüdür. İnsanlık her zaman en az fedakarlık ile en büyük neticeye ulaşmak için çabalarlar ve bu olması gereken bir durumdur.

İnsanların ihtiyaçları farklılık gösterir ve bu ihtiyaçlar karşılanmadığı takdirde insan üzerinde bir üzüntü yaşatır. Bu açıdan insanlar isteklerine uygun mal ve hizmet tüketmek zorunda olurlar. Ülkede ne çeşit mal ve hizmetin üretileceği, üretim miktarı ve şekli hakkında ihtiyaçların hayli ciddi derecede büyük bir önemi vardır. İhtiyaçlar kendilerini talep şeklinde gösterirler ve mal ve hizmetler talep doğrultusunda ve talebe uyumlu bir miktarda üretilmez iseler yitip giderler. Bu açıdan ihtiyaçların karşılanması ise bir tüketim faaliyetidir(Yeniçeri, 1996:48-49).

İslam ekonomisinde birey, kaynakları dilediği şekilde kullanamaz. Bunun sebebi, günümüz iktisat alanında seçme sorunu, bireyin anlamsız ve çoğu zamanda gereksiz istek ve arzularına bağlı olmasıdır. Kaynakların kıtlığı ile ihtiyaçların çokluğu arasındaki ters yönlü devamlı ilişki, bireyleri ihtiyaçları içerisinde bir tercih yapmaya ve onları önem derecelerine göre sıralama yapmaya zorlamaktadır.

3.2.7. Tüketimin Üretim Açısından Kıymeti

İnsanlar üretim gerçekleşmeden gereksinimlerini gideremeyecekleri gibi tüketim yapılmadan da üretim faaliyetlerini yapamazlar. Tüketim ve üretim her zaman birbirleri ile etkileşim içinde olmuşlardır ki buna iktisatta arz – talep yasası denilmektedir.

İnsanlar, gelir düzeyleri doğrultusunda harcamalarını düzenlemezlerse, o düzeyde de tüketim ve üretim faaliyetleri üzerine negatif bir etki bırakırlar. Hz. Peygamber, Allah yolunda mallarını kullanan ve kendisine verilenlere göre üretim ve tüketim yapıp bildiklerini başkalarına aktaranlara imrenilmesi gerektiğini, bildirmiştir. Onun, “*İnsan malım malım der. Fakat onun malından sadece üçü kendisinindir. Bunlar da yiyip tükettiği, giyip eskittiği veya verip kazandığıdır.*” hadisinde insanları tüketime yönlendirmektedir. Hz. Peygamberin başka bir hadisinde de; “*Gurur ve israfı*

kapılmadan yiyin, için, sadaka verin ve giyinin, Muhakkak ki Allah, nimetinin kulu üzerinde görünmesinden hoşnut olur.” buyurur. Hz. Peygamber bu hadisleri ile insanları gelirleri, ülkede üretilen mal ve hizmetleri ve ülke imkânları çerçevesinde tüketime teşvik etmiştir(Yeniçeri, 1980:181).

Oldukça sade bir yaşam idame ettiren bir toplumda üreticiler, tacirler ve özellikle sanayiciler kendilerine tam bir anlamda yer bulamazlar. Söz konusu bu toplumda ne ekonomik ilerleyişin gerçekleşmesi ne de yüksek bir çağdaşlık seviyesine ulaşmadan bahsetmek imkânsız olacaktır. Bu açıdan Kur'an insanoğlunun gelişimini sağlayabilmesi için takip edeceği çizgiyi tam anlamı ile göstermiştir.

3.3. Bölüşüm

Eski dilde “*inkısam*” olarak adlandırılan ve parçalara ayrılarak dağıtmayı ifade eden bölüşüm kavramı, hem kazancın meydana gelip harcanmasında hem de kazancın yeniden dağılımı aşamasında ele alınabilir.

Bölüşüm ile dağılım kavramları sıklıkla aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak nicelik açısından bölüşüm kavramı dağılımdan oldukça farklıdır. Dağıtımda elde edilen değerlerin dağıtılması elzemdir ve pay alanların üretim aşamasında olup olmamaları önemli değilken, bölüşümde paydaşların doğrudan ya da dolaylı bir şekilde üretim aşamasında olmaları gereklidir. Bu açıdan bölüşüm, elde edilen değerlerin üretim aşamalarında olanlar arasında paylaşılmasıdır. Diğer yandan dar anlamda bölüşüm nimet ve külfet bölüşümü olarak da ele alınabilir. Geniş anlamda bölüşüm, iktisadi etkinliklere doğrudan ya da dolaylı yoldan katılanların elde ettikleri pozitif ya da negatif çıktıyı eşit bir şekilde paylaşmaları olarak tanımlanabilir(Ersoy, 2015:58).

İktisatta, teşebbüs sonucunda elde edilen artık değer ile oluşturulan faydanın topluma nasıl yansıtacağı bölüşüm sorununu doğurmuştur. İslam'da zekât emri ile mülkiyetin toplumun her kesimine için ulaşılabilir olmasını, yani servetin yalnızca varlıklı bireylerin hâkimiyetinde olan bir unsur olmamasını ve toplum içerisinde gelir adaletsizliğinin daha da fazla olmamasını hedeflemektedir. Bu açıdan artık üretimin düşük gelirlilerin talebi ile başlanması için çalışılmıştır. Örneğin; zekât, varlıkları nisap sınırının üzerinde olan bireylerden bu sınırın altında olan bireylere bir gelir aktarımı gerçekleştirir. Bu aktarım bir açıdan müteşebbis olan ancak kaynakları kıt bireylere

sermaye ve yatırım vesilesi olur. Bu sayede İslam, henüz üretim aşamasının başlangıcında bölüşüm sorununu da çözmüş olur(Zaim, 1992:90).

Ana akım ekonomik modelde bölüşümde nizamın oluşturulması için otomatik denge ilkesinin olduğu görülmektedir. İslami ekonomik modelde ise adaletin bütünlüğü ilkesinin kabul edilmesinden dolayı bölüşümde nizamın kendiliğinden oluşamayacağı öngörülmüştür.

3.3.1. Bölüşüm ve Üretim Arasındaki İlişki

Ekonomik doktrin açısından Marksizm bölüşüm ve üretim arasında bir ilişkinin olduğunu savunmuştur.

Marksizm'de üretim şekillerinden her birinin evrim yasalarına uygun özel bir bölüşüm türünün meydana geldiğine inanılmaktadır. Marksistlere göre bölüşüm kavramı her daim üretim şekline bağlıdır ve üretimin gereksinimlerine göre şekil alır. Ancak İslam ekonomisinde, Marksistlerin bölüşüm ile üretim arasında bağımlı bir ilişki olduğu teorisi reddedilmektedir. İslam ekonomisine göre bölüşüm ile üretim arasındaki bağlantı, tabii kanuna uygun bir bağlılık ilişkisi değildir. Yalnızca ekonomik doktrinin mecburi bıraktığı bir ilişkidir. Marksistlerinde onayladığı gibi bölüşümün üretim gereksinimlerine göre şekillenmesi gerekirken üretime bölüşüm açısından bazı kısıtlamalar getirilmektedir. Bu ilişkideki düşünce, aşağıda sıralanan esaslara dayanmaktadır(Es-Sadr, 1980:665-666).

i) İslam ekonomisi, İslam'ın koymuş olduğu bölüşüm ile ilgili kaidelerin makbul ve her durumda uygun olduğunu kabul etmektedir.

ii) Bireyin giriştiği üretim işlemleri, bölüşüm konusundaki bu kaidelerin bir uygulama aşaması olarak görülmektedir. Kullanılmaz durumdaki bir toprağın ihya edilmesi, bir su kaynağının ortaya çıkarılması, ağacın ormandan kesilmesi gibi uğraşların hepsi birer üretim işlemi oldukları gibi, üretilen varlıkların bölüşümü konusundaki genel kaidelerin uygulanmasını da gerçekleştirirler. Dolayısıyla üretim alanı, bölüşüm kaidelerinin uygulanması için bir nevi ortam teşkil etmektedir.

iii) Üretimin düzeyi artarak üretim araç ve imkânları da artacak olursa, bireyin doğa üzerindeki üstünlüğü de artacaktır. Bu sayede üretim kabiliyeti ile donanmış olan

birey üretim düzeyinin artması ve üretim araçları ile imkânlarının çoğalmasından önceki durumuna göre daha fazla bir güç ile ve daha çeşitli imkânlar ile etkinlik içerisinde olacaktır.

Üretimin ve üretim imkânlarının artması, bireyin girişmekte olduğu üretim işlemleri sırasında bölüşüme dair genel kaideler uygulanırken bu kaideleri fazlasıyla istismar etme imkânı vermektedir. Bu istismarın düzeyi genel dengeyi zedeleyecek ve İslam'ın sosyal adalet görüşüne zarar verecek bir tehlike olmaya kadarda gidebilir.

İslam ekonomisinde, bölüşüm ile üretim arasındaki doktriner ilişki bu noktada oluşmaktadır. İlişkinin asıl kaynağı, üretime şekil veren uygulama düşüncesidir. Bu düşünce bölüşüm kaidelerinin bir çeşit uygulama işlemi olması özelliğiyle üretimi, bölüşüm eşitliğini sağlayacak ve bu eşitliğin İslami düşünce ve hedeflere uygunluğunu sağlayacak şekilde sınırlandırmaktadır.

3.3.2. Sosyal Yaşamda Bölüşümün Önemi

Bireyler, toplum içerisinde yaşamlarını devam ettirmek mecburiyetinde kaldıklarından iktisadi ve sosyal gereksinimlerini toplum içerisinde diğer bireyler ile iş bölümü ve iş birliği yaparak gidermektedirler. Bu sebeple elde ettikleri kazanımlarını yalnız kendileri oluşturamamaktadırlar. Toplumun diğer üyeleri ile birlikte çaba sarf ederek kazanımlarını gerçekleştirmektedirler.

Sosyal yaşamın olumlu bir atmosferde sürdürülmesi ve sosyal barışın devamlı bir şekilde sağlanması, değerlerin oluşmasında aktif rolü bulunanların katlandıkları zorluklarla orantılı olarak üründen pay almalarına bağlıdır. Katlanılan zorluklarla orantısız olan nimet paylaşılması gönüllü iş birliğini kısıtlar ve sosyal yaşama baskı ve zorlamanın hâkim olmasına sebep olur. Bölüşüm ölçütleri, sosyal yaşamda üretim faktörlerine sahip olanlar arasında bölüşüm tarzını belirler. Bölüşüm ölçütleri de farklı iki dünya görüşüne göre farklı olmuştur. Burada bölüşümü düzenleyen dünya görüşleri ve bu dünya görüşlerinin meydana getirdiği bölüşüm tarzı üzerinde kısaca durulması faydalı olacaktır. Bölüşüm sosyal yaşamda “hak” anlayışına göre farklı olmaktadır. Hak zorluklara katlanmanın veya görevi yerine getirmenin karşılığında nimetten alınan pay olduğuna göre bölüşüm açısından belirleyici öneme sahiptir(Ersoy, 2015:58-59).

İslam ekonomisi sisteminde bölüşüm, “*hak merkezli dayanışmacı dünya*” bakış açısına göre gerçekleşir. Söz konusu bu dünya bakış açısına göre sosyal yaşamda asıl olan dayanışma ve yardımlaşmadır. Çünkü bireyler, doğası gereği birbirlerine muhtaçtır. Her birey farklı kabiliyetler ile donatılmıştır. Bu kabiliyetler düzenli bir şekilde geliştirilir ve herkes kendi kabiliyetine yaraşır işte çalıştırılırsa, emeğin verimi artar, kaynaklar daha da etkin kullanılır, bireyin gereksinimlerini karşılayan mal ve hizmetlerin üretimi artar, refah düzeyi yükselir ve sosyal yaşamda istekli iş bölümü ve iş birliğinin sağlanabilmesi için haklının haklarının korunma altına alınması gerekir. Bu dünya bakış açısına göre sosyal kurumların temel görevlerinden biri haklı olanı güçlü yapmaktır. Üretimin yükünü taşıyan üretim faktörü sahipleri adil olmalıdır. Devlet harici üretim faktörü sahipleri, birlikte kazandıkları ürünlerin bölüşümünü kendi istek ve rızalarına göre anlaşmalar ile yaparlar. Tarafların hiçbirinin iradesini başkalarına dayatma hakkı ya da yetisi yoktur. Oluşabilecek anlaşmazlıkları taraflarca seçilen hakemlerden oluşan bir tahkim kurulu çözmektedir. (Ersoy, 2015:59).

Sosyal yaşamda gerek ekonomik büyüme, gerek ekonomik kalkınma ve gerekse bölüşüm ilkeleri tüm devletler için önem arz eden sosyo-ekonomik kavramlar olmuştur. Söz konusu bu kavramlar yalnızca ekonomik açıdan değil aynı zamanda sosyal politika açısından da incelenen kavramlardır.

SONUÇ

Hiçbir şüphe yoktur ki dinler, insanların üzerinde oldukça etkin bir faktör olmuştur. Fertlerin inanışlarını, hayat görüşlerini hatta değer yargılarını ve haliyle tüm yaşamlarını etkileyen yine din faktörüdür. İnsanların davranışlarının inançları doğrultusunda şekillenir olması da ekonomi açısından oldukça önemlidir. Zira ekonomi bireylerin davranışlarını ele alan ve bu duruma göre politika hazırlamaya çalışan bir alandır. O halde dinlerin bireylerin iktisadi yaşamında etkisi olmasaydı tüm insanlığın aynı iktisadi modelin çizgisinin içerisinde olması gerekirdi. Tüm bireylerin aynı iktisadi model içerisinde olmaması, bireylerin farklı gelişmişlik düzeylerinde olması, farklı kültürde ve coğrafyalarda bulunuyor olması, bireylerin farklı kabiliyetlere ve farklı değer yargılarına sahip olmalarından da kaynaklanıyor olabilir. Değer yargıları arasında din etkisi iktisadi yaşamı ciddi bir şekilde değiştirmekte ve toplum içerisinde bireylerin davranışlarına ve sosyal yapıya etki ederek farklı iktisadi modellerin meydana gelmesine olanak sağlamaktadır.

Değer yargılarımızı ve yaşam biçimimizi değiştiren iktisadi modellerin içinde bulunduğumuz sosyoekonomik problemlerin ne kadarını çözülebildiği bir tartışma konusudur. Özellikle nitelik ve nicelik açısından devamlı değişen ve artan bireyin gereksinimlerinin var olan iktisadi modeller ışığında karşılanamadığı düşüncesi ileri sürülmektedir. Bu yüzden yeni ve birey için faydalı bir ekonomik modelin teorik olarak geliştirilmesi gerektiği fikri meydana gelmiştir.

Tarihte iktisadın, 18. yüzyılın bitiminden itibaren, çağdaş bir disiplin olarak kabul edildiği bilinmektedir. Batıda meydana gelen bu disiplinin temellerinin, sanayi devrimi zamanlarına kadar geldiği düşünülmektedir. Ana akım iktisat, çoğu eleştirmen ve düşünür tarafından sert tepkiler ile karşı karşıya gelmesine rağmen, dünümüze kadar kendisini devam ettirmiştir. İslami düşünür ve iktisatçılar tarafından da 20. yüzyılın başlarından itibaren İslam iktisadı çağdaş bir kavram olarak çalışılmaya başlanmıştır. İslam iktisadının çoğu iktisatçılar tarafından kabul görmesi, bir açıdan modern iktisada karşıt bir tepki olma özelliğindedir. Zira böylesi bir modelin meydana gelmesinde, İslam camiasında oluşan bir aydınlanma, İslam ülkelerinin özgürlüklerini kazanmaları vb. nedenler gösterilmektedir.

Ana akım ekonomide belirli aralıklarla meydana gelen buhranlar, sıkıntılar ve gelir dağılımı adaletsizlikleri var olan baskın paradigmayı oluşturan neo-klasik iktisat yaklaşımı için tartışmaları artırmaktadır. Bu açıdan dünyada 2008 yılında ABD’de meydana gelen ve dünyanın her ekonomisine nüfus eden bu finansal kriz ile var olan liberal ekonomik düşüncenin geçerliliği birçok insan tarafından sorgulanır hale gelmiştir. Yine var olan bu ekonomik modellerin belirli zamanlarda krizler üretmesi, gelir dağılımını gerektiği gibi gerçekleştirememesi, kalkınmacı ve devamlı büyümeyi felsefe edinen dinamikleri sebebi ile aşırı tüketime bağlı olarak meydana gelen ekonomik problemler görülmektedir. Söz konusu bu yetersizlikleri ile mevcut ekonomik sistemlere bir tepki olarak tarihin farklı dönemlerinde birçok alternatif modeller ortaya çıkmıştır. İslam ekonomisi de ekonomik sistemlere bir tepki olarak ortaya çıkan önemli modeller arasında yer almaktadır.

Günümüzde İslam Ekonomisi olarak adlandırdığımız kavramın temeli ve dayanağı İslam dinidir. Arabistan’da Hz. Muhammed’e ilk vahyinin gelmesi ile başlayan İslam dini, insanlığın cahiliye döneminde yaşadığı birçok toplumsal ve ekonomik sorunlara çözüm üretmiştir. İktisat ya da başka bir deyişle ekonomi ve toplum kavramları birbirinden ayrılamayacak kadar iç içe geçmiş birer kavramlardır. İslami ekonomi özgürlük temalı serbest piyasa ekonomisinin ahlak esaslı uygulamasıdır. Dolayısıyla, İslam ekonomisi insanlar için üçüncü bir yol olarak ele alınabilir.

İslam’ın işaret ettiği ekonomik model toplumda üstün bir grubun menfaatlerini öncelikli gören bir yaklaşım içinde asla olmamıştır. İslam ekonomisinin sosyal amacı, her bireyin bir iş sahibi olması, ihtiyacı olan herkese yardım edilmesi, bunun toplum tarafından sağlanması ya da toplum bu hedefi gerçekleştiremezse devlet tarafından yapılmasıdır. Zira İslam ekonomisinin nihai amacı yalnızca bireyin çıkarları değil birey ile birlikte toplumun çıkarlarını maksimize etmek olmuştur. İslam ekonomisi bu amacı ile diğer tüm modellerden farklılık göstermektedir. Ekonomik açıdan İslam’ın bütünü içerisinde yer alır, İslami yaşamın bütününden bağımsız değildir.

İslam ekonomisinin ana kaynaklarından olan Kur’an ve Sünnette yer alan emir, yasak ve uygulamalar İslam ekonomisi için bir sınır çizgisi olmuştur. Söz konusu bu kaynaklar içinde açık bir şekilde yer verilmeyen ekonomik uygulamalar ise İslam’ın temel ilkelerine karşı gelmemek koşulu ile ihtiyaçlar ve içerisinde bulunan durum

doğrultusunda icma ve kıyas vasıtası ile belirlenir. Ve bu sayede İslam'ın ekonomik bir modeli meydana gelir.

İslam'da farklı bir konuma sahip olan mülkiyet ve mülkiyet hakkı kavramları, insanlar için sorumsuz bir yetkiyi değil tam tersine bütün bir sorumluluğu kapsayan ve korunması gereken bir hak olarak kabul edilir. Bu doğrultuda İslam ekonomisinde de mülkiyet ayrı bir yere sahiptir. İslam ekonomisinde mülkiyet hakkının meşruiyeti de kabul edilmiştir. Ancak bu hakkın sahipliğinde olumsuz sonuçların doğmaması içinde gerekenler yapılmıştır.

İslam ekonomisinde, ana akım iktisat modelinde olduğu gibi bir sınırsız kazanç prensibi bulunmamaktadır. Kazanç için koşul sayılan meta-ekonomik bir meşruiyet prensibi vardır. İslam ekonomisinde üretim meşru alanlarda yapılıp helal ölçüler ile kar elde edilmektedir. Tüketim konusunda İslam ekonomisi, yine ana akım iktisat modelinin tersine her türlü insan gereksiniminin tatminini bir amaç olarak görmemiştir. Tüketimi yalnızca gelirin bir fonksiyonu değil aynı zamanda tüketimi meta-ekonomik koşullarla tazyit etmiştir. İslam ekonomisinde, tüketimde mizana uygun tutumlar, meşruiyet, helal ve haram ölçüsü, mecburiyet düzeyine göre gereksinimlerin sınırlandırılması ve her seferinde meşruiyet içerisinde israftan kaçınmak sureti ile miktar kısıtlaması yapılmaktadır.

Günümüz ekonomik problemlerin temelinde bölüşüm ilişkilerinin olduğu kabul edilmektedir. İslami ekonomik anlayışta da etkin bir üretim için ancak etkin bir bölüşüm kavramının oluşması gerekliliği vardır.

KAYNAKÇA

- AAOIFI. (2012), “*Finans Kuruluşları İçin Faizsiz Bankacılık Standartları*”, (Çev. M. Odabaşı ve İ. E. Aktepe) İstanbul: TKBB. (Eserin orijinali 2002’de yayımlandı)
- Abdürrasul, A. (1968), “*El-Mebadiu'l-İktisadiyye Fi'l-İslam*”, Kahire.
- Acar, M. (2003), “*İslam İktisadının Başlıca Sorunları*”, İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, sayı: 4, ss.540-546.
- Ahmed, M. (1975), *İslam İktisadı*”, Çev.Yusuf Ziya Kavakçı, Çağaloğlu Yayınevi, İstanbul.
- Akça, H. & Bozatlı, O. (2019), “*İslam Ekonomisinin İhmal Edilen Konumu: Metodolojik Sorunlar ve Çözüm Önerileri*” Journal of History School, 42, ss.1188-1218.
- Akıncı, M., Yüce, G., ve Yılmaz, Ö., (2014), “*Ekonomik Özgürlüklerin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi*”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi , Cilt/Vol.: 14 - Sayı/No: 2 (81-96).
- Alkin, E. (1992), “*İktisat*”, Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Al-Jarhi, M.A., (1013), “*Gaps in the Theory and Practice of Islamic Economics*”, JKAU: Islamic Econ., Vol. 26 No. 1, ss: 243-254.
- Alqahtani, F. (2018), “*Economy Downturn, Islamic Banking and the Indirect Consequences of the Global Financial Crisis*”, Review of Economics & Finance, 12.
- Al-Sadr, M. B. (1961/1982-84), “*İqtıaduna: Our Economics*”, 4.cilt, World Organization for Islamic Service: Tahran.
- Altuğ, T. (2017), “*İslam Ekonomisi: Temel Ekonomik Model*”, Yıldız Yayıncılık, Ankara.
- Anwar, M. (1990), “*Islamic Economic Methodology*”, Journal of Objectives Studies 2, no.1: 28-46.

- Apaydın H. Y. (2001), “*TDV İslam Ansiklopedisi “Karz” Maddesi*”, TDV Yayınları, C. 24, İstanbul.
- Armağan, S. (1991) “*Ana Hatlarıyla İslam Ekonomisi*” Timaş Yayınları, İstanbul.
- Atılğan, A. (1996), “*İslam'ın Ekonomik Politikaları*”, Nesil Basım-Yayın, İstanbul.
- Aydın, N. (2013), “*Redefining Islamic Economics as a New Economic Paradigm*”, Islamic Economic Studies, Vol. 21, No. 1, (1-34).
- Azid, T. (2010), “*Anthology of Islamic Economics: Review of Some Basic Issues*”, Review of Islamic Economics, Vol. 13, No. 2, pp. 165–194.
- Bilen, M. (2016), “*Küresel Servet Eşitsizliği: Piyasa Veya Devlet Eksenli Çözümde İslam Ekonomisinin Konumu*”, Türkiye İslam İktisadı Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, ss.17-35.
- Biraima, M.E. (1991) “*A Qur'anic Model For A Universal Economic Theory*”, Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics 3: 3-41.
- Bulmuş, İ. (2003), “*Mikro İktisat*”, Cantekin Matbaası, Ankara.
- Bayındır, S. (2005), “*Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*”, Usûl, 3 (2005/1), s. 139- 157.
- Challaye, F. (1969), “*Mülkiyetin Tarihi*”, Çev. Turgut Altuğ, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Chapra, M.U. (1993), “*Islam And Economic Development*”, The International Institute Of Islamic Thought And Islamic Research Institute, Islamabad,. Pakistan.
- Chapra, M.U. (1999), “*The Future of Economics: An Islamic Perspective*”, Markfield, Leicester: The Islamic Foundation, pp. 446.
- Chapra, M.U. (2001), “*Islamic Economic Thought and The New Global Economy*”, Islamic Economic Studies, Vol.9, No.1, ss.1-16.
- Chapra, M.U. (2018), “*İslam İktisadında Ahlak ve Adalet*”, terc. Mehmet Saraç, İsifam Yayınları, İstanbul.

- Choudhury, M.A. (1990), "*Islamic Economics as a Social Science*", International Journal of Social Economics, Vol. 17 Iss 6 pp. 35 – 59.
- Choudhury, M.A. (1991), "*Social Choice in an Islamic Economic Framework*", The American Journal of Islamic Social Sciences Vol. 8, No. 2, pp. 259 - 274.
- Choudhury, M.A. (1999), "*Islamic Economics and Islamic Political Economy.*" Humanomics 25, no. 5: 1-5.
- Çelik, C. (2003), "*İslam İktisat Ahlakına Dair Birbirini Tamamlayan Bakış Açıları: Weber ve Ülgener Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*", İslami Araştırmalar Dergisi, cilt:16 sayı:4 ss.660-671.
- Dalgın, N. (2010), "*Faiz Yasağıyla İlgili Farklı Yaklaşımlar*", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sy.16, s.77-110.
- Demir, F. (1986), "*İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı Ve Servet Dağılımı*", Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirci, R. ve Arıkan, R. ve Erdoğan, İ. (2001), "*Genel Ekonomi Mikro-Makro*", Gazi Kitabevi, Ankara.
- Din ve Ekonomi İlişkisi, <https://www.ekodialog.com/konular/din-ve-ekonommi-ilişkisi.html> (E.T: 13.01.2020).
- Dinç, Y. (2017), "*Katılım Bankalarında Muşaraka Finansmanının İşleyişi ve Muhasebesi; Sorunlar ve Öneriler*", III. IBANESS Kongreler Serisi, s.1322-1330.
- Döndüren, H. (1993), "*Çağdaş Ekonomik Problemlere İslâmî Yaklaşımlar*", İklim Yayınları, İstanbul.
- Duman, M.Z. (2014), "*Tüketim Toplumu (Eleştirel Bir Bakış)*", Kadim Yayınları, Ankara.
- Efe, A. (2017), "*İslam Ekonomisi Perspektifiyle Bir Büyüme Modeli Çerçevesinde Üretim ve Sosyal Refah Fonksiyonu*", İstanbul İktisat Dergisi 67, 2017/2, s. 31-58.

- Efe, A. (2018). "*İslam Ekonomisinde Üretim Faktörleri ve Fiyatlandırma Sistemi*", Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:7 Sayı:13, s. 199-218.
- Efe, A. (2018), "*Risale-İ Nur'a Göre İslam Ekonomisinde Üretim ve Tüketim*", e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi, Cilt:10 Sayı:1 (19), s.92-113.
- El-Ashker A., Wilson R. (2019), "*İslam İktisadının Kısa Tarihi*", terc. Safa Yıldırım ve Ziya Ekrem Bayrak, İktisat Yayınları, İstanbul.
- Eren, İ. (2013), "*İslam'ın Ekonomik Yapısında İnsan Modeli: Homo Economicus İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme*", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.18, S.1, s.367-384.
- Ersoy, A. (2015), "*İslam İktisadı ve İktisadi Yapısı: İnsan Merkezli Fitri İktisat ve İktisadi Yapısı*", İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi, 1; 37-64.
- Es-Sadr, M. B. (1980). "*İslam Ekonomi Doktrini*", Çev. M. Keskin, S. Ergün, Kontrol. İ. Yetiş, Hicret Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.
- Eskicioğlu, O. (1999), "*İslam ve Ekonomi*", Çağlayan Matbaası, İzmir.
- Fidan A. (2014), "*Din ve Kalkınma (Türkiye Tecrübesi)*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Fox, G. (1997), "*Reason and Reality in the Methodologies of Economics*". UK:Edward Elgar.
- Geçit, M. S. (2009), "*Ekonomi ve İnanç*" Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1.Baskı, Ankara.
- Gül, A. R. (2010), "*İslam İktisat Düşüncesinin Kur'an'daki Temelleri*", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 51:2, ss. 27-78.
- Gül, M. (2014), "*İslam İktisadi Gelişmesinin Tarihi ve Dini Dinamikleri*", Tarih Okulu Dergisi (TOD), Yıl 7, Sayı XVII, ss. 71-106.
- Güriz, A. (1969), "*Teorik Açından Mülkiyet Sorunu*", Siyasal Kitabevi - Akademik Kitaplar, Ankara.
- Hacak, H. (2006), "*Mülkiyet*", TDV Yayınları, Ankara.

- Hammâd, N. (1996), "*İktisâdî Fıkıh Terimleri*", (trc: Recep Ulusoy), İz Yayıncılık, İstanbul.
- Hasan, Z. (1998), "*Islamization of Knowledge in Economics: Issues and Agenda*", IIUM Journal, Special Issue, Volume 6 Number 2.
- Hasan, Z. (2002), "*Maximization Postulates and Their Efficacy for Islamic Economics*", American Journal of Islamic Social Sciences, Vol. 19, No. 1, pp. 95-118.
- Hauwâ, S. (2001), "*El- İslam*", Dâru's-selâm, Kahire.
- Kahf, M. (2003), "*Islamic Economics: Notes on Definition and Methodology*", Review of Islamic Economics 13: 23-47.
- Karadoğan, S. (2014), "*İslam Ekonomisi: Tanım ve Metodoloji Üzerine Tartışmalar*", İslam Ekonomisi Enstitüsü Yayınları, İstanbul.
- Karahöyük M. (2013), "*Din ve Ekonomi İlişkisi*", Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi, 2013 Güz, sayı:16, s. 193-220.
- Kayhan, V. (2006), "*Kur'an'a Göre İsrâf Ve İktisat*", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, VI, sayı: 2 s:149-195.
- Kaymakçı, Ö.B. (2012), "*Seküler Bir Alan Olarak İktisat ve Din İlişkisi*" İnsan & Toplum Dergisi, 2(4), ss:119-134.
- Kazancı, F. (2016), "*Serbest Piyasa Ekonomisi ve İslam Ekonomisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz*", Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi, Cilt: 2, Sayı: 3 ss.161-178.
- Khalid, A. (2017), "*Gelirin Adil Dağılımı Ve Zekât*", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Khan, M.A. (1991), "*The Future of Islamic Economics*", Sciencedirect: Special Issue Islam and the Future, Volume 23, Issue 3, April, Pages 248-261.
- Khan, M.A. (2014), "*Methodology for Theory Building in Islamic Economics*", Journal of Islamic Economics, Banking and Finance, Vol. 10 No. 2, April.

- Khan, M. F. (1990), "*Factors of Production and Factor Markets in Islamic Framework*", JKAU: Islamic Econ., Vol. 2, pp. 25-46.
- Kuran, T. (2002), "*İslam'ın Ekonomik Yüzleri*", 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kurt, A. (2009), "*İslam ve Geri Kalmışlık Sorunu*", Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 17, Sayı: 2, s. 35-72.
- Kuru, H. (2015), "*Geçmişte ve Günümüzde Finansman Yöntemi Olarak Mürabaha*", Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Mannan, M.A. (1980), "*İslam Ekonomisi Teori ve Pratik*", Çev: Bahri Zengin, 4. Baskı, Fikir Yayınları, İstanbul.
- Mannan, M.A. (1983), "*Islamic Economics as a Social Science: Some Methodological Issues*", Journal of King Abdulaziz University: Islamic Economics, Vol. 1, No. 1.
- Mannan, M.A. (1984), "*Abstracts Of Researches In Islamic Economics*" International Centre for Research in Islamic Economics King Abdulaziz University Jeddah - Saudi Arabia.
- Mannan, M. A. (1989), "*The Frontiers of Islamic Economics: Some Philosophical Underpinnings in Toward Islamization of Disciplines*", The International Institute of Islamic Thought, Virginia, ABD, pp. 295-311.
- Marshall, A. (1964), "*Principles of Economics*", Macmillan, London.
- Mawdudi, S.A. (1947), "*The Economic Problem Of Man And Its Islamic Solution*", Urduçadan çeviri. Lahor: İslamic Publication.
- Naqvi, (1994), "*Islam, Economics and Society*", London: Kegan Paul International.
- Neccâr, A. (1978), "*İslam Ekonomisine Giriş*", terc. Ramazan Nazlı, Hilal Yayınları, İstanbul.
- Okumuş, E. (2003), "*Din ve Devlet*", Pınar Yayınları, İstanbul.

- Ökte, M. K. (2010), "*İslam Ekonomisinin ve Finansının Temelleri: Teori ve Uygulama*", Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.9 S.31 (180-208).
- Özsağır, A. (2015), "*İstikrarın Şifreleri*", Seçkin Yayınları, Ankara.
- Öztürk, M., İnan, Ş. (2014), "*İktisadi Sistemlerde Bölüşüm Sorunu: Alternatif Bir Yaklaşım Olarak Ortaklık Ekonomisi*", Akademik Yaklaşımlar Dergisi, Cilt: 5 Sayı:2 ss.24-55.
- Pehlivan, M. (2016), "*Din-Ekonomi İlişkisi ile Bu İlişkinin Toplumların ve Bireylerin Davranışlarındaki Yansımaları*", Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 3(6), ss:13-35.
- Possumah, B., İsmail, A. (2012), "*Journey to Islamic Economic Methodology, Selected Issues In Its Building Process*", International Journal on Social Science Economics & Art, Vol.2, No.2, ss.6-12.
- Sayan, B. (2019), "*İslam Ekonomisi Yaklaşımıyla Kobi'lerin Üretim Ve Uluslararası Ticaretine Yönelik Bir Model Önerisi*", İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul.
- Sırım, V. (2019), "*İslam İktisadında Yatırımların Finansmanında Karz-ı Hasen Uygulaması*", Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Ek Sayı, s:125-164, Aralık.
- Sugözü H.İ. (2017), "*İslam Ekonomisi Ve Adil Ekonomik Düzen*", International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 12/8, p. 185-210.
- Şahin, H. (2019), "*Hanbeli Mezhebine Göre Ribânın İlleti*", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Tabakoğlu, A. (2008), "*İslam İktisadına Giriş*", Dergah Yayınları, İstanbul.
- Telegani, M. (1989), "*İslam ve Mülkiyet*", Çev. Ahmet Saidoğlu, Yöneliş Yayınları, İstanbul.

- Turan, M. (2017), "*İslam İktisat Siyaseti Açısından Zekâtın Kurumsallaşması*", Marmara Üniversitesi Orta Doğu Ve İslam Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Türkdoğan, O. (1996), "*İslam Ekonomik Sistemi ve Weberci Görüşler*", Turan Yayıncılık, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (1976), "*Tarihi Maddeciliğe Reddiye*", İstanbul Kitapevi, İstanbul.
- Weber, M. (1999), "*Protestan Ahlakı ve Kapitalizm Ruhu*", terc. Zeynep Gürata, Ayraç Yayınevi, İstanbul.
- Yaka, Z. (2017), "*İslam İktisadının Adil Gelir Dağılımı İlkesi ve Bunun Sosyal Refaha Katkısı*", Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi /The Journal of Turk & Islam World Social Studies Yıl: 4, Sayı: 13, s. 255-287.
- Yeniçeri, C. (1980), "*İslam İktisadının Esasları*", Şamil Yayınevi, İstanbul.
- Yeniçeri C. (1996), "*İslam Açısından Tüketim-Tüketiminin Korunması ve Ev İdaresi*", Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, Nu:120, İstanbul.
- Yılmaz, F. (1991), "*İslam Ekonomisi ve Sosyal Güvenlik Sistemi*", Marifet Yayınları, İstanbul.
- Yüce, M., Çelik, M. (2018), "*Ahlaki Temellere Dayanan İslam Ekonomisi Sisteminde Devletin Rolü*", Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi , (69) , 120-136.
- Yüksel, Ü. (1992), "*Yirminci Yüzyılda Dünya Ekonomisi*", Filiz Kitapevi, İstanbul.
- Zaim, S. (1992), "*İslam-İnsan-Ekonomisi*", Yeni Asya Yayınları, İstanbul.
- Zaim, S. (2013), "*İslam Ekonomisinin Temelleri*" (1st ed., p. 270; A. Esen, T. Koç, & M. Y. Çakır, eds.), Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.
- Zaman, A., (2013), "*Logical Positivism And Islamic Economics*", International Journal of Economics, Management and Accounting 21, no. 2, ss.1-28.

Zarqa, M.A, (2003), “*Islamization of Economics: The Concept and Methodology*”,
J.KAU: Islamic Econ., Vol. 16, No. 1, pp. 3-42.

www.ekodialog.com

<https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/faizsiz-ekonomi>

<https://islamansiklopedisi.org.tr/mulkiyet>

